

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Muhammed TEKYAŞAR

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ANKEBÛT SÛRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2025

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Muhammed TEKYAŞAR

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ANKEBÛT SÛRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Burhan ATSIZ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Musa TURŞAK

MUŞ-2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİ

1.1. ULÛMU'L-KUR'ÂN'IN TANIMI, AMACI VE ÖNEMİ	6
1.2. ULÛMU'L-KUR'ÂN ALANINDA YAZILAN ÖNEMLİ ESERLER	9
1.3. ULÛMU'L-KUR'ÂN'IN SAYISIYLA İLGİLİ TARTIŞMALAR	12
1.4. ANA HATLARIYLA KUR'ÂN İLİMLERİ	13
1.4.1. Esbâbu'n-Nüzûl	14
1.4.2. Esmâu's-Süver	14
1.4.3. Garîbu'l-Kur'ân	15
1.4.4. Vücûh ve Nezâir	16
1.4.5. Muhkem ve Müteşâbih	17
1.4.6. Mücmel ve Mübeyyen	19
1.4.7. Nâsîh ve Mensûh	21
1.4.8. Müşkîlu'l-Kur'ân	22
1.4.9. Üslûbu'l-Kur'ân	24
1.4.10. Kur'ân-ı Kerim'de Hitaplar	26
1.4.11. Hurûf-u Mukattaa	27
1.4.12. Münâsebâtu'l-Kur'ân	29
1.4.13. İ'câzu'l-Kur'ân	30
1.4.14. Emsâlu'l-Kur'ân	33
1.4.15. Aksâmu'l-Kur'ân	34
1.4.16. Mübhemâtu'l-Kur'ân	35
1.4.17. Fezâilu'l-Kur'ân	38

1.4.18. Ahkâmu'l-Kur'ân	38
1.4.19. Tekrâru'l-Kur'ân	39
1.4.20. Kasasu'l-Kur'ân	41

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ANKEBÛT SÛRESİ

2.1. ESBÂBU'N-NÜZÛL	45
2.2. VAKF VE İBTİDA	48
2.3. GARÎBU'L-KUR'ÂN	53
2.4. VÜCÛH VE NEZÂİR	54
2.5. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH	65
2.6. MÛBHEMÂTU'L-KUR'ÂN	66
2.7. NESH.....	69
2.8. MÛNÂSEBÂTU'L-KUR'ÂN	71
2.8.1. Sûrenin İsmiyle Muhtevası Arasındaki Münâsebet	71
2.8.2. Sûrenin Başıyla Sonu Arasındaki Münâsebet.....	71
2.8.3. Sûrenin Önceki Sûreyle Münâsebeti.....	72
2.8.4. Sûrenin Sonraki Sûreyle Münâsebeti	72
2.9. İ' CÂZU'L-KUR'ÂN	73
2.9.1. Beyânî İ'câz.....	73
2.9.2. Bilimsel İ'câz.....	81
2.9.3. Teşriî İ'câz	82
2.9.4. Psikolojik İ'câz	84
2.10. EMSÂLU'L-KUR'ÂN	85
2.11. AKSÂMU'L-KUR'ÂN	85
2.12. FEZÂİLU'L-KUR'ÂN.....	87
2.13. AHKÂMU'L-KUR'ÂN	88
2.14. KIRÂAT FARKLILIKLARI.....	89
2.15. TEKRÂRU'L-KUR'ÂN	93
2.16. KASASU'L-KUR'ÂN	93
2.16.1. Ankebût Sûresi 14-15. Âyetlerdeki Kıssalar	93

2.16.2. Ankebût Sûresi 16-27. Âyetlerdeki Kıssalar	94
2.16.3. Ankebût Sûresi 28-35. Âyetlerdeki Kıssalar	97
2.16.4. Ankebût Sûresi 36-37. Âyetlerdeki Kıssalar	99
2.16.5. Ankebût Sûresi 38. Âyetteki Kıssalar	100
2.16.6. Ankebût Sûresi 39. Âyetteki Kıssalar	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	109

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ANKEBÛT SÛRESİ
Muhammed TEKYAŞAR
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

2025, 118 sayfa

Kur'ân-ı Kerim, son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) nâzil olan son ilâhî kitaptır. Hz. Muhammed'in (sav) en büyük mucizesi olup insanları sırat-ı müstakime ileten bir rehberdir. Kur'ân, 114 sûreden oluşmaktadır. Bu sûrelerden biri de Mushaf tertibine göre yirmi dokuzuncu, nüzûl sırasına göre ise seksen beşinci sûre olan Ankebût sûresidir. Ağırlıklı görüşe göre, Ankebût sûresi Mekkî sûreler arasında yer almaktadır. Tez çalışmamızda, Kur'ân ilimleri bağlamında Ankebût sûresinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, bugüne kadar böyle bir çalışmanın yapılmamış olması araştırmamızı özgün kılmaktadır. Tezimiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmamızın konusu, önemi, yöntemi gibi temel bilgilerden bahsedilmiştir. Birinci bölümde, Kur'ân ilimleri ana hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Kur'ân ilimleri bağlamında Ankebût sûresi ele alınmış ve bu ilmin kapsamına giren Esbâbu'n-Nüzûl, Vakf ve İbtida, Garîbu'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Muhkem ve Müteşâbih, Mübhemâtu'l-Kur'ân, Nâsîh ve Mensûh, Münâsebâtu'l-Kur'ân, İ'câzu'l-Kur'ân, Emsâlu'l-Kur'ân, Aksâmu'l-Kur'ân, Fezâilu'l-Kur'ân, Ahkâmu'l-Kur'ân, Kırâat Farklılıkları, Tekrâru'l-Kur'ân, Kasasu'l-Kur'ân başlıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu sûre özelinde değerlendirilerek gerekli açıklamalar yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılmış ve ulaşılan sonuçlar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kur'ân İlimleri, Ankebût Sûresi, Bağlam.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
ANKEBÛT SURAH IN THE CONTEXT OF QURAN SCIENCES

Muhammed TEKYAŞAR

Advisor: Assoc. Prof. Mehmet SALMAZZEM

2025, Page: 118

The Holy Quran is the last divine book revealed to the last prophet Hazrat Muhammad (pbuh). It is the greatest miracle of Hazrat Muhammad (pbuh) and a guide that leads people to the straight path. The Quran consists of 114 surahs, One of these surahs is Surah Ankabut, which is the twenty-ninth surah according to the Mushaf system and the eighty-fifth surah according to the order of revelation. According to the weighted opinion, Surat Anqabut is included among the Mekki sur Decrees. In our thesis study, it is aimed to study Surat Anqabut in the context of the Qur'anic sciences. As a result of the studies conducted, the fact that such a study has not been conducted to date makes our research unique. Our thesis consists of an introduction and two parts. In the introduction section, basic information such as the subject, importance and method of our study are mentioned. In the first part, the Qur'anic sciences are discussed in outline. In the second part, Surah Ankabut is considered in the context of the Qur'anic sciences and includes Asbabul, Waqf and Ibtida, Gharib al-Quran, Body and Mind, Muhkam and Mutashabih, Mubhematul-Quran, Nasih and Mensuh, Manasabatu'l-Quran, I'jazul-Quran, Precedul-Quran, Aksamul-Quran, which fall within the scope of this science, The titles of fazailul-Qur'an, Ahkamul-Qur'an, Qira'at Differences, Repetition of the Qur'an, Qasasul-Qur'an have been identified. The findings obtained were evaluated in the specific Surah in question and the necessary explanations were made. In the conclusion section, a general evaluation was made and information was given about the results achieved.

Key Words: Quran, Tafsir, Quran Sciences, Ankebut Surah, Context.

ÖN SÖZ

Allah Teâlâ, insanlığın başlangıcından itibaren dünya ve ahiret saadetlerini sağlamak amacıyla insanlara kendi içlerinden elçiler göndermiştir. Bu peygamberlerin bir kısmına kitap, bir kısmına ise suhuf verilmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verilen kitap ise Kur'ân'dır. Kur'ân'ın mesajlarını hayata geçirebilmek için onu doğru anlamak gerekmektedir. Bu durumun farkında olan âlimler, ilk dönemlerden itibaren Kur'ân'ı doğru anlama konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır.

Kur'ân'ı yorumlarken, herkesin istediği yorumu yapması doğru değildir. Bu nedenle âlimler, Kur'ân'ın keyfi bir şekilde yorumlanmasını engellemek amacıyla erken dönemlerden itibaren "Kur'ân ilimleri" adı altında, Kur'ân'ı doğru anlama esas ve yöntemlerini belirlemişlerdir.

Tarih boyunca Kur'ân'ı anlama faaliyetleri sürekliliğini devam ettirirken, Kur'ân ilimleri alanında yapılacak çalışmalara da aynı oranda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu vesileyle bu çalışmada, Kur'ân ilimleri alanındaki ihtiyacı bir nebze karşılamak gayesiyle Ankebût sûresi bağlamında Kur'ân ilimleri konularını ele almak hedeflenmektedir.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, kapsamı, sınırları, yöntemi ve literatür taraması yer almaktadır. Birinci bölümde ulûmu'l-Kur'ân'ın tanımı, amacı, önemi, ulûmu'l-Kur'ân alanında yazılan önemli eserler, ulûmu'l-Kur'ân'ın sayısı ile ilgili tartışmalar ve ana hatlarıyla Kur'ân ilimleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise asıl konumuz olan Ankebût sûresi Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınmakta, Kur'ân ilimleri alanında yazılan eserler ve farklı tefsir kitaplarından elde edilen bilgiler ışığında gerekli açıklama ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu vesileyle öncelikle bizlere bu tarz faydalı çalışmalarla meşguliyeti nasip eden Allah Teâlâ'ya hamedederim. Tez çalışmamın başından meydana gelişine kadar akademik bilgi ve tecrübeleriyle bana rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamı dilbilgisi yönünden incelemede katkı sunan Dr. Akif YAKIŞIR'a ve çalışmamı hazırlama aşamasında incelemede bulunup bana

dönütler ve katkılar yapan Dr. Öğr. Üyesi Nurettin YAKIŞAN'a şükranlarımı sunarım. Yine çalışmam boyunca bana devamlı destek ve motivasyon veren sevgili babam İbrahim TEKYAŞAR'a teşekkür ederim.

Muş-2025

Muhammed TEKYAŞAR

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	:	Aleyhisselam
AÜİF	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bk.	:	Bakınız
b.y.	:	Basım Yeri Yok
c.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
EKEV	:	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
H.z.	:	Hazreti
İFAV	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö	:	Ölüm
r.a.	:	Radıyallahu anh
r.anhâ	:	Radıyallahu anhâ
s.a.v.	:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	Ve benzerleri
vd.	:	Ve devamı
y.y.	:	Yayıncı Yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu:

Kur'an, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen, Mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, insanların ve cinlerin benzerini getirmekten aciz olduğu Allah Teâlâ'nın kelâmıdır.¹

Kur'ân, Allah kelamı olması sebebiyle, onu anlamaya yönelik yapılan çalışmalar büyük bir özenle gerçekleştirilmiştir. Hakkında usûl belirlenerek bu konuda en fazla ilgi gösterilen kitap, Kur'ân olmuştur. Kur'ân'ı anlamaya yönelik yapılan çalışmalar ilk dönemlerde sınırlı olmasına rağmen, zamanla bu çalışmalar çeşitlenerek artmıştır. Bu eserler, Kur'ân'ın farklı yönlerini ele alarak, içindeki ilâhî mesajları doğru anlamaya yönelik ilimler ortaya koymuş ve Kur'ân'ı tefsir etme konusunda bazı esas ve yöntemler belirlemiştir. Ulûmu'l-Kur'ân başlığı altında ele alınan çalışmalarda, söz konusu esas ve yöntemler Kur'ân'ı anlamada rehberlik edecek ölçütler olarak kabul edilmiştir.

Erken dönemlerden itibaren Kur'ân ilimlerine dair müstakil eserler telif edilmiş olmakla birlikte Taberî (ö. 310/923), Begavî (ö. 516/1122), İbn Atiyye (ö. 541/1147), Tabersî (ö. 548/1153), Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ve İbn Kesir (ö. 774/1373) gibi müfessirlerin tefsirlerinin mukaddimelerinde bu ilimlere yer verilmiştir. Ayrıca günümüzde Kur'ân ilimleri alanında yapılan makale ve tez çalışmaları da ilgili alana yönelik katkı sağlamıştır. Ancak bunlarla birlikte Ankebût sûresini Kur'ân ilimleri bağlamında ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Yaptığımız inceleme ve araştırmalar sonucunda, Kur'ân ilimlerinin alt başlıklarının birçoğunun Ankebût sûresinde yer aldığını tespit ettik. Bu bulgudan hareketle, ana konusu doğru inanca sahip olmak ve bu inanç doğrultusunda yaşamak olan Ankebût sûresini, Kur'ân ilimleri bağlamında ele almaya ve çalışma konumuzu "Kur'ân İlimleri Bağlamında Ankebût Sûresi" olarak belirlemeye karar verdik.

Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Kur'ân'ın Arapça olması ve ilk muhataplarının da Arap olmaları nedeniyle, ilk dönemlerde Kur'ân'ın tüm âyetlerini tefsir etmeye fazla ihtiyaç duyulmamaktaydı.

---

¹ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: İsa el-Bâbi el-Halebi ve Şurekâuhu, 1362), I:19; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrût: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2006), 18.

Ancak fetihlerin artması ve Arap olmayanların da İslâm'a girmesi gibi sebeplerle, Kur'ân'ın bütününe tefsir etme ihtiyacı doğdu. Bu ihtiyacı karşılamak için her asırda İslâm âlimleri faydalı çalışmalar yapmışlardır. Bazı âlimler, Kur'ân'ı doğrudan tefsir etmeye yönelirken, bazıları da Kur'ân ilimleri alanında müstakil eserler telif etmiştir. Tefsir alanında ortaya konulan bu ilmî mirasa katkı sağlamak amacıyla, Kur'ân ilimleriyle ilgili böyle bir çalışma yapılması hedeflenmiştir.

Kur'ân'ın tamamını Kur'ân ilimleri bağlamında ele almak, çalışmanın kapsamını aşacağından konu, Ankebût sûresi özelinde incelenmiştir. Ankebût sûresi, farklı tefsir çalışmalarıyla ele alınmıştır. Bazı müfessirler kelime izahlarına, bazıları ise tefsirine ağırlık vermiştir. Kimisi de sûredeki Kur'ân ilimleriyle ilgili belirli konuları incelemiştir. Ancak tüm bu çalışmaların yanı sıra, Ankebût sûresini Kur'ân ilimleri bağlamında ele alan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Modern akademik çalışmalarda bu konunun bu perspektifle işlenmemiş olması böyle bir boşluğu doldurması açısından çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırları:

Yukarıda belirtildiği gibi, çalışmanın konusu “Kur'ân İlimleri Bağlamında Ankebût sûresi”dir. Bu çalışmanın amacı, Kur'ân ilimlerinin konuları çerçevesinde ilgili sûreyi ele almak ve gerekli değerlendirmelerde bulunmaktır. Söz konusu sûreyi Kur'ân ilimleri bağlamında ele almadan önce, Kur'ân ilimlerinin kapsamına giren konular ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Bu metotla verilmesi planlanan bilgilere birinci bölümde yer verildikten sonra ikinci bölüme geçilecektir. İkinci bölüm, çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Bu bölümde, yapılan araştırma ve incelemelerden elde edilen bilgiler ışığında Ankebût sûresi, Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınacaktır. Çalışmamızın başlığında yer alan ‘Kur'ân İlimleri Bağlamında’ kaydı, çalışmamızın sınırlarını belirlemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada Ankebût sûresinin tefsiri, i'râbı, kelimelerin etimolojisi gibi bazı konulara yer verilmeyecektir.

Araştırmanın Yöntemi:

Tez çalışması nitel araştırma yöntemlerinden döküman incelemesi tekniği ile hazırlanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, birinci bölümde Kur'ân ilimleri başlığı altına giren konulara ana hatlarıyla yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Kur'ân ilimleriyle ilgili önemli eserlerden, farklı tefsir kitaplarından ve konu ile ilgili bazı

makale ve tez çalışmalarından yararlanılarak Ankebût sûresi Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca tezde başlıklandırma, rakam ve harf sistemi uygulanmış, Arapça eser adları transkripsiyon alfabesi kullanılmadan verilmiştir.

Literatür Taraması:

Ankebût sûresi, farklı çalışmalara konu olmuştur. Kutbettin Ekinci, *Ankebût Sûresi'nin 11. âyeti bağlamında Mekke döneminde nifak* konusunu incelediği bir makale çalışması yapmıştır. Bu makale, nifak kavramının Mekke ortamındaki anlamını araştırmakta, Mekkî bir âyet üzerinden Mekke'deki nifak meselesini ele almakta ve Medine'de zuhur ettiği bilinen nifak hareketinin Mekke'de olup olamayacağına dair bir değerlendirme yapmaktadır.

Ankebût sûresi ile ilgili olarak Salih Eryiğit de, *Ankebût Sûresi 45. âyetin İbadet-Ahlak İlişkisi Çerçevesinde Tahlili* başlıklı bir makale çalışması yapmıştır. Bu makalede, namazın çok önemli bir ibadet olduğu, mümini ahlaklı bir birey yapma gibi bir işlevi bulunduğu ve kılınan namazın ahlaki yönden etkili olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerektiği ifade edilmiştir.

Mehmet Demirci, *Zağlul en-Neccar'ın "Tefsiru'l-Âyâti'l-Kevniyye"si Örneğinde Ankebut Suresi 41. Âyetin İlmî Tefsir Geleneği Bağlamında Tahlili* adıyla bir makale çalışması yapmıştır. Makalede Ankebût sûresinin 41. Âyeti ilmî i'câz bağlamında ele alınmaktadır.

Mustafa Kayhan tarafından *Şiirle İstishâd Açısından Kurtubî Tefsiri (Ankebut Suresi Örneği)* başlığıyla bir makale çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, şiirle delil getirme yönteminin, Kurtubî tefsirinde önemli bir yöntem olarak kabul edildiği ve yaygın bir şekilde kullanıldığı vurgulanmaktadır. Makalede ayrıca, Kurtubî'nin Ankebût sûresi'nin on iki ayetinin tefsirinde şiire yer verdiği belirtilmektedir.

Sefa Akdemir tarafından *Nesefî Tefsirinde Kasas ve Ankebut Surelerinin Tahkik ve Değerlendirmesi* başlığıyla bir tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, Ömer Nesefî'nin Kasas ve Ankebût sûrelerini yöntem ve Kur'an ilimleri açısından nasıl ele aldığı, nasıl tefsir ettiği ve konuyla ilgili verdiği örnekler incelenmektedir. Ayrıca, Ömer Nesefî'nin tefsirinin farklı nüshalarından Kasas ve Ankebût sûrelerinin tahkiki yapılmaktadır.

Mehmet Demirci tarafından ise *Ankebut Suresi'nin Konulu Tefsiri* başlığıyla bir tez çalışması gerçekleştirilmiştir. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, konulu tefsir metoduyla ilgili bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise Ankebût sûresi tanıtılıp diğer surelerle ilişkisi ele alındıktan sonra, konularına göre incelenmektedir.

Muhammet Yılmaz tarafından *Ankebut Suresine Göre İbadete Karşı Toplumsal Tavrılar* başlığıyla bir tez çalışması yapılmıştır. Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, tefsir ilmi ve konulu tefsir metodu hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, Ankebût sûresi'nin muhtevası ile kendisinden önceki ve sonraki sûrelerle olan ilişkisi açıklanmaktadır. İkinci bölümde, “ibadet” ve “toplumsal tavır” kavramları farklı açılardan ele alınarak din-toplum ilişkisi, birey ve toplum açısından çözümlenmeye çalışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, toplumun farklı inançlara sahip bireylerinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davetine karşı tutumları ele alınmaktadır. Ayrıca, sûrede anlatılan peygamberlerin tebliğ görevini yerine getirirken kavimlerinin sergilediği davranış ve tavırlar incelenmektedir.

Şükrü Dinlek tarafından *Ankebut, Ahzab ve Saffat Surelerindeki Kırâat Farklılıkları ve Tefsire Etkileri* başlığıyla bir tez çalışması yapılmıştır. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, kırâat ilminin tanıtımına yer verilmektedir. İkinci bölümde ise, söz konusu sûrelerin muhtevaları anlatıldıktan sonra, sûrelerdeki kırâat farklılıkları tespit edilip tefsire etkileri açıklanmaktadır.

Ömer Bozkurt tarafından ise *Mushaf Tertibinin Âyetlerin Anlaşılmasındaki Etkisi -Ankebut Suresi Örneği-* başlığıyla bir tez çalışması yapılmıştır. Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, âyetlerin tertibi meselesi ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Ankebût sûresi üzerinden Mushaf tertibinin âyetlerin anlaşılmasına etkisi incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, sonuç ve değerlendirmeye yer verilmekte ve Mushaf tertibinin âyetlerin anlaşılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.

Kur'an ilimleri bağlamında sûrelerin ele alınışına gelince, farklı sûreler bu tür çalışmalara konu olmuştur. Elif Saliha Lebit tarafından *Kur'an İlimleri Bağlamında İbrahim Suresi*, Mustafa Eynir tarafından *Kur'an İlimleri Bağlamında Hicr Suresi*, Hasan Karal tarafından *Kur'an İlimleri Bağlamında Muhammed Suresi*, Nizamettin Keskin

tarafından ise *Kur'an İlimleri Bağlamında Ahkaf Suresi* başlıklarıyla tez çalışmaları yapılmıştır.

Yapılan araştırmalarda, “Kur'an İlimleri Bağlamında Ankebût Sûresi” başlığıyla yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir. Ankebût sûresi üzerinde böyle kapsamlı bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması, araştırmamızın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİ

Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen ilâhî bir kitaptır.² İçerdiği mesaj ve öğretilerle her dönemdeki insanlara hitap etmektedir. Nüzûlünden itibaren, Müslümanların bir kısmı tilavetiyle, bir kısmı yazımıyla, bir kısmı da tefsiriyle ilgilenmiştir. Ayrıca, Kur'ân ilimleri alanında eser telif eden âlimlerin bulunduğu da görülmektedir.

Söz konusu başlık altında, ulûmu'l-Kur'ân'ın tanımı, amacı, önemi ve kapsamı gibi konular ele alınacaktır.

1.1. ULÛMU'L-KUR'ÂN'IN TANIMI, AMACI VE ÖNEMİ

“Ulûmu'l-Kur'ân” terimi, Türkçe'de Kur'ân ilimleri olarak ifade edilmektedir. Ulûm, lügatte anlamak, bilmek, tanımak, öğrenmek ve farkında olmak gibi anlamlara gelen ilim kelimesinin çoğuludur.³ İlim, ıstilahta “meseleleri delilleriyle idrak etmek” anlamına gelmektedir.⁴ Başka bir tarife göre ise ilim, “bir şeyi olduğu hal üzere anlamak”tır. Bir başka tarife göre de ilim, “ilme konu olan şeyden gizliliği kaldırmak”tır.⁵

Ulûmu'l-Kur'ân, esbâb-ı nüzûl, Kur'ân'ın cem'i ve tertibi, Mekkî ve Medenî âyetler, nâsîh ve mensûh, muhkem ve müteşâbih gibi Kur'ân'la ilgili konuları kapsayan bir ilim dalıdır.⁶

Kur'ân ilimleri ile tefsir usûlü kavramları arasındaki ilişki konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu iki kavramın aynı olup olmadığı ya da hangisinin daha kapsamlı olduğu konusu tartışmalıdır.⁷ Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda, Kur'ân ilimlerinin tefsîr usûlü, Kur'ân tarihi ve kırâat alanını içerdiği tespit edilmiştir.

² İbrâhîm 14/1.

³ Cemâlüdîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), XII:417-418; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît* (Kâhire: Mektebetu's-Şurûk ed-Devliyye, 1425), 624.

⁴ Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l Funûn ve'l- Ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Beyrût: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1417), II:1219;

⁵ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kâhire: Dâru'l-Fazîle, ts.), 130.

⁶ Mennâ Halîl el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1418), 15.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Salih Gedük, “Ulumu'l-Kur'an, Usûlü't-Tefsir Kavramları Ve Tefsirde Usûlün İmkânı Meselesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/39 (01 Aralık 2015), 212,213,214.

Bu bulgudan hareketle Kur'ân ilimlerinin tefsir usulünden daha geniş bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁸ Tefsir usûlü ise, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama sürecinde temel bilgiler sağlamayı, uygulanması gereken ilke ve kuralları belirlemeyi hedefler. Ayrıca, yorum sürecinin karmaşaya ve keyfiliğe dönüşmesini engellemeye çalışır.⁹

Ulûmu'l-Kur'ân'ı okumanın amacı, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen açıklamalar ve sahâbe ile tâbiînin Kur'ân'ı tefsir etrafında sundukları açıklamalar ışığında Allah'ın kelâmını anlamaktır. Yine bu ilmi okumaktan gaye, müfessirlerin meşhur olanlarının, her bir müfessirin özelliklerinin, tefsirin şartlarının vb. ulûmu'l-Kur'ân ilminin inceliklerinin bilinmesiyle birlikte müfessirlerin tefsirdeki yol ve yöntemlerinin bilinmesi ışığında Allah'ın kelâmını anlamaktır.¹⁰

Kur'ân'ı yorumlamak, büyük özen gerektiren bir konudur. Kur'an, sıradan herkesin istediği yorumu yaptığı nitelikte olan bir kitap değildir. Kur'an âyetlerinin manasını ve ilâhî maksadını ortaya koymak için lügat, iştikak, sarf, nahiv, ma'ânî, beyân, bedî', kırâat, esbâb-ı nüzul, âsâr ve ahbâr ilimleri (tarih), hadis, usûl-i fıkıh, fıkıh ve ahlak ilmi, mantık, kelim ve mevhibe ilimlerini bilmek gerekir.¹¹ Ulûmu'l-Kur'ân konularının da içinde yer aldığı söz konusu bu ilimler sayesinde müfessir ilgili âyeti veya âyet grubunu ve oradaki maksadı daha iyi ortaya koyabilir.

Tefsirin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için nâsîh ve mensûh, Mekkî ve Medenî ve esbâb-ı nüzul gibi Kur'ân ilimlerinin bilinmesi ve bunlar eşliğinde tefsir yapılması gerekmektedir.¹² Örneğin, Mekkî ve Medenînin bilinmesi, tefsir ilmi açısından önemlidir. Çünkü bu ilim, âyet ve sûrelerdeki asıl maksatların anlaşılmasını ve doğru bir şekilde yorumlanmasını kolaylaştırır. Ayrıca bu ilim, nâsîh ve mensûh âyetlerin bilinmesine

---

⁸ Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr* (Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 1408), 10; Mesut Okumuş, "Tefsir Usûlü", *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2022), 285.

⁹ es-Sabbâğ, *Buhûs fî usûli't-tefsîr*, 10; Okumuş, "Kur'ân İlimleri", 285.

¹⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân* (İstanbul: Sıraç Yayınevi, 1443), 17.

¹¹ Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân el-Kâfiyeci, *et-Teysîr fî Kavâ'idî 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (Kâhire: Dâru'l-Kudsî, 1419), 27-29.

¹² Mehmet Bağış, "Tefsir Usûlü ve 'Ulûmu'l-Kur'ân İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (31 Aralık 2020), 557.

de yardımcı olur. Çünkü Kur'ân'da mensûh âyetlerin bulunduğu kanaatinde olanlara göre bazı Mekî ve Medenî âyetler arasında nesh durumu vardır.¹³

Esbab-ı nüzûl ilmini de bilmek tefsir ilmi açısından oldukça önemlidir. Zira nüzûl bilgisi sayesinde, âyetten kastedilen anlam doğru bir şekilde anlaşılır ve olası şüpheler ya da yanlış anlamalar ortadan kaldırılabilir.¹⁴ Örneğin, içkinin haram olduğuna dair âyetler inince, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu âyetler inmeden önce ölenlerin durumu sorulmuştu. Bu soruya cevap olarak Mâide sûresinin *"İman edip sâlih amel işleyenlere muttaki olup salih amel işledikleri ve iyilik yaptıkları sürece tattıklarından dolayı bir günah yoktur..."*¹⁵ âyeti nazil olmuştur. Bir rivâyete göre, sahâbeden Osman b. Maz'ûn (ö. 2/624) ve Amr b. Ma'dîkerib (ö. 21/641-42) bu âyete dayanarak başlangıçta şarabın helal olduğunu söylemişlerdir. Ancak, eğer bu sahâbiler âyetin nüzûl sebebini bilmiş olsalardı bu hatalı yorumu yapmazlardı.¹⁶ Bu gibi örnekler, sebeb-i nüzûlü bilmenin âyetleri anlamda önemli bir yardımcı olduğunu, aksi takdirde bu iki sahâbi gibi hatalı yorum yapma riskinin bulunduğunu göstermektedir.

Vücûh ve Nezâir ilmini de bilmek, tefsir ilmi açısından oldukça önemlidir. Zira vücuh ve nezâir başlığı altında ele alınan Kur'ân'daki söz konusu kelimelere dair yapılan açıklamalar bilinmezse, bu kelimelere hatalı anlamlar yüklenebilir ve bu da Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasını engeller.

Garîbü'l-Kur'ân ve Mübhemâtü'l-Kur'ân gibi Kur'ân ilimlerinin bilinmesi de Kur'ân âyetlerini sağlıklı bir şekilde yorumlayabilmek için oldukça önemlidir. Zira bu ilim dallarının ilgilendiği garip ve mübhem kelimeler, bu ilim dalları eşliğinde anlaşılmazsa söz konusu kelimelere doğru bir anlam vermek zorlaşır.

Nâsîh ve Mensûh ilmini bilmek de tefsir ilmi açısından önemlidir. Çünkü bu ilim, Kur'ân'ın hükümlerini birbirine karıştırmamak için yardımcı olur. Örneğin, Enfâl sûresinde yer alan *"Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi ye-*

¹³ es-Sabbâğ, *Buhûs fî usûli't-tefsîr*, 39; Bağış, "Tefsir Usûlü ve 'Ulûmu'l-Kur'ân İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)", 557; Okumuş, "Kur'ân İlimleri", 289. Bağış, "Tefsir Usûlü ve 'Ulûmu'l-Kur'ân İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)", 557.

¹⁴ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1429), 72-73; Okumuş, "Kur'ân İlimleri", 296-297.

¹⁵ el-Mâide 5/93.

¹⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 72.

ner... ”¹⁷ âyetinde, bir müminin on kafirin karşısına çıkma yükümlülüğünden bahsedilirken, devamındaki âyette iki kâfirin karşısına çıkma yükümlülüğü anlatılmaktadır.¹⁸ Zira Medine’ye hicretin ilk zamanlarında Müslümanların sayısı az olduğu için, Allah, gerektiğinde bir müminin on kafirin karşısına çıkmasını emretmiş ve bu şekilde müminleri cesaretlendirmiştir. Ancak Müslümanların sayısı artınca Allah gerektiğinde bir müminin iki kafirin karşısına çıkmasını emretmiştir. Konuları aynı olan bu iki âyetin hükmü birbirinden farklıdır. Eğer ilk âyetin neshedildiği kabul edilirse iki âyetin hükümlerindeki farklılık daha kolay anlaşılabilir olur. Sonraki âyetle, bir müminin iki kafirin karşısına çıkması emredilmiş ve önceki âyetin hükmü neshedilmiş olur. Bu durum, ilâhi emirde bir hafifletme yapılmış olduğuna işaret eder.¹⁹ Ayrıca birçok rivâyette nâsih ve mensûh ilimini öğrenmeye teşvik edilmiştir. Hz. Ali’nin (r.a.) bir kimseye: “Sen nâsih ve mensûhu biliyor musun?” sorusuna adamın “hayır!” demesi üzerine, “kendin de helak oldun isyanları da helak ettin” diyerek karşılık vermesi Kur’ân ilimlerinin Kur’ân’ı anlamadaki önemini vurgulayan kayda değer bir örnektir.²⁰

Yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır ki, Kur’ân ilimleri, tefsir ilmi açısından, Kur’ân’ı yorumlarken ihtiyaç duyulan çok değerli bir yardımcıdır.

1.2. ULÛMU’L-KUR’ÂN ALANINDA YAZILAN ÖNEMLİ ESERLER

Kur’ân ilimleri konusunda gerek önceki dönemlerde gerek günümüzde birçok eser yazılmıştır. Zürcânî, ilk müstakil ulûmu’l-Kur’ân çalışmasının hicrî V. asırda Ali b. İbrahim b. Saîd el-Hûfî’nin telif ettiği *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân* adlı eser olduğunu söylese de²¹, yapılan araştırmalar sonucunda bu alanda kaleme alınan ilk eserin hicri III. asırda Hâris el-Muhâsibî’nin (ö. 243/857) *el-Akl ve Fehmu’l-Kur’ân* adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.²² Zira el-Hûfî’nin söz konusu eserinin mevcut ciltleri üzerinde yapılan incelemeler, bu eserin bildiğimiz anlamda bir ulûmu’l-Kur’ân kitabı olmadığını ortaya koymaktadır. Söz konusu eser, Kur’ân sûrelerini Mushaf tertibine göre yorumlayan bir

¹⁷ el-Enfâl 8/65.

¹⁸ el-Enfâl 8/66.

¹⁹ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî - Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 238.

²⁰ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A’zamî (Beyrût: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1403), III:220; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 462; el-Kattân, *Mebâhis*, 239-240.

²¹ ez-Zürcânî, *Menâhilu’l-irfân*, I:34-35.

²² Ömer Çelik, “Hicri V-XI. asırlarda Kur’ân ilimleri”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum)*, (2002), 53; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 281.

tefsir görünümündedir.²³ Bu alanda yazılan tüm eserlere yer vermek, çalışmamızın kapsamını aşacağından, konumuz açısından daha faydalı olduğu değerlendirilen belli başlı birkaç eserden bahsedilecektir.

• Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Akl ve Fehmu'l-Kur'ân*'ı: Bu kitabın, ulûmu'l-Kur'ân alanında tedvin edilen ilk eser olduğu ifade edilmektedir.²⁴ Erken dönemde telif edilmiş olan bu çalışmada, Fezâilu'l-Kur'ân, Üslûbu'l-Kur'ân, Muhkem-Müteşâbih ve nesh gibi ulûmu'l-Kur'ân'a dair bazı konular işlenmektedir.

• Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) *Funûnu'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı: Bu eser, tefsir usûlünün gelişim aşamasındaki önemli çalışmalarından biridir. Söz konusu eserde, ulûmu'l-Kur'ân'a dair bazı konular titizlikle ele alınmaktadır. Kitap, iki ana bölüm ve otuz başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde, Mushaf bilgileriyle birlikte otuz kadar başlık altında Kur'ân ilimleri konuları; ikinci bölümde ise dil kuralları ele alınmaktadır.²⁵

• İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1327) *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*'i: Tefsir usûlü ve tarihinin önemli konularını içeren bu eser, beş bölüm halinde ele alınmaktadır. Bu bölümlerde, sahâbenin tefsirdeki ihtilaflarının az olduğu ve bunların tezat ve çelişki ihtilafı değil, zenginlik ve renklilik ihtilafı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, tefsirde isrâiliyyât, dirâyet tefsiri, nakil ve istidlâl yollarıyla ilgili ihtilaflara da değinilmektedir. Sonrasında tefsirde izlenmesi gereken en güzel yöntemin, sırasıyla Kur'ân'ın Kur'ân'la, sünnetle ve sahâbe kavliyle tefsir edilmesi olduğu belirtilmektedir. Tâbiîn kavliyle tefsir konusu da ihmal edilmemekte, onların görüşlerinin tefsirde bağlayıcı olup olmadığı tartışılmaktadır. Ayrıca, rey ile tefsir meselesi ve selefin bu konudaki düşünceleri de ele alınmaktadır.²⁶

• Bedruddîn Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı: Müellifin tefsire dair tek eseri olduğu ifade edilen bu çalışma, Kur'ân ilimleri alanında kapsamlı bir eserdir. Çalışmasını kırk yedi bölüm halinde hazırlayan müellif, Kur'ân ilimlerini

²³ Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyâeddin Itr (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1408), 73; ez-Zürkânî, *Menâhîlu'l-irfân*, I:35; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 132.

²⁴ Çelik, "Hicri V-XI. asırlarda Kur'an ilimleri", 53; Okumuş, "Kur'ân İlimleri", 281.

²⁵ Okumuş, "Kur'ân İlimleri", 281; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 23.

²⁶ Ebu'l Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mukaddimetun fî Usûli't-Tefsir*, thk. Adnan Zarzur (b.y.: y.y., 1392), 17-21.

müstakil başlıklar altında detaylı bir şekilde incelemektedir. Daha sonra yazılan tefsir usûlü çalışmalarını çok fazla etkileyen bu eser, Kur'ân ilimleri alanının en önemli çalışmalarından biri olmuştur.

• Abdurrahman b. Umar Bulkînî'nin (ö. 824/1421) *Mevâkiu'l-Ulûm fî Mevâki'i'n-Nucûm'u*: Celâluddin Süyûtî, *et-Tahbîr fî Usûli't-Tefsir* adlı tefsir usûlüne dair çalışmasını hazırlarken bu eserden istifade etmiştir. Daha sonra Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinden haberdar olunca ondan daha fazla etkilenecek *el-İtkân*'ı yazmıştır.²⁷ Bulkînî'nin bu eserinde âyetlerin nüzûl yeri ve zamanları, Kur'ân ilminin rivayet ve senedle ilgili hususları, med, hemzenin tahfifi, idgam, îcâz, itnâb, kasr vb. konular ele alınmaktadır.²⁸

• Celâluddîn Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı: Süyûtî, bu eserinde Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserini örnek almıştır. Söz konusu eserden içerik ve yöntem açısından yoğun alıntılar yapmaktadır.²⁹ *el-İtkân*, 80 kadar başlık içermektedir.³⁰ Süyûtî, aktardığı bilgileri rivayetlerle desteklemekte ve zaman zaman ele aldığı görüşlere kaynak göstermeye çalışmaktadır. Âyet ve hadisler ışığında meseleleri incelemeye önem veren Süyûtî, bu kaynaklarda bilgi bulamadığında âlimlerin değerlendirmelerinden yararlanarak bir neticeye ulaşmaya çalışmaktadır. Herhangi bir konuyla ilgili farklı görüşleri naklettikten sonra bazen kendi görüşlerine de yer vermektedir.³¹

• M. Abdulazîm Zurkânî'nin (ö. 1367/1948) *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı: Mısırlı âlim Zurkânî'nin telif ettiği iki ciltten oluşan bu eserde, Kur'ân ilimleri ve tarihi; Kur'ân'ın nüzûlü, ilk ve son nâzil olan âyetler, nüzûl sebepleri, nâsih-mensûh, muhkem-müteşabih, yedi harf, Mekkî-Medenî âyetler, Kur'ân'ın cem'i, imlası, üslûbu, i'câzı, âyet ve sûrelerin tertibi, kırâatler ve Kur'ân'ın tercümesi ele alınmaktadır. Ayrıca eserde bazı tefsir kitapları ve müfessirler de değerlendirilmektedir. Bunların yanı sıra, eserde bir kısım şüphe ve itirazlara değinilerek bunlara cevap verilmektedir.

²⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 17-23.

²⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 16-17; Mehmet Yaşar Kandemir, "Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/410.

²⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 23.

³⁰ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 23-26.

³¹ Mehmet Ali Sarı, "İtkân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/464.

Bu sayılanların dışında, Süleyman b. Abdulkavî Tûffî'nin (ö. 716/1316) *el-İksir fî Kavâ'idî İlmi't-Tefsîr* adlı eseri, Kâfiyeci'nin (ö. 879/1474) *et-Teysîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsîr* adlı eseri ve Şah Veliyyullâh Dihlevî'nin (ö. 1176/1762) *el-Fevzûl Kebîr fî Usûli't-Tefsîr* adlı eseri de Kur'an ilimleri alanında önemli eserler arasında yer almaktadır.

Bir kısım tefsir mukaddimelerinde, Kur'ân ilimleri oldukça geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Taberî, Begavî, İbn Atiyye, Tabersî, Kurtubî, İbn Teymiyye ve İbn Kesir'in tefsirlerinin mukaddimleri buna örnektir.³²

1.3. ULÛMU'L-KUR'ÂN'IN SAYISIYLA İLGİLİ TARTIŞMALAR

Ulûmu'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler incelendiğinde, önceki dönemlerde yazılan eserlere kıyasla konu başlıklarında bir artış olmaktadır. Bu artış, Kur'ân ilimlerinin sayısı hakkında âlimler arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk dönemlerde yazılan kitaplarda genellikle müellifler, Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet eden ilimlerin sınırsız olduğuna inanmışlardır. Ancak günümüzde bu husus tartışma konusu olmuş ve üzerinde araştırmalar yapılmıştır.³³

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) *Kanûnu't-Te'vîl* isimindeki eserinde şöyle söylemektedir: “Kur'ân ilimlerinin sayısı, Kur'ân'daki kelime adedince olup 77450 kadardır. Zira bazı selef âlimleri, Kur'ân'daki her kelimenin zâhir, bâtın, had ve matla'ı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu, terkipler göz önünde bulundurulmaksızın sadece kelimelerin ifade edilişidir. Buna kelimeler arasındaki ilişki ve terkipler dâhil edildiğinde ancak Cenâb-ı Hakk'ın bilebileceği çok sayıda ilim ortaya çıkar.”³⁴

Zerkeşî, Kur'ân ilimlerini *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde 47 başlık altında ele almaktadır. Bununla birlikte, o, bu ilimlerin bir sayıyla sınırlandırılmayacağını ve kökenine incek şekilde derinlemesine ele almaya ömrün yetmeyeceğini ifade etmektedir.³⁵

³² Çelik, “Hicri V-XI. asırlarda Kur'an ilimleri”, 61-65.

³³ Hekim Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmu'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 140.

³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *Kânûnu't-te'vîl*, thk. Muhammed es-Süleymânî (Cidde: Dâru'l-Kıbleti li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1406), 540; Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1404), I:16-17.

³⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:9-12.

İmam Süyûtî, Allah'ın her şeyin ilmini Kur'ân'ın içine dercettiğini ve Kur'ân'ın bütün ilimlerin kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Süyûtî kitabının başında eserini 80 başlık altında ele alacağını söylemektedir. Ancak o, bu başlıklar altında ele aldığı meseleleri ayrı başlıklar olarak incelemesi durumunda, bu başlıkların 800'ün üzerine çıkabileceğini belirtmektedir.³⁶ Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî de (ö. 465/1073) *el-Kâmil fi'l-Kirâat ve'l-Arba'îne'z-Zâideti 'Aleyhâ* adlı eserinde, bütün ilimlerin kaynağının Kur'ân olduğunu söylemektedir.³⁷

İmam Süyûtî ve Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî gibi bilginlerin ifadelerinden, onların Kur'ân ilimlerinin sınırsız olduğu yönünde bir görüş benimsedikleri anlaşılmaktadır.³⁸

Kur'ân ilimlerinin kapsamı hakkında görüş belirtenlerden biri olan el-Hâzin de (ö. 741/1341), Kur'ân ilimlerinin sınırsız olduğu görüşündedir.³⁹

Kur'ân ilimlerinin sınırsız olduğu görüşü, ulûmu'l-Kur'ân'a özel bir usûlün meydana gelmesinde engel teşkil ettiği iddiasıyla bazı bilginler tarafından eleştirilmiştir.⁴⁰ Zürkânî bu konuyla ilgili şöyle demektedir: “Kur'ân'la ilgili olması yönünden ve Kur'ân'ın hidayeti ile i'câzî açısından, Kur'ân'la ilişkisi olan her ilim ulûmu'l-Kur'ân'dandır. Kevnî ve sınaî ilimlere gelince, her ne kadar Kur'ân bunları öğrenmeye teşvik etse de, bunları ulûmu'l-Kur'ân'dan saymak uygun değildir.”⁴¹ Ayrıca, ulûmu'l-Kur'ân konusunda eser veren mütekaddim dönemi âlimleri, Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet eden ilimlerin sayısının sınırsız olduğuna inanmış olmalarına rağmen, eserlerine yalnızca Kur'ân'ın doğrudan anlaşılmasına yardımcı olan bilgileri almaları dikkat çekicidir.⁴²

1.4. ANA HATLARIYLA KUR'ÂN İLİMLERİ

Daha önce de belirtildiği gibi, Kur'ân ilimlerinin sayısı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ayrıca, son dönemlerde yazılan Kur'ân ilimleri alanındaki eserlerde, önceki

³⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 15, 23-26; Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân”, 141.

³⁷ Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kirâat ve'l-arba'îne'z-zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâ'î eş-Şâyib (Mısır: Müessesetü Semâ li't-Tevzî' ve'n-Neşr, 1428), 37; Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân”, 141.

³⁸ Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân”, 141.

³⁹ Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi Me'âni't-tenzîl*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425), I:444.

⁴⁰ Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân”, 141.

⁴¹ ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân*, I: 24.

⁴² Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân”, 142.

dönemlere nispetle daha fazla konu başlığına rastlanmaktadır. Bu sebeple, bu başlık altında ulûmu'l-Kur'ân alanında yazılan eserlere kaynak olmuş ve büyük rağbet görmüş olan Zerkeşî'ye ait *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Süyûtî'ye ait *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* ve Zürkânî'ye ait *Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı klasik eserlerde yer alan ilimler esas alınarak açıklamalar yapılacaktır. Ayrıca, asrımızda yazılan Muhsin Demirci'nin ve İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsir Usûlü* isimli eserlerinde ele alınan Kur'ân ilimleri de göz önünde bulundurulacaktır.

1.4.1. Esbâbu'n-Nüzûl

Allah Teâlâ, her şey için bir sebep takdir etmiştir. Bu sebeplerden bazılarını görebildiğimiz gibi bazılarını da göremeyiz. Kur'ân-ı Kerim'deki âyetleri bu açıdan iki gruba ayırmak mümkündür. Bir kısmı, sebebe bağlayamadığımız âyetlerdir ve bunlar Kur'ân'ın büyük çoğunluğunu oluşturur. Diğer kısmı ise, sebebe bağlayabildiğimiz âyetlerdir. İşte bizim konumuz, bu ikinci kısımdaki âyetlere yöneliktir.⁴³ Nüzûl sebebi, âyet veya sûrenin iniş sebeplerini inceleyen ilme denir.⁴⁴

Sebeb-i nüzûl ilminin, âyetleri anlamada önemli bir işlevi vardır. Ayrıca bu ilim, bir hükmün ortaya çıkmasına sebep olan hikmet yönünü öğrenme konusunda da rehberlik etmektedir. Bunun dışında başka faydalar da sayılabilir.⁴⁵

Sebeb-i nüzûl ilmini bilmek, âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında önemli bir yardımcıdır.⁴⁶ Sebeb-i nüzûlün âyet veya âyet gruplarındaki hükmün umumiliğine engel olup olmama meselesine gelince, hâkim görüşe göre, nüzûl sebebinin hususî olması mesajların genel olmasına engel değildir.⁴⁷

1.4.2. Esmâu's-Süver

Esmâu's-Süver terimi, Türkçe'de sûrelerin isimleri olarak ifade edilmektedir. Her sûrenin, diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan bir ismi vardır. Başlangıcı ve sonu olan, en az üç âyetten oluşan Kur'ân bölümüne *sûre* denir. Sûrelerin çoğunlukla tek ismi

---

⁴³ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1397), 127; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 135.

⁴⁴ Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsir*, 99.

⁴⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 71-73; Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsir*, 99.

⁴⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 71; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 130.

⁴⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 73.

olmakla birlikte, bazı sûrelerin iki veya daha fazla ismi bulunmaktadır.⁴⁸ Örneğin, Fâtiha sûresinin Ümmü'l-Kitap, Fâtihatü'l- Kitâp, es-Seb'ul-Mesânî, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Kenz, eş-Şifâ, es-Salât gibi yirmi küsur ismi bulunmaktadır. İsrâ sûresinin de Subhân ve Benî İsrâîl isimleri vardır.⁴⁹ Bazen de iki veya daha fazla sûrenin ortak bir isminin olduğu görülmektedir. Örneğin, Bakarâ ve Âl-i İmrân sûrelerine *ez-Zahrâvân* denilmektedir.⁵⁰ Bazı sûreler için olduğu gibi Kur'ân'ın da birden fazla ismi vardır. Kur'ân, Furkân, Kitap, Tenzil, Zikr, Nûr, Hudâ gibi isimler bunlardandır.⁵¹

Sûreler uzunluklarına göre şöyle bir tasnife tabi tutulmuştur: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl (başında besmele bulunmayan Tevbe sûresi ile birlikte) sûrelerine "es-Seb'u't- Tıvâl" denir.⁵² Âyet sayısı yüzden fazla olan veya buna yakın olan sûrelere "el-Miûn", âyet sayısı yüzden az olan sûrelere "el-Mesânî", kısa ve besmeleli fasılaları çok sûrelere "el- Mufassal" denir. el-Mufassal da et-Tıvâl (Nebe' sûresine kadar), el-Avsât (Nebe' sûresinden Duhâ sûresine kadar) ve el-Kısâr (Duhâ sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar) olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.⁵³

Kur'ân'daki sûrelerin tertibi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı âlimler, bütün sûrelerin tertibinin tevkîfî (vahye dayalı) olduğunu savunurken, diğer bazı âlimler, tüm sûrelerin tertibinin ictihâdî olduğunu ileri sürer. Bir başka görüşe göre ise, sûrelerin bir kısmı tevkîfî, bir kısmı ise ictihâdîdir.⁵⁴ *el-Burhân* sahibi Zerkeşî ve *el-İtkân* sahibi Süyûtî, sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğu kanaatindedirler.⁵⁵

1.4.3. Garîbu'l-Kur'ân

Garîb kelimesi sözlükte "yurdundan uzak kalan, kapalı ve gizli" anlamlarına gelmektedir.⁵⁶ *Garîbu'l-Kur'ân* terimi ise, Kureyş lehçesi dışındaki lehçelerin kelimeleri ve İslâmiyetin gelişinden önce diğer dillerden Arapçaya dâhil olarak Kur'an'da yer

⁴⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 118-119.

⁴⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 119-122.

⁵⁰ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 126; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 65.

⁵¹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 114-115.

⁵² Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), III:369.

⁵³ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 139-140.

⁵⁴ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 104-106.

⁵⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:260; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 119.

⁵⁶ İbrâhim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 647.

verilen kelimeleri ifade etmektedir.⁵⁷

Allah'ın muradını anlamaya çalışırken bu ilmin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle müfessirlerin, Kur'ân'ın garîb kelimelerini bilmesi büyük önem taşır. Ayrıca, Kur'ân'daki garip kelimelerin anlamını öğrenmek için lügat ilmini, isimler, fiiller ve harfler yönüyle bilmek gereklidir. Harflerin anlamını öğrenmek için nahivcilerin eserlerine başvurulabilir. İsimler ve fiillerin anlamları için ise lügat kitaplarından faydalanılabilir. Ayrıca, Arap şiirlerini incelemenin de, Kur'ân'daki garip kelimeleri anlamada faydalı bir yöntem olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸

Bir kısım sahâbîler bile başlangıçta Kur'ân'daki bazı kelimelerin anlamını bilmediklerini itiraf etmişlerdir. Örneğin, Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) Zümer sûresinin 46. Âyetinde geçen فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ (Ey gökleri ve yeri yaratan) ifadesindeki *fâtır* kelimesinin anlamını bir kuyu hakkında tartışan iki bedeviden öğrendiği rivayet edilmektedir.⁵⁹

Kur'ân-ı Kerim'de yabancı kelimelerin bulunup bulunmadığına dair farklı görüşler vardır. İmam Şâfiî'nin de (ö. 204/820) içinde bulunduğu bazı âlimler, Kur'ân'da Arapça dışında bir kelimenin bulunmadığı kanaatindedirler. Bir kısım âlimler ise, Arapların ticaret gibi vesilelerle yabancılarla sıkça etkileşimde bulunmaları nedeniyle yabancı kelimelerin kendi dillerine geçip Arapçalaştığını söylemektedirler. İkinci görüş daha isabetli görünmektedir. Ayrıca Arapların diline geçen bu kelimeler Arapçalaştığından bu kanaat, Kur'ân'ın Arapça bir kelim olduğu⁶⁰ hakikatiyle de çelişmemektedir.⁶¹

1.4.4. Vücûh ve Nezâir

Vücûh, “vech” kelimesinin çoğuludur. Vech sözlükte, “yüz, ön, önde olan, zât, yön, yol, bir beldenin ileri geleni” gibi anlamlara gelmektedir.⁶² *Vücûh* terim olarak ise, “Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılan aynı lafızlar” şeklinde tanımlanabilir.⁶³ Örneğin Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı kitabında *es-Salât* kelimesinin Kur'ân'da

⁵⁷ Okumuş, “Kur'ân İlimleri”, 333.

⁵⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:291-293.

⁵⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:296; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 239.

⁶⁰ Yûsuf 12/2.

⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 178.

⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII:555-556.

⁶³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:102; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 301.

türevleriyle birlikte birçok farklı anlamda kullanıldığını ifade etmektedir.⁶⁴ Bunları şöyle sıralayabiliriz: Beş vakit namaz⁶⁵, ikinci namazı⁶⁶, cuma namazı⁶⁷, cenaze namazı⁶⁸, dua⁶⁹, din⁷⁰, kırâat⁷¹, rahmet ve istiğfar⁷², ibadet yerleri⁷³.

Nezâir de, “nazîre” kelimesinin çoğuludur. Nazîre sözlükte “benzerlik” anlamına gelmektedir.⁷⁴ *Nezâir* terim olarak ise, Kur’ân’da anlam birlikteliği bulunan aynı lafızlara denilmektedir.⁷⁵ *Nezâir* kavramı, “çeşitli birçok kelimenin aynı anlamı ifade etmesi” şeklinde de tanımlanmaktadır.⁷⁶ Örneğin, Kur’ân’da *burûc* kelimesi, bir yer dışında diğer tüm yerlerde yıldız anlamında kullanılmıştır. Aynı anlamda geçtiği yerlerdeki tüm *burûc* kelimeleri bir *nezâir* örneğidir. Yine Kur’ân’da *rayb* kelimesinin bir yer dışında geçtiği tüm yerlerde şüphe anlamındaki kullanımı *nezâire* örnek olarak verilebilir.⁷⁷

Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), bu ilmin tefsirin fûrûu yani alt bir şubesi olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸ Kanaatimize göre, bu ilim tefsirin alt bir şubesi olmayıp asıl şubelerinden biridir. Zira “vücûh ve nezâir” başlığı altında ele alınan Kur’ân’daki söz konusu kelimelere dair yapılan açıklamalar bilinmezse, bu kelimelere hatalı anlamlar verilebilir. Dolayısıyla, Kur’ân doğru bir şekilde anlaşılmamış olur.

1.4.5. Muhkem ve Müteşâbih

Muhkem kelimesi, bir işi iyi ve sağlam yapmak anlamına gelen *ahkeme* fiilinin ism-i mefûlüdür. Bu bağlamda *muhkem*, sağlam, eksiksiz ve mükemmel anlamlarına

⁶⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 303.

⁶⁵ el-Bakara 2/3.

⁶⁶ el-Mâide 5/106.

⁶⁷ el-Cuma 62/9.

⁶⁸ et-Tevbe 9/84.

⁶⁹ et-Tevbe 9/103.

⁷⁰ Hûd 11/87.

⁷¹ el-İsrâ 17/110.

⁷² el-Ahzâb 33/56.

⁷³ el-Hac 22/40.

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, V:219.

⁷⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:102; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 301.

⁷⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 213; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi / Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 1360), II:2001. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 213.

⁷⁷ Ahmed İbn Fâris, *Efrâdu Kelimâti'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Hâtim Sâlih Dâmin (Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 1423), 9,11; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 307.

⁷⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II:2001; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 147.

gelir.⁷⁹

Bu açıdan bakıldığında, Kur'ân'ın tüm âyetleri, herhangi bir çelişki, ayıp ve kurdan uzak olarak muhkem kabul edilebilir.⁸⁰ Nitekim buna dair Kur'ân'da şu şekilde buyrulmaktadır:

الرَّ كُتُبٌ أَحْكَمَتْ ءَايَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

“Elif-lâm-râ. Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlam kılınmış, sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır.”⁸¹

Muhkem, terim olarak “kendisinden kastedilenin tahsis ve te'vîle ihtiyaç duyulmazsızın anlaşıldığı âyetler” şeklinde tanımlanabilir.⁸²

Müteşâbih ise, sözlükte “birbirine benzer” anlamındaki *teşâbüh* masdarından türetilmiş bir ism-i fâil'dir.⁸³ Dolayısıyla, birbirine benzeyen iki şeyden her birine *müteşâbih* denir. Müteşâbih, tefsir usûlü terimi olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir görüşe göre müteşâbih, “kıyametin saati, deccalın çıkması, sure başlarındaki huruf-u mukatta gibi bilgisi yalnızca Allah katında olan âyetler” dir. Başka bir görüşe göre ise, “doğrudan doğruya anlaşılmayan, ancak başka bir âyetle ilişkilendirildiğinde anlaşılabilen âyetler” dir.⁸⁴

Bu açıdan bakıldığında, Kur'ân'daki tüm âyetler, güzellik ve doğruluk bakımından birbirine benzemektedir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْآحْدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابِي

“Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi”⁸⁵

Bu nedenle güzellik, doğruluk ve i'câzının benzersizliği açısından Kur'ân'ın tüm âyetlerinin *müteşâbih* olduğu söylenebilir.⁸⁶

Muhkem ve müteşâbih kelimelerinin terim anlamları göz önünde bulunduruldu-

⁷⁹ İbrâhim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 190.

⁸⁰ es-Süyûtî - el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 65.

⁸¹ Hûd 11/1.

⁸² el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, 172; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII:503.

⁸⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

⁸⁵ ez-Zümer 39/23.

⁸⁶ es-Süyûtî - el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 65; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425; Okumuş, “Kur'ân İlimleri”, 308.

ğunda, Kur’ân’ın bir kısmının muhkem, bir kısmının ise müteşâbih olduğu yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür.⁸⁷ Nitekim şu âyet bunu açıkça ortaya koymaktadır:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرُّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمْنًا بِئِهِنَّ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“Sana kitabı indiren O’dur. Onun (Kur’an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akılselîm sahipleri düşünüp anlar.”⁸⁸

Müteşâbih âyetlerin anlamlarının bilinip bilinmeyeceği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu ihtilafın kaynağı, Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetidir. Bu âyetteki وَالرُّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ cümlesinin ma’tûf (atfedilmiş) bir cümle olduğu görüşünü savunanlar, müteşâbih âyetlerin ilimde mütehasıs olanlar tarafından da bilinebileceği düşüncesindedirler. Söz konusu âyetteki bu cümlenin cümle-i isti’nâfiye (yeni başlama cümlesi) olduğu görüşünü savunanlar ise, müteşâbih âyetlerin Allah’tan başkası tarafından bilinmeyeceği kanaatindedirler. Aralarında Mücâhid b. Cebr’in de (ö. 103/721) bulunduğu bazı âlimler, birinci görüşü benimsemektedir.⁸⁹ Bununla birlikte, birinci görüş sahiplerine göre, ilimde mütehasıs olanlar müteşâbih âyetleri anlayabilir ve tevil edebilirler; ancak bu âyetlerin hakiki manasına vâkıf olamazlar.⁹⁰ Selef âlimlerinin çoğunluğu ise ikinci görüşü benimsemektedir.⁹¹

1.4.6. Mücmel ve Mübeyyen

Mücmel, delâlet ettiği mananın açık olmadığı kelimelerdir. Âlimlerin çoğunluğuna göre, Kur’ân’da mücmel kelimeler bulunmaktadır.⁹² Mücmel kelimelerin ortaya çıkmasında bazı sebepler etkili olmuştur. Kur’ân’daki mücmel kelimelerin ortaya

⁸⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/7.

⁸⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 426.

⁹⁰ Ebu’l Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû’u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Melik Fahd matbaası, 1423), XVII:426; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 156.

⁹¹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 427.

⁹² es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 347.

çıkmasına neden olan başlıca sebepler şunlardır:

- Kelimenin iki zıt anlamı ihtiva etmesi. Örneğin, ثَلَاثَةٌ قُرُوءٌ (el-Bakara, 2/228) âyetinde geçen (قُرُوءٌ) kelimesinin hem hayız hem de temizlik haline delâleti bulunmaktadır. İşte bu gibi durumlar âyetin mücmel olduğuna işaret etmektedir.⁹³
- Zamirin karşılığının belirlenmesinde ihtilaf edilmesi. Örneğin, إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ “Güzel sözler O’na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir” (Fâtır 35/10) âyetinde geçen (يَرْفَعُهُ) kelimesindeki hû zamirinin Allah’a mı, güzel söze mi, rızasına uygun işe mi döneceği hususunda ihtilaf bulunmaktadır.⁹⁴
- Atıf ve istinaf ihtimali. Örneğin, وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ “Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah ve ilimde yüksek pâyeye erişenler bilebilir” (Âl-i İmrân 3/7) âyetinde, (وَالرَّسُخُونَ) kelimesindeki vâv harfi atıf harfi olarak kabul edildiğinde âyetin anlamı yukarıda verdiğimiz meâldeki gibi olur. Ama bu vâv isti’nafî olarak kabul edilirse âyetin anlamı şu şekilde olur: “Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler de buna iman ettik derler.”⁹⁵
- Kelimenin çok az kullanılması. Örneğin, يَلْقَوْنَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَذِبُونَ “Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler, çoğu da yalancıdır.” (eş-Şuarâ, 26/223) âyetinde geçen (يَلْقَوْنَ السَّمْعَ) ifadesi buna örnektir. Âyette *yestemi’üne* kelimesi yerine Türkçe’de kullanılan ‘kulak kabartırlar’ ifadesine benzer edebî bir anlatım tarzı seçilmiştir.⁹⁶
- Takdîm ve te’hîr olması. Örneğin, وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى âyetinin takdîm ve tehir yapılmamış hali, وَلَوْلَا كَلِمَةٌ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى لَكَانَ لِزَامًا şeklindedir.⁹⁷
- Asıl lafzın farklı bir şekle çevrilmesi. Örneğin, سَلَّمَ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ (es-Sâffât 37/130) âyetinde عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ lafzının عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ şeklinde değiştirilmesi buna örnektir.⁹⁸

Âyetlerdeki müştereklik, müşkil, mücmel, hafî gibi hususları beyan eden âyetlere *mübeyyen* denir. Mübeyyen âyet veya lafız, kapalı bir âyeti muttasıl veya munfasıl bir

⁹³ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 211; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 347.

⁹⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 211; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 347.

⁹⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 211; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 348.

⁹⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 211; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 348.

⁹⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 212.

⁹⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 212.

şekilde açıklar. Bunlara dair birkaç örnek verelim. Örneğin, وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ (el-Bakara 2/187) âyeti mücmeldir. Âyetin hemen akabinde gelen (مِنَ الْفَجْرِ) ifadesi, bu mücmelliği ortadan kaldırmıştır.⁹⁹ Örneğin, وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ (et-Târik 86/2) âyeti de mücmeldir. Üçüncü âyet olan (النَّجْمِ الثَّاقِبِ) ifadesi bu kapalılığı gidermiştir.¹⁰⁰

Örneklerde görüldüğü üzere mübeyyen lafız aynı âyette, bir âyet veya birkaç âyet sonra, hatta başka bir sûrede gelebilmektedir. Namaz, zekat vb. konularla ilgili mücmel âyetleri ise Hz. Peygamber'in sünneti açıklamaktadır.¹⁰¹

1.4.7. Nâsîh ve Mensûh

Nesh sözlükte “nakletmek, ortadan kaldırmak, iptal etmek ve değiştirmek” anlamlarına gelir.¹⁰² Kaldırılan hükme *mensûh*, daha sonra gelip onu kaldıran hükme ise *nâsîh* denir.¹⁰³ Terim olarak ise nesh, “şer‘î bir hükmün sonradan gelen başka bir şer‘î bir hükümle kaldırılmasıdır.”¹⁰⁴

Kur‘ân‘da neshin bilfiil var olup olmadığı tartışmalıdır. Ancak İslâm âlimlerinin çoğu Kur‘ân‘da neshin varlığı yönünde bir kanaate sahiptirler. Kur‘ân‘da neshin varlığını kabul edenlerin ileri sürdüğü deliller arasında genellikle el-Bakara 2/106, en-Nahl 16/101 ve er-Ra‘d 13/39 âyetleri yer almaktadır.¹⁰⁵

Mensûh âyetler şu üç başlık altında değerlendirilmektedir: Metni de hükmü de neshedilen âyetler, metni bâkî olup hükmü neshedilen âyetler, metni neshedilmiş olup hükmü bâkî âyetler.¹⁰⁶

İslâm âlimleri, âyetler arasında neshin meydana gelip gelmediğini tespit etmek için bazı şartların bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Hz. Peygamber veya sahâbeden bir âyetin neshedildiğine dair sağlam bir delilin elimize ulaşması, nâsîh durumundaki âyette önceki hükmün kaldırıldığını gösteren/işaret eden bir lafzın bulunması, birbirine

⁹⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 459; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 212.

¹⁰⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 212.

¹⁰¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 213.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III:61.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III:61; Veysel Güllüce, “Kur‘ân‘da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 10/26 (2006), 52.

¹⁰⁴ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 261; Güllüce, “Kur‘ân‘da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, 52.

¹⁰⁵ Okumuş, “Kur‘ân İlimleri”, 302-303.

¹⁰⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:35-39; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 464-470; Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsîr ve kava'iduh* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1406), 300.

zıt gibi görünen iki âyetten birinin diğersinden sonra indiğinin kesin olarak bilinmesi gibi durumlarda neshin meydana gelebileceğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

Kur'ân'da neshedilen âyetler olduğu görüşünü benimseyen âlimler, bu âyetlerin sayısı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin, İmam Süyûtî, mensûh âyetlerin sayısının 20 kadar olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ Şah Veliyyullâh Dihlevî ise, Süyûtî'nin mensûh kabul ettiği âyetleri inceleyerek bunlardan yalnızca beşinin mensûh olduğu kanaatindedir.¹⁰⁹

1.4.8. Müşkilu'l-Kur'ân

Müşkil kelimesi, sözlükte “karışık” anlamına gelen (أشكَل) fiilinin ism-i fâilidir. Buna göre, karışık olan şeye *müşkil* denilmektedir.¹¹⁰ Terim olarak ise, bazı âyetler arasında çelişki veya zıtlık izlenimi veren hususlardır.¹¹¹

Allah'ın kelamı çelişki ve zıtlıklardan münezzehtir. Bazen ilk bakışta birbirine zıt görünen ifadeler olabilir; ancak hakikatte bunlar arasında hiçbir çelişki yoktur. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْعَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”¹¹²

Kur'ân'ın bazı âyetleri ilk bakışta birbirine zıt gibi görünebilir. Bunun sebepleri hakkında usûl bilginleri gerekli izahları yapmışlardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Anlatılan durumun farklı hallerde ve şekillerde görünmesi: Kur'ân, Hz. Âdem'in yaratılışını farklı ifadelerle anlatmaktadır. Bir âyette onun *topraktan*¹¹³, bir âyette *şekil verilmiş bir balçıktan*¹¹⁴, bir âyette *yapışkan bir çamurdan*¹¹⁵, bir âyette

¹⁰⁷ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/580.

¹⁰⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 466-467.

¹⁰⁹ Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, çev. Selman el-Hüseynî en-Nedvî (Kâhire: Daru's-Sahve, 1407), 93.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI:358.

¹¹¹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 475.

¹¹² en-Nisâ 4/82.

¹¹³ Âl-i İmran 3/59.

¹¹⁴ el-Hicr 15/26.

¹¹⁵ es-Sâffât 37/11.

de pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan¹¹⁶ yaratıldığını bildirmektedir. Burada herhangi bir çelişki yoktur. Zira bu lafızların her biri yaratılışın belli bir aşamasını ifade etmektedir.¹¹⁷

- Mevzû İhtilafı: Bazen bir konu Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde ele alındığında o konuyla ilgili âyetler arasında zıtlık olduğu zannedilebilir. Örneğin, “*Ve durdurun onları; çünkü sorguya çekilecekler!*”¹¹⁸; “*Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.*”¹¹⁹ âyetlerinde insanların kesinlikle hesaba çekilecekleri ifade edilip bir başka âyette, “*İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz*”¹²⁰ buyurulması, muhataplara bir çelişki izlenimi verebilmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Kur'ân âyetleri arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Bu âyetler hakkında akla gelen çelişkileri Süyûtî üç yolla çözmüştür.
  - Sorgunun olduğunu bildiren âyetler, Allah'ı birleme ve peygamberleri tasdik etme ile ilgilidir. Sorgunun olmadığını bildiren âyetler ise şer'î hükümler ve furû'ât (tâli konular) ile ilgilidir.
  - Kıyamette birçok mekân vardır. Bazı yerlerde sorgu olmayacak, bazı yerlerde ise sorgu yapılacaktır.
  - Sorgunun olacağını bildiren âyetlerde mazeret ve delilin ileri sürülemeyeceği kusur ve hatalar kastedilmektedir. Hesabın olmayacağını bildiren âyetlerde ise mazeret ve delilin ileri sürüldüğü kusur ve hatalara işaret edilmektedir.¹²¹
- Fiilin isnadıyla ilgili ihtilaf: Kur'ân'ın bazı âyetlerinde, yapılan işin isnadıyla ilgili bir ihtilaf olduğu düşünülebilir. Örneğin, “*Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı*”¹²² âyetinde ilk bakışta bir çelişki olduğu akla gelebilir. Zira öldüren sahâbî, bir avuç toprağı düşmanın yüzüne doğru atan ise Hz. Peygamber olduğu halde, neden bu fiiller Allah'a isnat edilmektedir? İşin hakikati şudur: Sözü geçen fiillerin sahâbeye ve

¹¹⁶ er-Rahmân 55/14.

¹¹⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 478; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 191.

¹¹⁸ es-Sâffât 37/24.

¹¹⁹ el-A'râf 7/6.

¹²⁰ er-Rahmân 55/39.

¹²¹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 479.

¹²² el-Enfâl 8/17.

Hız. Peygamber'e isnadı, kesb ve işe girişme yönüyledir. Bunların Allah'a isnadı ise te'sîr-i hakiki (hakiki etki etme ve meydana getirme) yönüyledir.¹²³

- Hakikat ve mecaz konusunda meydana gelen ihtilaf: Kur'ân'ın bazı âyetlerinde hakiki anlam kastedilirken, bazı âyetlerinde ise mecâzî anlam kullanılmaktadır. Örneğin, “*Ve insanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin*”¹²⁴ âyetinde bir çelişki izlenimi doğabilir. Ancak âyette, kıyametin dehşeti göz önünde bulundurularak mecâzen insanların sarhoş olacakları ifade edilmiştir. Bununla birlikte, sarhoşluğun şaraptan kaynaklanmadığına dikkat çekmek amacıyla hakikaten sarhoş olmadıkları da belirtilmiştir.¹²⁵
- Zıt anlamlılıktan kaynaklanan ihtilaf: Örneğin “*Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri sükûnete erenlerdir*”¹²⁶ âyetiyle, “*Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer*”¹²⁷ âyetinde zikredilen “*gönüllerin sükûneti*” ve “*gönüllerin titreyişi*” arasında bir çelişki olduğu zannedilebilir. Ancak durum hiç de öyle değildir. Zira kalbin mutmain olması, tevhide inanmakla ferahlaması; kalbin titremesi ise hidayetten ayrılma endişesiyle korku duymasıdır. Her iki mana da bir bütünü birbirini destekleyen parçaları mesabesindedir.¹²⁸

İki âyet arasında ortaya çıkabilecek çelişki vehmini ortadan kaldırmanın bazı yöntemleri vardır. İlk olarak cem ve telif işlemi yapılır. Eğer telif etmek mümkün olmazsa, bu durumda âyetlerin nüzûl sırasına bakılır. Daha sonra nâzil olan âyetin daha önce inen âyeti neshettiği kabul edilir. Şayet âyetlerin nüzûl sırası bilinmiyor ve icma da bu iki âyetten biriyle amel edilme yönünde oluşmuşsa, o zaman üzerinde icma edilen âyetin diğerini neshettiği sonucuna varılır.¹²⁹

1.4.9. Üslûbu'l-Kur'ân

Üslûp sözlükte “yol, gidiş ve tarz” gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁰ Üslûp, kelâmın

¹²³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:59-60; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 479

¹²⁴ el-Hac 22/2.

¹²⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 60; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 479

¹²⁶ er-Ra'd 13/28.

¹²⁷ el-Enfâl 8/2.

¹²⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:61-62; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 479.

¹²⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:48; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 481.

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I:473; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra* (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1429), II:1089.

kendisinden oluştuğu kelime ve terkipler değildir. O, müellifin, cümleleri için kelime ve terkipleri seçerken izlediği metottur.¹³¹

Kur'ân, alışılmış söz üslûplarından farklı olarak, cümleleri oluştururken ve kelimeleri seçerken kendine has bir üslûba sahiptir.¹³² Kur'ân'ın ifadelerinde haşv ve tatvîl denilen gereksiz uzatmalar bulunmamaktadır.¹³³ Her bir cümlesi, lafız ve mana bakımından ölçülüdür ve lafızda hiçbir fazlalık yoktur. Bazen tek bir lafız ile çarpıcı bir anlam ortaya konulmaktadır. Örneğin,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْتَأْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ

“Ey iman edenler! Size ne oldu ki, “Allah yolunda seferber olun” denilince yerinize çakılıp kaldınız”¹³⁴ âyeti okunduğunda hayal derhal insanların zorlukla kaldırdığı, fakat ağırlığı dolayısıyla insanların ellerinden kayıp düşen çok ağır bir bedeni tasavvur eder.¹³⁵ Bu âyetteki çakılıp kaldınız ifadesi, âyete çarpıcı bir anlatım katmaktadır.

Kur'ân'ın üslûbu akıl ve kalbi aynı anda muhatap almaktadır.¹³⁶ Onun harf ve kelimeleri, ölçülü bir biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca Kur'ân, toplumun bilgi düzeyi düşük olanlarından, ileri seviyede olanlarına kadar herkese hitap etmektedir.¹³⁷

Kur'ân, belâgat ve fesâhatın ileri seviyede olduğu bir ortamda nâzil olmuştur. Böyle bir ortamda, Kur'ân'ın gerek sözlü gerek yazılı anlatım türlerinden farklılığı dikkat çekmiştir.¹³⁸ Muhtevasının yanı sıra, dili ve üslûbu yönünden de farklı olduğu inkarcılar tar-afından kabul edilmiştir. Örneğin, o dönemde belâgatta ileri bir seviyede olan Velîd b. Muğîre, bazı âyetleri dinleyince hayranlığını saklayamayıp, güzelliğini ve üstünlüğünü belirterek, bu sözlerin recez, kaside ya da cin şiirleri olamayacağını itiraf etmiştir. Ancak Ebu Cehil, kavminin onun Hz. Peygamber'e taraftar olmadığını bilmesi için bir söz söylemesini ısrarla istediğinde, Kur'ân'ı “başkalarından nakledilmiş bir

¹³¹ ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, II:303.

¹³² Ebûbekir Muhammed b. Tayyib el-Bakillâni, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1997), 35.

¹³³ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1397), 340.

¹³⁴ et-Tevbe 9/38.

¹³⁵ Seyyid Kutub, *et-Tasvîrul'l-Fenni fî'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru's-Şurûk, ts.), 91.

¹³⁶ ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, II:313-314.

¹³⁷ ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, II:309-313.

¹³⁸ M. Suat Mertoğlu, “Üslûbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/382.

sihir” olarak vasıflandırmıştır.¹³⁹

1.4.10. Kur’ân-ı Kerim’de Hitaplar

Hitap, bir kişiye ya da topluluğa yönelik yapılan konuşmadır. Kur’ân, Allah Teâlâ’nın tüm insanlara yönelik hitabıdır. Kur’ân’daki hitaplar çeşitlidir ve zengindir. Kur’ân’da yer alan hitaplar üç gruba ayrılabilir: Hz. Peygamber’e yapılan hitaplar, Hz. Peygamber’in dışındakilere yapılan hitaplar ve hem Hz. Peygamber’e hem de başkalarına yapılan hitaplar.¹⁴⁰

Kur’ân’daki hitapları kendi aralarında sınıflandıracak olursak, bunları 33 kısımda ele alabiliriz.

- Hitabın Umumi olup Umumiliğin Kastedilmesi: Bazen hitap genele olur, bununla yine herkes kastedilir. Örneğin, *وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا* “*Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez*”¹⁴¹ âyetinde özel bir kişi değil, tüm insanlara hitap edilmektedir.¹⁴²
- Hitabın Hususi Olup Hususiliğin Kastedilmesi: Bazen özel bir kişiye hitap edilir ve kastedilen de yalnızca o kişi olur. Örneğin, *يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ* “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et*”¹⁴³ Burada Hz. Peygamber’e hitap edilmiştir ve kastedilen yine O’dur.¹⁴⁴
- Hitabın Hususi Olup Umumiliğin Kastedilmesi: Bazen özel bir kişiye hitap edilir, ancak bununla başkaları da kastedilir. Örneğin, *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ* “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda*”¹⁴⁵ Bu âyette Hz. Peygamber’e hitap edilerek başlanmış, ancak talâka yetkili olan tüm müminler kastedilmiştir.¹⁴⁶
- Hitabın Umumi Olup Hususiliğin Kastedilmesi: Bazen hitap genele yapılır, ancak bununla özel bir kişi veya kişiler kastedilir. Örneğin, *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ* “*Onlara "Müslümanların inandığı gibi siz de inanın denilince*”¹⁴⁷ Bu âyette

¹³⁹ el-Müddessir 74/18-25; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411), II:550.

¹⁴⁰ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 491.

¹⁴¹ el-Kehf 18/49.

¹⁴² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:217; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁴³ el-Mâide 5/67.

¹⁴⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:217-218; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁴⁵ et-Talâk 65/1.

¹⁴⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:218; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁴⁷ el-Bakara 2/13.

“insanlar” ifadesiyle Abdullah b. Selâm’a işaret edilmektedir.¹⁴⁸

- Cinse Hitap: Bazen hitap ortak özellikleri bulunan varlıklar topluluğuna yapılır. Örneğin, يَا أَيُّهَا النَّاسُ “*Ey insanlar!*”¹⁴⁹ Bu âyette insan topluluğu muhatap alınmıştır.¹⁵⁰
- Nev‘e Hitap: Bazen hitap belli bir topluluğa yapılır. Örneğin, يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “*Ey İsrailoğulları*”¹⁵¹ Bu âyetteki hitap ile Yakupoğulları kastedilmektedir.¹⁵²

Kur’ân’daki diğer hitap vecihleri de şöyledir: Zata hitap, medih hitabı, zem (zemm) hitabı, saygınlık verme hitabı, aşağılama hitabı, istihza hitabı, tek bir lafızla çoğa hitap, çoğul lafızla tek bir kişiye hitap, tesniye (ikil) lafızla teke veya çoğa hitap, tek bir lafızla iki kişiye hitap, tekten sonra çoğa hitap, zata hitap edilip başkasının kastedilmesi, ibret hitabı, bir şahsa yapılan hitabın ardından başkasına dikkat çekilmesi, konuşma üslûbunu değiştirme, akıllı olanlara yapılan hitabın benzerini akıllı olmayanlara yapma, harekete geçirme hitabı, gazap hitabı, teşvik ve cesaretlendirme hitabı, istenilmeyen bir şeyden uzaklaştırma hitabı, şefkat hitabı, sevgi hitabı, âciz bırakma hitabı, teessüf etme hitabı, yalanlama hitabı, şereflendirme hitabı, mevcut olmayana hitap.¹⁵³

Bu başlıklar, Süyûtî’nin *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân* ve Zerkeşî’nin *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserlerinde sıralanan konu başlıkları esas alınarak belirlenmiştir.

1.4.11. Hurûf-u Mukattaa

Bazı sûrelerin başında bazen bir, bazen de birkaç harften oluşan özel bir harf dizimi bulunur. Bu harflere kesik/kopuk harfler anlamında *el-Hurûfu’l-Mukattaa* denilmektedir.¹⁵⁴ Mukattaa harfleri, Arap alfabesinin yarısı olan on dört harften ibarettir. Allah Teâlâ bu harfleri; birer, ikişer, üçer, dörder ve beşer olarak zikretmiştir.¹⁵⁵ Bu harfler, 29 surenin başında yer almaktadır.¹⁵⁶

¹⁴⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:220-223; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁴⁹ el-Bakara 2/21,168. Benzer hitaplardan bazıları için bk. en-Nisa 4/1; Yûnus 10/57; el-Hac 22/1; el-A‘râf 7/158.

¹⁵⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:226-227; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁵¹ el-Bakara 2/40.

¹⁵² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:227; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488.

¹⁵³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:217-253; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 488-491.

¹⁵⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 156.

¹⁵⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 441-442.

¹⁵⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:165.

Mukattaa harflerinin anlamının bilinip bilinmeyeceği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu görüşler iki başlık altında incelenebilir.

- Selefin Görüşü: Selef âlimleri hurûf-u mukattaa'nın yalnızca Allah'ın bildiği sırlardan olduğu kanaatindedirler. Hz. Ebu Bekir'in (ö. 13/634) "her kitabın bir sırrı vardır. Allah'ın Kur'an'daki sırrı da sûre başlarında yer alan harflerdir" sözü bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁵⁷ İmam Süyûti *Celâleyn tefsirinde*, hurûf-u mukattaa harflerini tefsir ederken اللَّهُ أَعْلَمُ بِمُرَادِهِ بِذَلِكَ (Bununla kastedilenin ne olduğunu Allah bilir) şeklinde bir açıklama getirerek bu konudaki görüşünü belirtmektedir.¹⁵⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da (ö. 1942) bu harflerin mahiyetinin Hz. Peygamber dışında kimse tarafından bilinmediğini ifade etmektedir.¹⁵⁹
- Halefin Görüşü: Halef yani Müteahhirûn Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre Allah Teâlâ'nın Kur'an'da insanlar için anlamını bilemeyecekleri şeyleri murat etmesi uygun olmaz.¹⁶⁰ Bu âlimler, hurûf-u mukattaa'nın ilimde müteahhıs olanlar tarafından yorumlanabileceği kanaatindedirler.¹⁶¹ Onlar, hurûf-u mukattaa'nın anlamı konusunda yirmi küsur görüş belirtmişlerdir.¹⁶² Bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:
  - Bu harfler nida manasında tenbih (dikkat çekme) harfleridir.
  - Bu harfler Allah'ın bazı isimlerine işaret etmektedir.
  - Bu harfler sûrelerin isimlerine işaret etmektedir.
  - Bu harflerin zikredilmesi, bir meydan okuma bağlamındadır. Yani şöyle denilmiştir: Bu harfler, bizzat sizin dilinizdeki harflerdir. Kur'an da bu harflerle indirilmiştir. Eğer Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna inanmıyorsanız o zaman bir benzerini getirin!¹⁶³

Hurûf-u mukattaa harflerinin anlamı konusunda Allah Resûlünden bize aktarılan herhangi bir hadis yoktur. O halde üç ihtimal önümüze çıkmaktadır. Allah bu harflerin anlamının kendisi ve peygamberi arasında bir sır olarak kalmasını istemiştir. Veya

¹⁵⁷ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 236.

¹⁵⁸ Örnek için bk. es-Süyûtî - el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 3, 64, 396.

¹⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), I:280.

¹⁶⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 160.

¹⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 161.

¹⁶² es-Süyûtî, *el-İtkân*, 440; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 161.

¹⁶³ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 441.

sahâbe bu harflerin anlamı hakkında soru sormadıklarından Hz. Peygamber de herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ya da sahâbe kendi zekâ derecelerine göre bu harflerin anlamını biliyorlardı.¹⁶⁴ Bizim kanaatimize göre Hz. Peygamber her hâlükârda bu harflerin anlamını bilmekteydi. Ama sahâbe bu konuda soru sormadıklarından ve bu harflerin anlamını öğrenme konusunda bir sorumluluk olmadığından Hz. Peygamber bu harflerin anlamını açıklamamıştır.

1.4.12. Münâsebâtu'l-Kur'ân

Münâsebet, yakınlık anlamına gelen nesep (نسب) kökünden türetilmiş bir kelime olup yakınlık ve benzerlik gibi anlamlara gelir.¹⁶⁵

Münâsebâtu'l-Kur'ân ile kastedilen, âyet ve sûreler arasındaki mânâ ilişkisidir.¹⁶⁶ Bu ilim, çok değerli olmakla birlikte zorluğu sebebiyle müfessirlerin pek fazla meşgul olmadığı bir alandır. Tefsirinde bu konuya en çok değinenlerden biri Fahreddîn er-Râzî olmuştur. O bu konuda şöyle demektedir: “Kur'ân'ın inceliklerinin ekserisi terkiplere ve râbitalara yerleştirilmiştir.”¹⁶⁷

Münâsebetin faydası; cümleler arasında güçlü bir bağın olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bunun ile âyetler ve sûrelerin birbiriyle uyumunun, bölümleri arasında sağlamlık bulunan bir bina gibi olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁸

Âyetler ve sûreler arasındaki münâsebetle ilgili birkaç örnek verelim. Öncelikle sûreler arası münâsebetten başlayarak şu örneği sunalım:

Bakara sûresinin başında Kur'ân'ın hidayet kaynağı olduğu belirtilmektedir. Sanki Fâtiha sûresinde müminler, أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ “Bizi dosdoğru yola ilet” dualarıyla sırât-ı müstakîme erdirilmeyi isterken onlara cevap olarak, “hidayet edilmeyi istediğiniz yol, kendisinde hiçbir şüphe olmayan Kur'ân'dır” denilmiş olmaktadır.¹⁶⁹

Âyetler arasındaki münâsebetle de Bakara sûresinin 189. âyetini örnek olarak verelim.

¹⁶⁴ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 176-177.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, I:755; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:35.

¹⁶⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 203.

¹⁶⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420), X:110; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 630.

¹⁶⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:36.

¹⁶⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:38.

“Sana يسألونك عن الأهلة قل هي موقيت للناس والحج وليس البر بان تأتوا البيوت من ظهورها” *Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir.”* Âyetteki ehille ahkâmıyla eve girme arasında şöyle bir ilişki vardır: Onlar ayın tam veya noksan halini soruyorlar. Ancak asıl sormaları gereken soru bu değildir; bu yüzden onlara, ayın bu hallere girmesinin sebebi ve hikmeti bildirilmiştir. Ayrıca onlara şöyle denilmiştir: “Evlere arkalarından girilmez - ki bu iyilik değildir- o halde sorularınızı eve ters girenler gibi yanlış bir şekilde sormayın.”¹⁷⁰

1.4.13. İ‘câzu’l-Kur’ân

İ‘câz mastarının kökü olan *عجز/ acz* kelimesi sözlükte “yapamama, geri kalma ve zayıflık” anlamlarına gelir.¹⁷¹ *A‘ceze* fiilinin mastarı olan *i‘câz* sözcüğü ise, “âciz bırakmak” anlamına gelmektedir.¹⁷²

Ebu’l-Bekâ el-Kefevî’nin (ö. 1094/1683) i‘câzu’l-Kur’ân teriminin ilk tanımını yapan ilim sahiplerinden biri olduğu söylenmektedir.¹⁷³ O, i‘câzu’l Kur’ân kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Kur’ân-ı Kerîm’in belâgatta beşerin takatini aşması ve kendisiyle muaraza, yani karşısına çıkma, bir benzerini getirme hususunda beşeri âciz bırakmasıdır.”¹⁷⁴

Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) risaletinin sabit oluşunu ortaya koyma bakımından O’nun (s.a.v.) en büyük mu‘cizesi olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁵ Hz.Peygamber’in (s.a.v.) peygamberliği, her ne kadar başka mu‘cizelerle desteklenmiş olsa da, asıl olarak Kur’ân-ı Kerîm üzerine bina edilmiştir.¹⁷⁶ Kur’ân’ın i‘câzı, Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerim’in nazil olmaya başlamasından itibaren var olmuştur. Ancak Peygamber Efendimiz (s.a.v.) vefat edince bazı sorunlar ortaya çıkmış-

¹⁷⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:41; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 234.

¹⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, V:369-370.

¹⁷² İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Lugâ*, IV:232; Ömer, *Mu‘cemü’l-Luga*, II:459.

¹⁷³ Fethi Ahmet Polat, “Bir İ‘câzu’l-Kur’ân İddiası: Sarfe”, *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* III/3, Mu‘tezile Özel Sayısı (2003), 188; Mehmet Salmazzem, *Kur’ân’ın İ‘câzı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 16.

¹⁷⁴ Ebu’l Beka Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseyni el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısri (Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 1419), 149; Salmazzem, *Kur’ân’ın İ‘câzı*, 16.

¹⁷⁵ Said Nursi, *İşârâtü’l-İ‘câz* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 2009), 121.

¹⁷⁶ el-Bakillâni, *İ‘câzü’l-Kur’ân*, 8.

tır. Bunlardan biri, bazı muhalif kişilerin Kur’ân’ın ilâhî oluşuna dil uzatmalarıdır. Âlimler, bu gibi sebeplerle Kur’ân’ın i’câzını ortaya koyma gayretinde olmuşlardır.¹⁷⁷

İ’câzu’l- Kur’ân ile ilgili müstakil eserlerin yazımının başlangıç tarihinin hicri 3. asır olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸ Bakıllânî’nin *İ’câzü’l-Kur’ân* adlı eseri, Mustafa Sadık er-Râfî’nin *İ’câzu’l- Kur’ân ve Belâgatü’n-Nebeviyye* adlı eseri, Hattâbî’nin *Beyânu İ’câzi’l-Kur’ân* adlı eseri, Rummânî tarafından te’lif edilen *en-Nuket fi İ’câzi’l-Kur’ân* adlı eser ve Abdulkahir el-Cürcânî’nin *Delâilü’l-İ’câz* adlı eseri bu alanda yazılan önemli eserlerdendir.¹⁷⁹

1.4.13.1. Ana Hatlarıyla Kur’ân’ın İ’câz Yönleri

Kur’ân, birçok açıdan mucizevî bir özellik taşımaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Lügatı ve Üslûbu: Kur’ân-ı Kerîm, hiçbir insanın konuşmasında görülmeyen üstün özellikleriyle düşmanlarını âciz bırakmıştır. Muhataplarını aciz duruma düşürmesinin en önemli faktörü bu tarafıdır. Benzerinin getirilememesi, yalnızca Kur’ân’a özgü bazı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Lügatı ve üslûbu da bu özelliklerden biridir.¹⁸⁰
- Gaybî İ’câz: Gayb, kişiye gizli olan her şey anlamında kullanılır. Gaybın, her ne kadar kalplerde mevcut olsa da, gözlerden gizli olan her şey olduğu da söylenmektedir.¹⁸¹ Kur’ân’daki gaybî haberler, Kur’ân’ın ilâhî kaynağını göstermektedir. Zira Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) bu haberlere kendiliğinden ulaşması, onları bilmesi ve elde etmesi mümkün değildir.¹⁸²
- Bilimsel İ’câz: Deneye dayanan bilimin ispatladığı gerçekleri, Kur’ân-ı Kerîm veya sünnet-i nebeviyyenin haber vermesi bilimsel i’câz olarak ifade edilmekte-

¹⁷⁷ Muhammed b. Hasan İbn Akil Mûsâ, *İ’câzu’l Kur’ân’il-Kerîm Beyne’l-İmam es-Suyûtî ve’l-Ulemâ* (Cidde: Daru’l-Endulûs el-Hadra, 1417), 58; Salmazzem, *Kur’ân’ın İ’câzi*, 20.

¹⁷⁸ İbn Akil Mûsâ, *İ’câzu’l Kur’ân’il-Kerîm*, 62.

¹⁷⁹ Salmazzem, *Kur’ân’ın İ’câzi*, 23-24, 26.

¹⁸⁰ ez-Zürkânî, *Menâhîlu’l-irfân*, II:332-333; Ömer Faruk Dönmez, *Muhtasar Tefsir Usûlü* (İstanbul: Dirâyet Yayınları, 2021), 104-105.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I:654; İlyas Çelebi, “Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/404.

¹⁸² Salah Abdulfettah el-Hâlidî, *el-Beyân fi İ’câzi’l-Kur’ân* (Ürdün: Darü ammar, ts.), 233.

dir.¹⁸³ Kur'ân'ın kâinatla ilgili ilimleri ve bilgileri konu edinmesinin bazı sebepleri vardır. Kur'ân'ın amacı, insanları hidayete sevk etmek olduğundan, kâinatla ilgili ilimlere ve gerçeklere yer vermesi, bu hedefini gerçekleştirmek ve ibret alınmasını sağlamak içindir.¹⁸⁴ Kanıtlanmamış bilgilerin ve hipotezlerin Kur'ân ile ilişkilendirilmesini doğru bulmamaktayız. Ancak, Kur'ân'ın detaylıca olmasa da bazı alanlarda bilimsel bilgiler içerdiğinin kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

- Psikolojik İ'câz: Kur'ân, Arap olan ve olmayan kısacası tilavetini dinleyen herkes üzerinde etki bırakmaktadır. Arapçayı bilmeyen insanlar da Kur'ân'ı dinleyip etkilenebilmektedir. Bu durum, onun insan psikolojisi üzerindeki tesirini göstermektedir.¹⁸⁵ Kur'ân'ın okunuşunun insana ruhî yönden tesir etmesi, tilâveti ile kişiyi kendinden geçiren musiki güzelliğinin dinleyenlerin bedenlerini kuşatması, tekrar tekrar dinlenmesine rağmen bıkkınlık hissi vermemesi ve insanın psikolojik yönünü önemsemesi Kur'ân'ın bir i'câz yönü olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁶
- Sayısal İ'câz: Sayısal i'câz konusu, Kur'ân'daki kelimeler arasında sayısal bir uyum bulunduğu ve dengeye zarar verecek bir anlayışın olmadığı düşüncesine dayanmaktadır.¹⁸⁷ Abdürrezzak Nevfel'in çalışmasında¹⁸⁸ sunduğu gibi, Kur'ân'da önemli ölçüde sayısal bir uyumun varlığına inanmaktayız. Ancak bu durum, Kur'ân'ın kaynağı hususunda önemli kabul edilebilse de, tehadî bildirme özelliği bulunmadığından bu i'câz çeşidinin doğrudan i'câz vechi olarak değerlendirilmesine katılmamaktayız.
- Teşriî İ'câz: Kur'ân'ın teşriî yönü; hukuk normları, kuralları ve benimsediği yöntem olarak bilinmektedir. Kur'ân'ın bu özellikleriyle diğer hüküm düzenle-

¹⁸³ Abdullah b. Abdulaziz el-Musallah, Abdulcevad es-Sâvî, *el-İ'câzu'l-İlmî fi'l Kur'ân ve's Sünnne* (Cidde: Daru Ciyad li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429), 28; Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzı*, 63.

¹⁸⁴ el-Kattân, *Mebâhis*, 247-248; Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzı*, 64.

¹⁸⁵ Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzı*, 74.

¹⁸⁶ Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Beyânü İ'cazi'l-Kur'an (Selâsü Resâil fi İ'cazi'l-Kur'ân içinde)*, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1976), 70.

¹⁸⁷ Abdürrezzâk Nevfel, *el-İ'câzu'l-'Adedî li'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 4; Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzı*, 75; Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/405.

¹⁸⁸ Abdürrezzâk Nevfel, *el-İ'câzu'l-'Adedî li'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 4-5.

yici sistemlere karşı üstün ve eşsiz olması, i'câz çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁸⁹

1.4.14 Emsâlu'l-Kur'ân

Mesel kelimesi, sözlükte “benzerlik, sıfat ve darb-ı mesel” gibi anlamlara gelir.¹⁹⁰ Kur'an'da pek çok mesel bulunmaktadır. Bu meseller, uyarı, nasihat, teşvik, yasaklama, ibret alma ve kastedilene akla yaklaştırma gibi çeşitli faydalar gözetilerek kullanılmıştır. Mesellerin amacı, bilinmeyeni bilinene, görülmeyeni görülene teşbih etmektir. Kur'an'daki meseller, medih ve zemmi, mükâfat ve cezayı, bir işin önemini büyütmeyi veya küçültmeyi, biri işi kabul etmeyi veya iptal etmeyi içermektedir.¹⁹¹

Mesellerin bir diğer faydası da, bir şeyi vasfederek elde edilemeyen tesirin, meseller vasıtasıyla elde edilmesidir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, Kur'an'da ve diğer indirdiği kitaplarda; peygamberimiz de hadis-i şeriflerinde meselleri sıkça kullanmıştır.¹⁹²

Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) rivayet edilen bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Kur'an helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl olmak üzere beş vecih üzere nâzil olmuştur. Helali yapın, haramdan uzak durun, muhkeme tabi olun, müteşâbihe iman edin ve emsalden alın.”¹⁹³

Kur'an'da meseller ikiye ayrılır. Birincisi, darb-ı mesel yönü açık olanlar; ikincisi ise darb-ı mesel yönü gizli olanlardır. Açık olan mesele örnek olarak şu âyet zikredilebilir:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَهُ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَحْكُمُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

“O, gökten su indirdi; su, vadiler dolusunca sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan köpüğü taşıyıp götürdü. Yaktıkları ateşin üzerine koyup eriterek süs eşyası veya alet

¹⁸⁹ el-Hâlidî, *el-Beyân*, 321; Mustafa Müslim, *Mebâhis fi I'câzi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1326), 231-232; Salmazzem, *Kur'ân'ın I'câzi*, 79.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI:550-551.

¹⁹¹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:486-487; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 671.

¹⁹² es-Süyûtî, *el-İtkân*, 672.

¹⁹³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Câmi' li-Şu'âbi'l-Îmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), II:427.

yapmak istedikleri madenlerden de üste böyle köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtila böyle misal verir. Köpük atılıp gider; insanlara fayda veren şeye gelince, o dünya durdukça durur. İşte Allah böyle misaller getirir.”¹⁹⁴

Bu âyette Allah Teâlâ, hakkı ve hakka uyanları, gökten indirilip yeryüzüne fayda veren sulara; batılı ve batıla uyanları ise, hakkın üstünde gibi görünen ama çabucak kaybolup giden bu sular üstündeki köpüklere teşbih etmektedir. Bu birinci teşbihtir. İkinci teşbih ise, hak, insanlara ziynet temin eden eşyaların yapımına elverişli madenlere; batıl ise, bu madenlerin eritilmesinin ardından ortaya çıkan ve sonra da yok olup giden köpük ve pisliklere teşbih edilmektedir.¹⁹⁵

Gizli ve imalı olan mesellere örnek olarak da şu âyet verilebilir:

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا

“Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz.”¹⁹⁶

İbn Abbas’a göre, bu âyette kâfir ile mümin için bir mesel verilmiştir. Güzel toprağın ürünleri iyi olduğu gibi, iyi müminin de ameli iyidir. Kötü toprağın ürünleri kötü olduğu gibi, kâfirin ameli de kötüdür.¹⁹⁷

1.4.15. Aksâmu’l-Kur’ân

Aksâm, “kasem” kelimesinin çoğuludur. Kasem ise sözlükte “yemin” anlamına gelmektedir.¹⁹⁸ Allah Teâlâ bazen zâtına, bazen de fiiline, Kur’ân’a, kıyamet gününe, yarattığı varlıklara yemin etmiştir. Bu varlıklar arasında şems, kamer, leyl, incir, zeytin gibi unsurlar yer almaktadır.¹⁹⁹ Allah’ın bazı mahlûkâtına yemin etmesi, bu varlıkların O’nun varlığını ve birliğini gösteren büyük deliller olduklarını ifade etmektedir.²⁰⁰

Allah Kur’ân’da insanın bilmesi gereken temel imânî esaslara yemin etmektedir.

¹⁹⁴ er-Ra’d 13/17.

¹⁹⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 672; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 203-204.

¹⁹⁶ el-A’râf 7/58.

¹⁹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 204; Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 359.

¹⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XII:481.

¹⁹⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 675-676; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 149.

²⁰⁰ Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî, *et-Tibyân fi Aksâmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beyrût: Dâru’l-Marife, ts.), 1.

Bunlar, konular halinde şöyle tasnif edilebilir: Tevhid²⁰¹, Kur’ân’ın hak olduğu²⁰², Resûlullah’ın hak peygamber olduğu²⁰³, ceza, va’d ve vaîd²⁰⁴ ve insanların halleriyle ilgili²⁰⁵ yeminler.

Allah Teâlâ üç âyette de Hz. Peygamber’e yemin etmesini emretmektedir.²⁰⁶ Bunlar, dirilişin gerçekleşeceğine,²⁰⁷ kıyametin kopacağına²⁰⁸ ve azabın gerçek olduğuna dair yeminlerdir.²⁰⁹

Kasemin Kur’ân’da yer almasının sebepleri şöyle sıralanabilir:

- Arapların âdetlerinden biri de bir şeyi tekit etmek istediklerinde yemin etmeleridir. Kur’ân onların diliyle indirildiğinden bu realiteyi göz ardı etmemiştir.²¹⁰
- Allah Teâlâ âyetlerini bu yeminlerle teyit etmektedir. Bu, mesajın güçlendirilmesi ve vurgulanması amacıyla yapılır.
- Yemin her zaman bir şeyi teyit etmek için söylenmez. Bazen de bir şeyin değerini ve kıymetini artırmak amacıyla yemine başvurulmaktadır.²¹¹

Kur’ân’da yeminlerin sıkça yer aldığı görülmektedir. On yedi sûreye yeminle başlanarak muhatapların dikkatleri çekilmektedir. Bu sûrelerde meleklerle, feleke, yıldız, fecre, güneşe, geceye, kuşluk vaktine, zamana, havaya, Tûr dağına, incire, insan veya melek topluluğuna ve atlara yemin edilmektedir.²¹²

1.4.16. Mübhemâtu’l-Kur’ân

Mübhem kelimesi sözlükte, “karışık, anlaşılmaz, kapalı ve ne kastedildiği anlaşılmayan” anlamlarına gelmektedir.²¹³

---

²⁰¹ es-Sâffât 37/1-4.

²⁰² el-Vâkıa 56/75-77.

²⁰³ Yâsîn 36/1-4.

²⁰⁴ el-Mürselât 77/1-7.

²⁰⁵ el-Leyl 92/1-4.

²⁰⁶ İbnu’l-Cevzî, *et-Tibyân*, 6.

²⁰⁷ et-Teğâbün 64/7.

²⁰⁸ Sebe’ 34/3.

²⁰⁹ Yûnus 10/53.

²¹⁰ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 675.

²¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 196.

²¹² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 197; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 149.

²¹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XII:57

Terim olarak ise, erkek, kadın, melek, cin, topluluk ve kabilenin isminin Kur'ân'da sarîh olarak değil, ism-i mevsuller, ism-i işaretler, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman zarfları, belirsiz mekân zarfları ve belirsiz miktar bildiren kelimelerle zikredilmesidir.²¹⁴

Kur'ân, belli kişiler veya bir zaman dilimine değil, herkese yönelik mesajlar içermektedir. Kur'ân'da bu kapsamda genellikle “mübhem” ifadelerle bahsedilen konular bulunmaktadır. Kur'ân'daki mübhem ifadeler, onun üslûp özelliklerinden biridir. Bazı fırkalar, Kur'ân'ın mübhem ifadelerini kendi ideolojileri lehine kullanmakta ve bu şekilde Kur'ân'ın evrensel mesajlarını gölgelemektedir.²¹⁵

Kur'ân, evrensel gayeleri olduğu için bilinmesini istediği noktalara odaklanmakta ve şahıs ile yer isimlerini zikretmeye gerek duymamaktadır.²¹⁶ Onun bu usûlünün bazı sebepleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Başka bir âyette açıklandığından tekrar açıklama yoluna gitmemek. Örneğin, *صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ* “*Nimet verdiklerinin yoluna ilet...*”²¹⁷ âyetinde, *ellezi* ile ifade edilerek mübhem bırakılmış olan “nimet verilenler” ifadesi, *وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا* “*Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütüflerde bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!*”²¹⁸ âyetiyle açıklığa kavuşturulmuştur.²¹⁹
- Meşhur olduğundan biliniyor olmasıdır. Örneğin, *وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ* “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun*”²²⁰ âyetinde, *zevcu* kelimesiyle kastedilenin Hz. Havvâ'dan başka birisi olması ihtimali bulunmadığından tasrih (açıktan ifade) yoluna gidilmemiştir.²²¹

²¹⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 215; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 136; Halis Albayrak, “Mübhemâtü'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1-2 (01 Haziran 1992), 156-162.

²¹⁵ Mehmet Salmazzem, “Kur'ân'daki Mübhemâtın İdeolojik Yorumu: Kummî Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (31 Temmuz 2021), 204.

²¹⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 137; Salmazzem, “Kur'ân'daki Mübhemâtın İdeolojik Yorumu”, 205.

²¹⁷ el-Fâtiha 1/7.

²¹⁸ en-Nisâ 4/69.

²¹⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:156; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

²²⁰ el-Bakara 2/35.

²²¹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:156-157; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

- Kişinin kalbini ısındırmada daha etkili olduğundan ismini gizli tutmak. Örneğin, وَمِنَ النَّاسِ مَن يُحِبُّكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider”²²² âyetinde kastedilen kişi Ahnes b. Şerîk’tir. Bu kişi daha sonra Müslüman olmuştur.²²³
- İsminin zikredilmesinde büyük bir faydanın olmaması. Örneğin, أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْبَةٍ، “bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi”²²⁴ âyetinde, karye kelimesiyle kastedilen Kudüs’tür.²²⁵
- Özele değil, genele dikkat çekmek. Örneğin, وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا “Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah’a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir.”²²⁶ âyeti buna örnektir.²²⁷ Rivayete göre, bu âyette bahsedilen kişi, hastalığına rağmen Hz. Peygamber’e olan sevgisi nedeniyle Medine’ye hicret etmek için yola çıkan ve yolda vefat eden Cündeb b. Damrâ’dır.²²⁸ Bu âyette, bu güzel davranışın önemini vurgulamak için söz konusu sahâbi’nin ismi açıkça belirtilmemiştir.

Kur’ân’da mübhem kelimelere yer verilmesinin diğer sebepleri şunlardır: İsim belirtmeden tazim ifade eden bir sıfat kullanmak ve yine isim zikretmeden noksanlık ifade eden bir vasıfla aşağılamak.²²⁹

Mübhem âyetlerin anlamını öğrenme konusunda yalnızca nakle müracaat edilmesi gerektiği belirtilmekte ve bu konuda görüş belirtmenin uygun olmadığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım sahiplerinin görüşü önemli olmakla birlikte, Kur’ân’daki tüm mübhemâtın yorumu ile ilgili olarak naklî bilginin tek yol olduğunu söylemek, gerçeğe tam olarak uygun düşmemektedir. Naklî bilginin yanı sıra bağlam gibi unsurların da

²²² el-Bakara 2/204.

²²³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:157-158; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

²²⁴ el-Bakara 2/259.

²²⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:159; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

²²⁶ en-Nisâ 4/100

²²⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:159-160; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

²²⁸ Ebu’l-Fidâ İmaduddîn İsmail b. Ömer b. Kesir İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsü’l-Dîn (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419), c. II:347.

²²⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:160; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 698.

bazı mübhemâtın tefsirinde önemli olduğu söylenebilir.²³⁰

1.4.17. Fezâilu'l-Kur'ân

Fazilet kelimesi, sözlükte “üstünlük ve yüksek derece” gibi anlamlara gelir.²³¹ Terim olarak *Fezâilu'l-Kur'ân* ise, “Kur'ân-ı Kerîm'in üstünlüklerini, onun tamamını veya bazı sûre ya da âyetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları; ayrıca bazı sûre veya âyetlerinin şifalı oluşuna dair âyet ve hadislerde verilen bilgileri konu edinen ilim” şeklinde tarif edilmektedir.²³²

Kur'ân'ın üstünlüğüne dair ilk bilgiler yine Kur'ân'da yer almaktadır. Buna göre, Kur'ân hikmet ve öğüt kaynağıdır. Kur'ân'da hiçbir şüpheli bilgi bulunmaz; o, en doğruya yönlendiren bir rehberdir. Kur'ân âyetleri, müminler için şifa ve rahmettir. Eğer Allah, onu dağa indirseydi, dağ Allah korkusundan paramparça olurdu. İnsanlar ve cinler, Kur'an'ın âyetlerinin benzerini getirmek için bir araya toplansalar da, onun benzerini getiremezler. Kur'ân, Hz. Peygamber'e insanları inkar karanlıklarından iman nuruna çıkarması için indirilmiştir.²³³ Hadislerde de Kur'ân'ın faziletiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in faziletine dair rivâyetler iki şekilde ele alınır: Birincisi, Kur'ân'ın tamamının faziletine dair rivâyetler; ikincisi ise, Kur'ân'ın belli başlı âyet ve sûrelerinin faziletine dair rivâyetlerdir.²³⁴ Kur'ân'ın âyet ve sûrelerinin faziletine dair rivâyetler hadis kitaplarında, tefsir usûlü kitaplarında ve tefsir kitaplarında yer almaktadır.²³⁵

Kur'ân'ın faziletleri konusundaki hadisler hadis kitaplarında genellikle “Fezâilu'l-Kur'ân”, “Sevâbu'l-Kur'ân” ve “Menâfi'u'l-Kur'ân” gibi başlıklar altında incelenmektedir.²³⁶ Kâtib Çelebi, İmam Şâfiî'nin yazmış olduğu *Menâfi'u'l-Kur'ân* adlı eserin bu alanda yazılan ilk eser olduğunu belirtmektedir.²³⁷

1.4.18. Ahkâmu'l-Kur'ân

²³⁰ Salmazzem, “Kur'ân'daki Mübhemâtın İdeolojik Yorumu”, 204.

²³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, XI:524.

²³² Abdullah Aydemir, “Fezâilü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/532.

²³³ Aydemir, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 12/533.

²³⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:712-722; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 228.

²³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 228-229.

²³⁶ Aydemir, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 12/533.

²³⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II:1277.

Ahkâmu'l-Kur'ân terimi, Kur'ân-ı Kerim'de fikhî hükümler çıkarılan âyetler için kullanılan bir ifadedir.²³⁸

Ahkâmu'l-Kur'ân terimindeki *Ahkâm* sözcüğü, “hüküm” kelimesinin çoğuludur. Hüküm sözlükte “ilim, anlayış ve yargı” anlamlarına gelir.²³⁹ Terim olarak *Ahkâmu'l-Kur'ân* ise, “ibâdet, muâmelât ve ukûbâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı” şeklinde tanımlanabilir.²⁴⁰

Ahkâm âyetlerinin sayısı konusunda âlimler arasında bir ittifak bulunmamaktadır.²⁴¹ Bu durumun nedeni, müçtehitlerin bilgi ve kültür seviyeleri, anlayış farklılıkları, takip ettikleri yöntemler gibi etkenlerdir.²⁴²

Ahkâm âyetleri iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, içerisinde hükümlerin açıkça belirtilmiş olduğu âyetlerdir. Bu âyetleri içeren birçok sûre bulunmakla birlikte, Bakara, Nisâ, Mâide ve En'âm sûrelerinde bunun örnekleri sıkça yer almaktadır. Diğer grup ise, içerisinde hükümlerin açıkça belirtilmediği, ahkâmın ancak istinbât yoluyla ortaya çıkarılabileceği âyetlerdir.²⁴³

1.4.19. Tekrâru'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerim'de bazen bir kelime, bazen bir âyet, bazen de bir kısma tekrar edilmektedir. Bu durum, Kur'ân'ın üslûp özelliklerinden ve fesâhatin güzelliklerinden biridir.²⁴⁴

Kur'ân'daki tekrarların belli başlı amaçlarından bazıları şunlardır:

- Te'kîd: Sözlükte “sağlamlaştırmak ve pekiştirmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁴⁵ Cümlede te'kîd yapılmasının asıl amaçlarından biri, ifade edilmek istenen anlamı kuvvetlendirmektir.²⁴⁶ Nitekim, وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ “*Ceza*

²³⁸ Hüseyin Esen, “Ahkâm Ayetleri Açısından Meâllere Bir Bakış”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu II* (2007), 185.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, XII:141.

²⁴⁰ Bedreddin Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551.

²⁴¹ Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, 1/551.

²⁴² Esen, “Ahkâm Ayetleri Açısından Meâllere Bir Bakış”, 185.

²⁴³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II:4; Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, 1/551.

²⁴⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:9; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, III:466.

²⁴⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 196.

günü nedir bilir misin? Evet, ceza günü nedir bilir misin?”²⁴⁷ âyetlerindeki tekrar, âhîret gününe dikkat çekilmesini sağlamaktadır.²⁴⁸

- Söz uzadığında önceki sözlerin unutulmaması için hatırlatma yapmak. Örneğin, *وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا* *“Onlara Allah katından ellerindeki (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur’an) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah’ın lâneti böyle inkârcıdır.”*²⁴⁹ âyetinde *عِنْدِ اللَّهِ* ifadesinden sonra *فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا* buyrulurken söz konusu anlamda bir tekrar yapılmıştır.²⁵⁰
- Hâdisenin büyüklüğünü ve korkunçluğunu öne çıkarmak. Örneğin, *الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ* *“O gerçekleşecek büyük olay (kıyamet)! Nedir o büyük olay?”*²⁵¹ âyetlerinde *الْحَاقَّةُ* kelimesi iki defa zikredilerek kıyametin korkunçluğuna dikkat çekilmektedir.²⁵²
- Uyarının şiddetini arttırmak. Örneğin, *كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ* *“Hayır! Yakında anlayacaksınız! Hayır hayır! Elbette yakında anlayacaksınız.”*²⁵³ âyetindeki ikinci tekrar ile dirilişin apaçık şekilde gerçekleşeceği, bu konuda şüphe etmenin büyük bir azaba sebep olacağı ifade edilmektedir.²⁵⁴

Kur’ân’daki tekrarların amaçları arasında şunlar da sayılabilir: Sözün daha rahat kabul edilmesi için şüpheyi ortadan kaldıran hususlara daha fazla dikkat çekmek, taacübün meydana geldiğini hissettirme ve müteallakın (bağlam) birden fazla olmasından dolayı tekrarın faydalı görülmesi.²⁵⁵ Kur’ân’da bazen arka arkaya iki defa aynı cümlelerin tekrar edildiği görülmektedir. Örneğin, *أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ* *“(Ey insan!) Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor! Evet o sana yaklaştıkça yaklaşıyor!”*²⁵⁶

Kur’ân’da bazen de arka arkaya değil, belli bölümler anlatıldıktan sonra ikiden

²⁴⁷ el-İnfîtâr 82/17-18.

²⁴⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:11-12; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

²⁴⁹ el-Bakara 2/89.

²⁵⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:14; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

²⁵¹ el-Hâkka 69/1-2.

²⁵² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:17; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

²⁵³ et-Tekâsür 102/3-4.

²⁵⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:17; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru’-t-Tenzîl ve Esrâru’-t-Te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer’âşî (Beyrût: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1418), VII:334.

²⁵⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:11-18; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

²⁵⁶ el-Kiyâmet 75/34-35.

fazla cümle tekrar edilmektedir. Örneğin, فَبِأَيِّ آءِآءٍ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ “Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?” âyeti, Rahmân sûresinde 31 defa zikredilmektedir. Her tekrarda öncesindeki âyetin manasıyla da irtibat kurulmaktadır.²⁵⁷

Kur’ân’da bir kısım âyetlerin tekrarının yanı sıra, Hz. Musa’nın (a.s.) kıssası gibi bazı kıssalar da tekrar edilmektedir. Ancak aynı kıssa başka bir yerde zikredildiğinde tamamen aynı şekilde değil, bazı eklemelerle birlikte zikredilmektedir. Ayrıca başka yerde zikredilen aynı kıssa, önceki zikredildiği yerden farklı bir üslûpla ele alınmaktadır.²⁵⁸

Kıssaların tekrarı konusunda son dönem âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960) önemli açıklamalar yapmıştır. Ona göre, herkes her vakit Kur’ân’ı okuyamamaktadır. Bu nedenle, çok önemli hakikatleri içeren bazı kıssalar tekrar edilmiştir. Böylece, Kur’ân’ı yalnızca biraz okuyabilen insanlar da bu kıssalardan mahrum kalmaz, öğrenmeleri gereken nasihat ve öğütleri alabilirler. Ayrıca kıssaların tekrarı Hz. Muhammed’in (s.a.v) hak peygamber olduğunun bir delilidir. Çünkü Kur’ân’da Hz. Muhammed’in (s.a.v) peygamberliğini desteklemek amacıyla diğer peygamberlerin nübüvvetleri örnek olarak verilmekte ve onların bütününe inkar edemeyenlerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini de inkar edemeyeceği vurgulanmaktadır.²⁵⁹

1.4.20. Kasasu’l-Kur’ân

Kıssa kelimesi, *kassa* (قَصَّ) fiilinin kökünden türemiştir. *Kassa* fiili sözlükte “kesmek, açıklamak, bir şeyin izini takip etmek, haber vermek ve yaklaştırmak” anlamlarına gelir.²⁶⁰ *Kasas* kelimesi de mastar olup, izlenen ve anlatılan haberler anlamına gelir.²⁶¹

Kasasu’l-Kur’ân terimi ise, Kur’ân’ın geçmiş ümmetlerin halleri, geçmiş peygamberlerin hayatları ve bu peygamberlerle ilgili meydana gelen olaylardan haber vermesi şeklinde tanımlanabilir.²⁶²

²⁵⁷ Okumuş, “Kur’ân İlimleri”, 365.

²⁵⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 556.

²⁵⁹ Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Rnk Neşriyat, 2018), 501; Said Nursi, *Asâ-yı Musa* (İstanbul: Rnk Neşriyat: 2023), 67

²⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, VII:73-76.

²⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, VII:74; el-Kattân, *Mebâhis*, 279.

²⁶² el-Kattân, *Mebâhis*, 279.

Kur'ân, davetini insanlara ulaştırmak ve gönüllerde yerleştirmek için kıssayı bir vasıta olarak kullanmaktadır.²⁶³ Kur'ân'daki kıssalar, içeriklerine göre üç kısma ayrılmaktadır: Peygamber Kıssaları, gaybî olaylarla ve peygamberliği sabit olmayan bazı şahıslarla ilgili kıssalar ve Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında meydana gelen bazı olaylarla ilgili kıssalar.²⁶⁴

Kur'ân kıssalarında birçok fayda gözetilmektedir. Bu faydaların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Allah'a davetin temel prensiplerini ve peygamberlerin gönderildikleri şeriatın temel hükümlerinin açıklamak.
- Resûlullah'ın (s.a.v.) ve ümmet-i Muhammed'in kalplerini Allah'ın dini konusunda sağlamlaştırmak, müminlerin hakkın ve Allah'ın askerlerinin zaferine olan güvenlerini artırmak ve batılın rezil olacağını bildirmek.
- Geçmiş peygamberleri tasdik etmek, onların hatıralarını canlandırmak ve koydukları eserleri ebedileştirmek.
- Haber verdiği konularda Resûlullah'ın (s.a.v.) doğruluğunu ortaya koymak.
- Ehl-i Kitab'ın haksızlığını delillerle ortaya koymak.
- İçindeki ibretlerin gönüllerde yerleşmesini sağlamak.²⁶⁵

Kur'ân kıssalarının birçogu, farklı bağlamlarla tekrarlandığında her seferinde farklı ayrıntılar ve üslûplarla sunulmuştur. Bu tekrarlar faydasız olmayıp Kur'ân'ın i'câzının bir gereğidir.²⁶⁶

Buraya kadar ana hatlarıyla Kur'ân ilimleri ele alınmıştır. Ayrıca, *el-İtkân* ve *el-Burhân* gibi ulûmu'l-Kur'ân'a dair bazı klasik eserlerde Bedâiyu'l-Kur'ân, Tasrîfu'l-Kur'ân, Havâssu'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân, Cedelu'l-Kur'ân, Hakikat ve Mecaz, Umum ve Husus İfade Eden Âyetler, Mutlak ve Mukayyed Âyetler, Mantuk ve Mefhum Âyetler, Âyetlerde Kinaye ve Ta'rîz gibi konulara da yer verilmektedir.

²⁶³ Kutub, *et-Tasvîrul'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, 143.

²⁶⁴ el-Kattân, *Mebâhis*, 280; İdris şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/498.

²⁶⁵ el-Kattân, *Mebâhis*, 280-281; şengül, "Kıssa", 25/499.

²⁶⁶ şengül, "Kıssa", 25/499.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ANKEBÛT SÛRESİ

Konumuz olan Ankebût sûresi, Mushaf tertibine göre yirmi dokuzuncu, nüzûl sırasına göre ise seksen beşinci sûredir.²⁶⁷ Allah'tan başka dostlar edinenlerin dayanaklarının örümceğin zayıf ve çürük yuvasına benzetilmesinden dolayı bu sûreye Ankebût ismi verilmiştir.²⁶⁸ Bu sûrenin, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren bu isimle meşhur olduğu ve başka bir isminin tespit edilmediği belirtilmektedir.²⁶⁹

Ankebût sûresi, Mutaffîfîn sûresinden önce, Rûm sûresinden sonra inmiştir. Bir görüşe göre tüm âyetleri Mekkî, diğer bir görüşe göre ise Medenî'dir. Ayrıca, ilk dokuz veya ilk on âyetinin Medîne'de, geri kalan âyetlerinin ise Mekke'de nâzil olduğu da söylenmektedir.²⁷⁰ Ancak ağırlıklı görüşe göre bu sûre Mekke'de inmiştir.²⁷¹

Ankebût sûresinin âyet sayısı 69'dur. Kelime sayısının 1981, harf sayısının ise 4195 olduğu tespit edilmiştir.²⁷² Sûre, hurûf-u mukattaa'dan olan اَلْم ile başlamakta²⁷³ ve Allah tarafından verilen bir vaatle son bulmaktadır. Toplam 69 âyetin fâsıla harflerinin elli dokuzu *nûn*²⁷⁴, yedisi *mim*²⁷⁵ ve diğer üçü de *râ*²⁷⁶ harflerinden oluşmaktadır.

Altmış dokuz âyetten oluşan Ankebût sûresinin muhtevası altı bölüm halinde ele

²⁶⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984), XX:200; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:250.

²⁶⁸ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), XIV:384; Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-sûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), VII:544; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV:445; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerâti ve'l-Menhec* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1411), XX:181.

²⁶⁹ Münîre Muhammed Nâsır ed-Devserî, *Esmâu Süveri'l-Kur'an ve Fezâilühâ*, thk. Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1426), 301; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XX:199; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:250.

²⁷⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV:23; Ebû Abdillâh Mühammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmet el-Berdûnî, İbrahim Atfîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384), XIII:323.

²⁷¹ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV:188; Ebu'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedevî (Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419), II:663; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, VI:237; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), VI:449; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuud, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrût: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, ts.), VII:29; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:250.

²⁷² Ebû İshâk Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1422), VII:269.

²⁷³ "Elif-lâm-mîm." (el-Ankebût 29/1)

²⁷⁴ Örnek için bk. أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَبْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْقَهُونَ ۚ

²⁷⁵ Örnek için bk. مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

²⁷⁶ Örnek için bk. أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۙ ۱۹

alınabilir. Ankebût sûresinin birinci bölümü, 1-7. âyetler arasındır. Bu âyetlerde, insanların imtihan edilecekleri ve bunun sonucunda iyi işler yapanlara mükafat, kötü işler yapanlara ise ceza verileceği bildirilmektedir.

İkinci bölüm, 8-13. âyetler arasındır. Bu âyetlerde, anne-babaya iyilik edilmesi gerektiği emredildikten sonra iyi işler yapanlara mükâfatlarının verileceği müjdelenmektedir. Ardından münâfiklardan bahsedilerek, bir eziyetle karşılaştıklarında nasıl dinlerinden döndüklerine dikkat çekilmektedir. Daha sonra ise, hiçbir günahkârın başkasının günah yükünü çekemeyeceği hatırlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm, 14-44. âyetler arasındır. Bu bölümde Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut ve Hz. Şuayb'ın tevhit mücadelesinden bahsedilmektedir. Ardından Âd ve Semûd gibi kavimlerle Firavun, Kârûn ve Hâmân'ın başlarına gelenlere dikkat çekilmektedir. Daha sonra Allah'ı bırakıp başka varlıklara tapanların bu dayanaklarının örümceğin yuvası gibi çok zayıf ve çürük olduğu anlatılmaktadır.

Dördüncü bölüm, 45-55. âyetler arasındır. Bu âyetlerde, Peygamberimize ve müminlere azık olarak Kur'ân ve namazı edinmeleri emredilmekte, namazın hayâsızlık ve kötülükten alıkoyduğu söylenmektedir. Ardından Ehl-i kitapla nasıl mücadele edileceği gösterilmekte ve peygamberimizin ümmî oluşunun, vahiy konusundaki doğruluğuna delil olduğuna dikkat çekilmektedir. Sonra da inkârcıların hissî mu'cize ve helâk edilme taleplerinin geri çevrildiği belirtilmektedir.

Beşinci bölüm, 56-60. âyetler arasındır. Bu âyetlerde, Yüce Allah mümin kullarına hitaben yeryüzünün geniş olduğunu, bu sebeple yalnızca kendisine kulluk yapılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ardından ölümün herkesin başına geleceği ve rızkın Allah'ın teminatı altında olduğu vurgulanmaktadır.

Altıncı bölüm, 61-69. âyetler arasındır. Bu âyetlerde, müşriklerin yaratıcı olarak Allah'ı kabul ettikleri fakat başka varlıklara da tapıp medet umdukları anlatılmaktadır. Ardından Mekke halkı güvende kılınarak, onların bu nimete karşı şükür etmeleri gerektiği hatırlatılmaktadır. En son olarak da Allah yolunda cihat edenlerin selamet yollarına eriştirileceği müjdesi verilmektedir.

Ankebût sûresiyle ilgili verilen bu bilgilerden sonra, söz konusu sûreyi Kur'ân ilimleri bağlamında ele almaya geçebiliriz.

2.1. ESBÂBU'N-NÜZÛL

Âyet veya sûrenin iniş sebeplerini inceleyen ilme esbâb-ı nüzûl denilmektedir.²⁷⁷ Birinci bölümde belirtildiği gibi, sebep-i nüzûlü bilmenin âyetleri anlamada önemli bir işlevi vardır. Ayrıca bu ilim, bir hükmün ortaya çıkmasına sebep olan hikmet yönünü öğrenme konusunda da rehberlik etmektedir. Bunun dışında başka faydalar da sayılabılır.²⁷⁸

Tefsir kaynaklarında, esbâb-ı nüzûl ile ilgili eserlerde ve bir kısım tez ile makale çalışmalarında esbâb-ı nüzûl açısından Ankebût sûresiyle ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Ankebût sûresi esbâb-ı nüzûl yönüyle ele alındığında, ilgili rivâyetler şöyle sıralanabilir:

Ankebût sûresinin birinci ve ikinci âyetleriyle ilgili olarak Şa'bi'den (ö. 104/722) şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Ankebût sûresinin *الْم أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا* “*Elif-lâm-mîm. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?*”²⁷⁹ âyetleri bazı Mekkeliler hakkında nâzil oldu. Bunlar Müslüman olunca ashâb-ı kirâm onlara hitaben hicret etmedikleri sürece Müslümanlıklarının kabul edilmeyeceğine dair bir mektup yazdılar. Ardından hicret için yola çıktılar ancak müşrikler onları geri döndürdüler. Bunun üzerine söz konusu bu âyetler nâzil oldu. Ashâb-ı kirâm, bu âyetlerin onlar hakkında nâzil olduğunu kendilerine bildirince savaşımayı göze alarak tekrar hicret için yola çıktılar. Yolda, önlerine çıkan müşriklerle savaştılar; bazıları öldü, bazıları ise kurtuldu.²⁸⁰

Ankebût sûresinin sekizinci âyetiyle ilgili de şöyle bir nüzûl sebebi rivayeti aktarılmaktadır: Sa'd'ın (ö. 55/675) annesi, ona şöyle dedi: “Allah Anneye iyiliği emretmedi mi? O halde ya sen İslâm'dan çıkarsın ya da ben ölünceye kadar yemeği ve içmeği terk edeceğim.” Bunun üzerine Ankebût sûresinin *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا* “*Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana*

²⁷⁷ Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsîr*, 99.

²⁷⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 71-73; Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü't-tefsîr*, 99.

²⁷⁹ el-Ankebût 29/1-2.

²⁸⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidi, *Esbâbü'n-Nüzûl*, thk. İsam b. Abdülmuhsin el-Humeydân (Demmâm: Dâru'l-İslâh, 1412), 340; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl* (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1422), 198.

olacaktır. *İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım*”²⁸¹ âyeti nâzil oldu.²⁸² Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından derlenen *el-Müsned*, Müslim (ö. 261/875) tarafından derlenen *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, Tirmizî (ö. 279/892) tarafından derlenen *Sünenü’t-Tirmizî* gibi hadis kaynaklarında yer almaktadır.²⁸³ Tirmizî, bu rivayet hakkında hasen-sahih ifadesini kullanmaktadır.²⁸⁴

Birinci ve ikinci âyetlerle ilgili yapılan rivayetin benzeri onuncu âyetin bağlamında başka bir kanaldan anlatılmaktadır. Şöyle ki: Nahl sûresinin *مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* “*Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz*”²⁸⁵ âyeti nâzil olunca, bazı Müslümanlar bu âyeti henüz hicret etmeyen Müslümanlara mektupla bildirdiler ve hicret konusunda kendilerinin hiçbir mazereti olmadığını belirttiler. Onlar da hicret için yola çıktılar, ancak müşrikler onları geri döndürdüler ve eziyetle baskılarla engel oldular. Bunun üzerine Ankebût sûresinin *وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ* “*İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, “Allah’a inanıyoruz” derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah’tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), “Aslında biz hep sizinle olduk” derler. Peki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir?*”²⁸⁶ âyeti nâzil oldu. Medine’deki Müslümanlar, onları bu âyetten de haberdar edince söz konusu Müslümanlar üzüldüler. Ardından Nahl sûresinin *ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِن بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ* “*Öte yandan, bilesin ki rabbim, eziyetlerle sınıandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından çabalarını sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra rabbim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir*”²⁸⁷ âyeti nâzil oldu. Bu âyet de onlara bildirilince hicret için tekrar yola çıktılar ve karşılıklarına

²⁸¹ el-Ankebût 29/8.

²⁸² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX:12; el-Vâhidi, *Esbâbü’n-Nüzûl*, 340-341; İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, VI:239; es-Süyûtî, *Lübabu’n-nükul*, 198.

²⁸³ İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, VI:239.

²⁸⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa bin Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t Tirmizî*, thk. Beşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), V:251.

²⁸⁵ en-Nahl 16/97.

²⁸⁶ el-Ankebût 29/10.

²⁸⁷ en-Nahl 16/110.

çıkan müşriklerle savaştılar. Bazıları kurtuldu, bazıları ise öldü.²⁸⁸ Başka bir rivayete göre ise Ankebût sûresinin onuncu âyeti, iman ettikten sonra müşriklerin eziyetleriyle karşılaşınca onların korkusundan tekrar küfre dönen Mekke'deki bazı münafıklar hakkında nazil olmuştur.²⁸⁹

Ankebût sûresinin elli birinci âyetiyle ilgili şöyle bir nüzûl sebebi aktarılmaktadır: Müslümanlardan bir grup, içinde Yahudilerden işittikleri bazı şeyleri yazdıkları bir kitapla Hz. Peygamber'in huzuruna geldiler. Hz. Peygamber, “kendi peygamberlerinin getirdiğinden başka peygamberin kavmine getirdiğine rağbet etmeleri, bir topluluğun dalâletine yeter” buyurdu. Bunun üzerine Ankebût sûresinin *أَوْ لَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ* “*Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır*”²⁹⁰ âyeti nâzil oldu.²⁹¹

Ankebût sûresinin altmışıncı âyetiyle ilgili İbn Ömer'den (ö. 73/693) şöyle bir nüzûl sebebi aktarılmaktadır: Ben ve Rasûlullah (s.a.v.) Medine'nin bazı hurma bahçelerine girdik. Hz. Peygamber hurmalardan yemeye başladı ve bana neden yemediğimi sordu. Ben de iştahımın olmadığını söyledim. O, “bu dördüncü günün sabahı oldu yemek yiyemedim. Şayet dua etsem Rabbim Kısra ve Kayser gibi hükümdarlara verdiklerini bana da verir. Ey İbn Ömer! Bir senelik rızıklarını depolayıp saklayan ve imanları zayıf olan bir topluluğun arasında kaldığında durumun nasıl olacak!” buyurdu. Biz oradan ayrılmadan Ankebût sûresinin *وَكَايْنٍ مِّنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* “*Nice canlı var ki rızığını sırtında taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir*”²⁹² âyeti nâzil oldu.²⁹³ İbn Kesir, bu rivayetin garip bir hadis olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁴ Süyûtî de bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.²⁹⁵

Ankebût sûresinin altmış yedinci âyetiyle ilgili İbn Abbas'tan şöyle bir nüzûl sebebi nakledilmektedir: Bir grup Mekkeli, “Ey Muhammed! Bizim senin dinine girme-

²⁸⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX:9; es-Süyûtî, *Lübabu'n-nükul*, 89.

²⁸⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX:13.

²⁹⁰ el-Ankebût 29/51.

²⁹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX:53; es-Süyûtî, *Lübabu'n-nükul*, 199.

²⁹² el-Ankebût 29/60.

²⁹³ el-Vâhidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 343; es-Süyûtî, *Lübabu'n-nükul*, 199.

²⁹⁴ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l-Azîm*, VI:263.

²⁹⁵ es-Süyûtî, *Lübabu'n-nükul*, 199.

mize engel olan sebep, diğer Arapların bizi yakalayıp öldürmelerinden korkmamızdır. Zira onlar sayıca bizden fazla olup, bunu öğrendiklerinde bizi öldürürler” dediler. Bunun üzerine Ankebût sûresinin *أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبِطْلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِمَّةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ* “Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke’yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?”²⁹⁶ âyeti nâzil oldu.²⁹⁷

Esbâbu’n-Nüzûl konusuyla ilgili istifade edilen kaynaklarda Ankebût sûresinin 1-2, 8, 10, 51, 60 ve 67. âyetleriyle ilgili nüzûl sebebi aktarılmaktadır. Ayrıca, onuncu âyetin sebep-i nüzûlüyle ilgili iki farklı rivayete rastlanmaktadır. Söz konusu âyetlerin nüzûl sebepleri tespit edildikten sonra, bazı rivayetler değerlendirilmiştir. Bu rivâyetler, nüzûl sebeplerini bilmenin âyetleri ruhuna uygun olarak anlamada son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2. VAKF VE İBTİDA

Vakf, sözlükte “durmak, hapsedmek, korkmak, desteklemek, tereddüt etmek, engellemek” gibi anlamlara gelir.²⁹⁸ Terim olarak ise, okumaya tekrar başlamak niyetiyle nefes alacak bir süre kadar sesi kesmek demektir. Bununla birlikte durulması gereken yerler için de “vakf” ifadesi kullanılır.²⁹⁹

İbtida, sözlükte “başlamak” anlamına gelir.³⁰⁰ Terim olarak ise, ilk defa okumaya başlamak ve vakıftan sonra okumayı sürdürmek için tekrardan başlamak demektir.³⁰¹

Kırâat ilminde *vakf ve ibtida*, Kur’ân kırâatinde lafız ve mânanın uygun olduğu yerlerde durmaya ve hemen sonrasında başlamaya yardımcı olan ilim olarak tarif edilmektedir.³⁰² Vakf ve ibtida’ya riayet etmek, Kur’ân’ın doğru anlaşılmasında çok büyük bir öneme sahiptir.

²⁹⁶ el-Ankebût 29/67.

²⁹⁷ es-Süyûtî, *Lübabu’n-nükul*, 200.

²⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, IX:359; Ömer, *Mu’cemü’l-Luga*, III:483.

²⁹⁹ Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/461.

³⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I:27.

³⁰¹ Çetin, “Vakf Ve İbtidâ”, 42/461.

³⁰² Çetin, “Vakf Ve İbtidâ”, 42/461.

Vakf ve İbtida konusunda iki temel usûl benimsenmektedir. Biri Ebu'l-Alâ³⁰³ tarîki, diğeri ise Secâvendî³⁰⁴ tarîkidir.³⁰⁵ İbn Tayfûr es-Secâvendî tarafından belirlenen vakıflar, elimizdeki mushaflarda rumuzlar halinde mevcut olduğundan, konumuz olan Ankebût sûresi Ebu'l-Alâ tariki yönünden ele alınacak ve vakıfların tanımları ve işaretleri buna göre yapılacaktır.

Vakıflar şu dört kısımda incelenir.³⁰⁶

- Vakf-ı Tâm: Söz tamamlanmakla birlikte kendinden sonraki ifadeyle lafız ve mâna açısından ilgisi olmayan yerde durmaktır.³⁰⁷

Bu tanım bağlamında, Ankebût sûresinde yer alan vakf-ı tâm'a dair örnekler şunlardır:

الْكَذِبِينَ (۳) سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (۴)³⁰⁸ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۵) عَنِ الْعَلَمِينَ (۶)³⁰⁹ كَانُوا يَعْمَلُونَ (۷)
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۸) فِي الصَّالِحِينَ (۹) وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنْفِقِينَ (۱۱) عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (۱۳) وَجَعَلْنَاهَا آيَةً
لِّلْعَالَمِينَ (۱۵) إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۱۶)³¹⁰ وَأَعْبُدُوهُ وَأَشْكُرُوا لَهُ (۱۷)³¹¹ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۱۷)³¹² فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن
قَبْلِكُمْ (۱۸)³¹³ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا أَلْبَغُ الْمُبِينِ (۱۸) إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (۱۹) وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ (۲۱) وَلَا
نَصِيرَ (۲۲) أَلَيْمٌ (۲۳)³¹⁴ أَقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ (۲۴) فَأَنْجَلُهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ (۲۴) لِأَيِّتِ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (۲۴)³¹⁵ وَمَا لَكُمْ مِّن
نَّصِيرِينَ (۲۵) لِمِنَ الصَّالِحِينَ (۲۷) الْمُفْسِدِينَ (۳۰)³¹⁶ مِنَ الْعَجْرَبِينَ (۳۲) مِنَ الْعَجْرَبِينَ (۳۳) يَفْسُقُونَ (۳۴)

³⁰³ Kırâat ve hadis âlimi olan Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî (ö. 569/1173) tarafından oluşturulan usuldür. Bk. Tayyar Altıkulaç, "Ebü'l-Alâ El-Hemedânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/286.

³⁰⁴ Kırâat ve Tefsir âlimi olan Ebü Abdillâh (Ebü Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî (ö. 560/1165) tarafından oluşturulan usuldür. Bk. Tayyar Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268.

³⁰⁵ Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi* (Ankara: AÜF Yayınları, 1971), 89-90.

³⁰⁶ Ebü Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan (Umman: Dâru Umar, 1422), 7; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:350.

³⁰⁷ Ebü Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan (Dimeşk: Mecmaü'l-Lügati'l-Arabiyye, 1390), I:149; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 8; Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi*, 90.

³⁰⁸ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³⁰⁹ el-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf*, II:326; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³¹⁰ Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Şerif Ebü'l-Alâ el-Adevî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 590-591.

³¹¹ el-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf*, II:326; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³¹² el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 591.

³¹³ el-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf*, II:326; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³¹⁴ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 591.

³¹⁵ el-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf*, II:326-327; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³¹⁶ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 592.

يَعْلَمُونَ (٣٥) جُثِمِينَ (٣٧) وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ (٣٨) يَظْلُمُونَ (٤٠) 317 كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ (٤١) 318 الْحَكِيمِ (٤٢) الْعَلَمُونَ (٤٣) 319 لَأَيُّهُ لِّلْمُؤْمِنِينَ (٤٤) 320 وَلَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ (٤٥) 321 وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ (٤٥) الْكٰفِرُونَ (٤٧) إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ (٤٨) 322 مُبِينٌ (٥٠) لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥١) الْخٰسِرُونَ (٥٢) وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٣) تَعْمَلُونَ (٥٥) فَأَيُّ فَاعِلُونَ (٥٦) يَتَوَكَّلُونَ (٥٩) 323 الْعَلِيمِ (٦٠) فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ (٦١) عَلِيمٌ (٦٢) قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ (٦٣) لَا يَعْقِلُونَ (٦٣) 324 إِلَّا لَهُمْ وَعَلَيْهِ (٦٤) 325 لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٦٤) 326 فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٦٦) 327

يَجْعَلُونَ (٦٧) لِّلْكَافِرِينَ (٦٨) 328 لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ (٦٩) 329

- Vakf-1 Kâfi: Söz tamam olmakla birlikte, kendinden sonraki ifadeyle mâna açısından ilgisi bulunan yerde durmaktadır.³³⁰ Bu tanım doğrultusunda Ankebût sûresinde yer alan vakf-1 kâfi örnekleri şunlardır:

مِنْ قَبْلِهِمْ (٣) أَنْ يَسْفُوتَنَا (٤) 331 لَأَتِ (٥) لِنَفْسِهِ (٦) 332 حُسْنًا (٨) فَلَا تُطْعَمُهُمَا (٨) فِي صُدُورِ الْعَلَمِينَ (١٠) 333 إِنَّهُمْ لَكٰذِبُونَ (١٢) فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُونَ (١٤) إِفْكًا (١٧) ثُمَّ يُعِيدُهُ (١٩) مُفْسِدِينَ (٣٦) 334 الْآخِرَةَ (٢٠) إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٠) وَيَرِحَمُ مَنْ يَشَاءُ (٢١) وَلَا فِي السَّمَاءِ (٢٢) 335 مَنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثِنًا (٢٥) 336 فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا (٢٥) الْحَكِيمِ (٢٦) مِنَ الْعَلَمِينَ (٢٨) مِنَ الصّٰدِقِينَ (٢٩) 337 هٰذِهِ الْقَرْيَةُ (٣١) ظٰلِمِينَ (٣١) وَمَا كَانُوا سٰبِقِينَ (٣٩) 338 أَتَّخَذَتْ بَيْنَنَا (٤١) 339 مِنْ شَيْءٍ (٤٢) لِلنَّاسِ (٤٣) 340

³¹⁷ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 593.

³¹⁸ el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, II:327; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³¹⁹ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 594.

³²⁰ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 594.

³²¹ el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, II:328; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160.

³²² el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 594.

³²³ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 595.

³²⁴ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³²⁵ el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, II:329; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160.

³²⁶ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³²⁷ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³²⁸ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 597.

³²⁹ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 597.

³³⁰ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 10; Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, 91.

³³¹ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 590.

³³² ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 590.

³³³ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 590.

³³⁴ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 593.

³³⁵ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 591.

³³⁶ Bu ifadenin ardından gelen (مَوَدَّةً) kelimesi, dammeli olarak geldiği kırâat esas alındığında yukarıda belirttiğimiz âyette vakf-1 kâfi bulunmaktadır. Bk. ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 159.

³³⁷ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 592.

³³⁸ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 593.

وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ (٤٤) إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ (٤٦) 341 وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (٤٦) 342 وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ (٤٧)

الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ (٤٩) 343 إِلَّا الظَّالِمُونَ (٤٩) 344 آيَاتٍ مِّن رَّبِّهِ (٥٠) 345 يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ (٥١) 346 وَالْأَرْضِ (٥٢)

لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ (٥٣) بِالْكَافِرِينَ (٥٤) ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (٥٧) 347 نِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ (٥٨) 348

لَا تَحْمِلْ رِزْقَهَا (٦٠) 349 وَإِيَّاكُمْ (٦٠) وَيَقِيرُ لَهُ (٦٢) لَهُ الَّذِينَ (٦٥) إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ (٦٥) 350 وَلِيَتَمَنَّوْا (٦٦) 351 مِنْ حَوْلِهِمْ (٦٧) 352 لَمَّا جَاءَهُ (٦٨) 353

- Vakf-ı Hasen: Kelam tamamlandığı halde sonrasıyla lafız ve mana yönünden ilgisiz olan yerde durmaktır.³⁵⁴ Bu tanım bağlamında Ankebût sûresinde yer alan vakf-ı hasen örnekleri şunlardır:

وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (٢) لِيَقُولُوا إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ (١٠) 355 وَلَنَحْمِلَ خَطِيئَتَكُمْ (١٢) أَتَقَالَا مَعَ أَتَقَالِهِمْ (١٣) 356
وَأَتَقَوْهُ (١٦) 357 وَمَا أَوْلَاكُمْ النَّارُ (٢٥) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ (٢٧) وَالْكَتِيبَ (٢٧) أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا (٢٧) 358
فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ (٢٩) 359 إِنَّ فِيهَا لُوطًا (٣٢) وَهَمَانَ (٣٩) فَاسْتَجَبْنَا فِي الْأَرْضِ (٣٩) فَكَلَّا أَخَذْنَا
بِذُنْبِهِ (٤٠) وَمِنْهُمْ مَّنْ أَعْرَفْنَا (٤٠) 360 لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٤١) 361 وَأَقِمِ الصَّلَاةَ (٤٥) وَالْمُنْكَرَ (٤٥) وَأَنْزِلِ
إِلَيْكُمْ (٤٦) وَإِلَهُكُمْ وَجِدْ (٤٦) 362 إِلَيْكَ الْكِتَابَ (٤٧) 363 وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ (٥٣) إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ (٥٦) خَلِدِينَ

³³⁹ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴⁰ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴¹ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴² el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴³ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴⁴ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴⁵ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

³⁴⁶ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, II:329; ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 595.

³⁴⁷ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 595.

³⁴⁸ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 595.

³⁴⁹ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160.

³⁵⁰ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 596.

³⁵¹ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 596.

³⁵² el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 597.

³⁵³ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 160; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 597.

³⁵⁴ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, I:150; Ünlü, *Kur 'ân-ı Kerim 'in Tecvîdi*, 91.

³⁵⁵ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, II:326; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 590.

³⁵⁶ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, II:326; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 591.

³⁵⁷ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 591.

³⁵⁸ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 592.

³⁵⁹ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, II:327; el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 592.

³⁶⁰ el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 593.

³⁶¹ el-Enbârî, *Îzâhü 'l-Vakf*, II:328.

³⁶² el-Uşmûnî, *Menâru 'l-Hüdâ*, 594.

فِيهَا (٥٨) 364 لَيَقُولَنَّ اللَّهُ (٦١) لَيَقُولَنَّ اللَّهُ (٦٣) 365 لَهَا الْحَيَوَانُ (٦٤) 366 بِمَا آتَيْنَاهُمْ (٦٦) 367 لَنَهْدِيَهُمْ
سُبُلَنَا (٦٩) 368

- Vakf-ı Kabîh: Söz, lafız ve mâna yönünden tamamlanmadan yapılan vakıftır. Böyle yerlerde vakf yapmak, mananın anlaşılmasına sebep olur.³⁶⁹ Konumuz olan Ankebût sûresinde vakf-ı kabîh'e dair birçok örnek bulunmaktadır. Ancak, tüm bu örneklerle yer vermek çalışmamızın kapsamını aşacağından, birkaç örnekle iktifa ederek bahsi tamamlamak istiyoruz.

Fâil olmadan fiilde yapılan vakıf, kelâmın lafız ve mana açısından tamam olmadığı anlamına gelir. Örneğin, *أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا* “*Bırakılacaklarını mı sanıyorlar?*”³⁷⁰ ifadesinde altı çizili fiil üzerinde durmak vakf-ı kabihtir.

لَمَّا, *سَوْفَ* gibi edatlar üzerinde vakf yapmak da mananın anlaşılmasına sebep olur. Örneğin, *وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ* “*Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık*”³⁷¹ ifadesinde altı çizili lafız üzerinde durmak vakf-ı kabihtir.

Mefûlü olmadan fiil üzerinde durmak da yine mananın anlaşılmasına sebep olur. Örneğin, *أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا* “*Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar?*”³⁷² ifadesinde altı çizili kelime üzerinde durmak vakf-ı kabihtir.

İnne ve kardeşleri veya kâne ve kardeşlerinin ismi olmadan bu kelimeler üzerinde vakf yapmak da, lafız ve mana açısından sözün tamam olmamasına sebep olur. Örneğin, *فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ* “*Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir.*”³⁷³ ifadesinde altı çizili lafız üzerinde durmak vakf-ı kabihtir.

³⁶³ el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, II:328; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 594.

³⁶⁴ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 595.

³⁶⁵ el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, II:329; el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³⁶⁶ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³⁶⁷ Bu ifadenin ardından gelen (*وَلَيَتَمَنَّوْا*) kelimesinin başındaki lamı cezimli olarak okuyanların kırâati esas alındığında, yukarıda belirttiğimiz âyette vakf-ı hasen bulunmaktadır. Bk. el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 596.

³⁶⁸ el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 597.

³⁶⁹ ed-Dânî, *el-Müktefâ*, 13; Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, 42/462.

³⁷⁰ el-Ankebût 29/2.

³⁷¹ el-Ankebût 29/3.

³⁷² el-Ankebût 29/4.

³⁷³ el-Ankebût 29/5.

Meczûmu olmadan nehiy *lâ*'sında³⁷⁴, ism-i mevsûllerde³⁷⁵, istifham edatlarında³⁷⁶, muzâf ileyh olmadan muzâf³⁷⁷ gibi kelâmın lafız ve mana açısından tamam olmadığı yerlerde vakf yapılması vakf-ı kabih olarak kabul edilmektedir.³⁷⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi, Ebu'l-Alâ tarikine göre vakıflar, vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh olmak üzere dört kısımda ele alınmaktadır. Ankebût sûresi üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, bu vakıf çeşitlerinden her biri için pek çok örnek tespit edilmiştir.

2.3. GARÎBU'L-KUR'ÂN

Birinci bölümde belirtildiği gibi, *Garîbu'l-Kur'ân*, Kureyş lehçesi dışındaki lehçelerin kelimeleri ve İslâmiyetin gelişinden önce diğer dillerden Arapçaya dâhil olarak Kur'an'da yer verilen kelimeleri ifade etmektedir.³⁷⁹ Allah'ın muradını anlamaya çalışırken bu ilmin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle müfessirlerin, Kur'an'ın garîb kelimelerini bilmesi büyük önem taşır.

Birinci bölümde konuyla ilgili detaylı bilgi verildiği için, asıl konumuz olan Ankebût sûresinde yer alan garîb kelimeleri tespit etmeye geçmek istiyoruz.

- Ankebût sûresinin ikinci âyetinde yer alan وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ifadesindeki altı çizili kelime, “zorluklarla imtihan edilmek” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁰
- Ankebût sûresinin üçüncü âyetinde yer alan وَأَلْقَىٰ فَتْنًا أَلْدَيْنَ مِنْ قَلْبِهِمْ ifadesindeki altı çizili kelime, “imtihan ettik” anlamında garib bir kelimedir.³⁸¹
- Ankebût sûresinin beşinci âyetinde yer alan مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ ifadesindeki altı çizili kelime, “korkmak” anlamında garib bir kelimedir.³⁸² Yine aynı âyette yer alan أَجَلٍ ifadesindeki altı çizili kelime, “Allah'ın belirlediği süre” anlamında garib bir kelimedir.³⁸³

³⁷⁴ el-Ankebût 29/8; el-Ankebût 29/33.

³⁷⁵ el-Ankebût 29/7; el-Ankebût 29/23.

³⁷⁶ el-Ankebût 29/19.

³⁷⁷ el-Ankebût 29/41

³⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. el-Enbârî, *Îzâhü'l-Vakf*, I:116-119.

³⁷⁹ Okumuş, “Kur'an İlimleri”, 333.

³⁸⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1398), 337; Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc fî Beyâni Garîbi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1429), 202.

³⁸¹ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur'ân*, 337.

³⁸² İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur'ân*, 337.

³⁸³ Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 202.

- Ankebût sûresinin on ikinci âyetinde yer alan اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا ifadesindeki altı çizili kelime, “dinimiz” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁴
- Ankebût sûresinin on üçüncü âyetinde yer alan وَلِيَحْمِلَنَّ أَثْقَالَهُمْ ifadesindeki altı çizili kelime, “günahlar” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁵
- Ankebût sûresinin on dördüncü âyetinde yer alan الطُّوفَانَ kelimesi “şiddetli yağmur” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁶
- Ankebût sûresinin on yedinci âyetinde yer alan أَوْثَانًا kelimesi “taş ve benzeri şeylerden yapılan heykeller” anlamında garib bir kelimedir. Yine bu ayette yer alan وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ifadesi “asılsız şeyler uyduruyorsunuz” anlamında garip bir lafızdır.³⁸⁷
- Ankebût sûresinin yirmi birinci âyetinde yer alan وَالِيَّهِ تُقَالُونَ ifadesindeki altı çizili kelime, “döndürüleceksiniz” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁸
- Ankebût sûresinin yirmi ikinci âyetinde yer alan وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ifadesindeki altı çizili kelime, “Allah’ın azabından kaçmak” anlamında garib bir kelimedir.³⁸⁹
- Ankebût sûresinin yirmi dokuzuncu âyetinde yer alan فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ وَتَأْتُونَ ifadesindeki altı çizili kelime, “meclisiniz” anlamında garib bir kelimedir.³⁹⁰

Ankebût sûresiyle ilgili Garîbu'l-Kur’ân konusu bağlamında yaptığımız araştırmalar sonucunda, sûrede birçok garip kelimenin bulunduğu tespit edilmiştir.

2.4. VÜCÛH VE NEZÂİR

Vücûh, Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılan aynı lafızlara denir.³⁹¹ *Nezâir* ise, Kur’ân’da anlam birliği taşıyan aynı lafızlara verilen isimdir.³⁹² *Nezâir* kavramı, “çeşitli birçok kelimenin aynı anlamı ifade etmesi” şeklinde de tanımlanmaktadır.³⁹³

Kur’ân’da vücûh ve nezâir’e dair kelimelerin tespitinde farklı sayılar belirtilmiş-

³⁸⁴ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 337; Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 202.

³⁸⁵ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 337; Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 202.

³⁸⁶ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 337.

³⁸⁷ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 337.

³⁸⁸ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 337; Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 202.

³⁸⁹ Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 202.

³⁹⁰ İbn Kuteybe, *Garîbul-Kur’ân*, 338; Muhammed b. Abdülaziz el-Hudayri, *es-Sirâc*, 203.

³⁹¹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:102; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 301.

³⁹² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:201; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 301.

³⁹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II:2001; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 213.

tir.³⁹⁴ Bu sebeple çalışmamızda, konuyla ilgili günümüze ulaşan en eski eser olan Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eserini temel almanın uygun olacağı kanaatine vardık. Bununla birlikte, söz konusu esere alınmayan ilgili sûredeki vücûh ve nezâir'e dair kelimeleri tespit ederken, alanla ilgili olan diğer eserlerden de faydalanacağımızı belirtmek isteriz. Bu kısa girişten sonra, bahse konu olan Ankebût sûresini “vücûh ve nezâir” ilmi açısından ele almaya geçmek istiyoruz.

أُولَٰئِكَ يَبْتَغُونَ مِن رَّحْمَتِي³⁹⁵

Âyetinde geçen altı çizili *rahmet* kelimesi Kur'ân'da İslam dini, cennet, yağmur, peygamberlik, nimet, Kur'ân, rızık, yardım, âfiyet, sevgi ve iman anlamlarına gelmektedir.³⁹⁶ Ankebût sûresinde “cennet” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafız ve anlamda nazîri birçok âyette geçmektedir.³⁹⁷

وَتَخْلُقُونَ أَفْكَآ³⁹⁸

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *haleka* fiili ve türevleri, Kur'ân'da din, yalan, şekil verme, konuşurma, meydana getirme, diriltme ve dünyada yaratma anlamlarına gelmektedir.³⁹⁹ Ankebut sûresinde “yalan” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette naziri bulunmaktadır.⁴⁰⁰

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ⁴⁰¹

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *a'ceze* fiili ve türevleri, Kur'ân'da önüne geçmek ve geçersiz yapmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰² Ankebût sûresinde “önüne geçmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç

³⁹⁴ İsmail Kurt, “Vücûh ve Nezâir Literatürünün Doğuşu, Gelişimi Ve Sistemleşmesi: Hicri İlk Dört Asır”, *Bilimname* 49 (30 Nisan 2023), 228; Mustafa Eynir, *Kur'ân İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi* (Recep Tayyip Erdoğan (Rize) Üniversitesi, Thesis, 2018) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), 239 y./176.

³⁹⁵ “...İşte bunların rahmetimden ümitleri olamaz...” (el-Ankebût 29/23)

³⁹⁶ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Hâtim Sâlih Dâmin (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1432), 44-47.

³⁹⁷ el-Bakara 2/218; Âl-i İmran 3/107; en-Nisâ 4/175; el-İsrâ 17/57; el-Câsiye 45/30. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 44-45.

³⁹⁸ “...Asılsız inançlar uyduruyorsunuz...” (el-Ankebût 29/17)

³⁹⁹ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 110-111.

⁴⁰⁰ eş-Şuârâ 26/137; Sâd 38/7. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 110.

⁴⁰¹ “Ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı çaresiz bırakabilirsiniz...” (el-Ankebût 29/22)

⁴⁰² Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 137-138.

âyette naziri bulunmaktadır.⁴⁰³

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ⁴⁰⁴

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *de‘â* fiili ve türevleri, Kur‘ân‘da söz, ibadet, seslenme, yardıma çağırma, isteme ve talep etme anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁵ Ankebût sûresinde “ibadet” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁰⁶

وَمَنْ جَاهَدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ⁴⁰⁷

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *cehede* fiili, türevleriyle birlikte Kur‘ân‘da sözle mücadele etmek, silahla mücadele etmek ve amel yapmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁸ Ankebût sûresinde “amel yapmak” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁰⁹

فَأَنْجِيْتَهُ وَأَصْحَبَ السَّفِينَةَ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ⁴¹⁰

Âyetinde altı çizili olan *âyet* kelimesi, Kur‘ân‘da Hz. Muhammed (s.a.v.), emir, şaşırtıcı durumlar, Kur‘ân âyeti, alâmet, ibret, sofrâ, ayın yarılması, Allah‘ın ism-i a‘zamı, güneş/ay/yıldızlar, dâbbetu‘l-arz ve Hz. Musa‘ya verilen dokuz mucize anlamlarına gelmektedir.⁴¹¹ Ankebût sûresinde “ibret” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette naziri bulunmaktadır.⁴¹²

يُعْبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَسِعَةٌ⁴¹³

Âyetinde altı çizili olan *arz* kelimesi Kur‘ân‘da cennet, Şam, Medine,

⁴⁰³ eş-Şûrâ 42/31; el-Enfâl 8/59; et-Tevbe 9/2. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 137.

⁴⁰⁴ “Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir...” (el-Ankebût 29/42)

⁴⁰⁵ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 138-140.

⁴⁰⁶ el-En‘âm 6/71; eş-Şuarâ 26/213; el-Kasas 28/88; el-Furkân 25/68,77. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 139.

⁴⁰⁷ “Her kim elinden gelen çabayı gösterirse yalnız kendi iyiliği için çabalamış olur...” (el-Ankebût 29/6)

⁴⁰⁸ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 143-144.

⁴⁰⁹ el-Ankebût 29/69; el-Hac 22/78. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 144.

⁴¹⁰ “Fakat biz Nûh‘u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret yaptık” (el-Ankebût 29/15)

⁴¹¹ en-Neysâbü‘rî Ebû Abdîrrahmân İsmâil b. Ahmed ed-Darîr el-Hîrî, *Vücûhu‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, thk. Fâtîme Yûsuf el-Hiyemî (Dimeşk: Dâru‘s-Sekâ, 1996), 42-43.

⁴¹² el-Müminûn 23/50; el-Kamer 54/15; en-Nahl 16/79. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve‘n-Nezâir*, 155-156.

⁴¹³ “Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir...” (el-Ankebût 29/56)

Mekke, Mısır, İslam yurdu ve yeryüzünün bütünü anlamlarına gelmektedir.⁴¹⁴ Ankebût sûresinde “Medine şehri” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴¹⁵

إِنَّ أَرْضِي وُسْعَةٌ⁴¹⁶

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *vesi'e* fiili ve türevleri, Kur'ân'da güç yetirmek, güç yetiren, zenginlik, elde etmek, güvenilir, genişlik ve rızık anlamlarına gelmektedir.⁴¹⁷ Ankebût sûresinde “güvenilir” anlamında kullanılan⁴¹⁸ bu kelimenin nazîrini tespit edemedik.

وَإِذْ هَبَّتْ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ⁴¹⁹

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *ittekâ* fiili, Kur'ân'da korkmak, ibadet etmek, tövbe etmek, itaat etmek, derinden saygı duymak, isyan etmemek, muvahhit olmak, ihlas gibi anlamlara gelmektedir.⁴²⁰ Ankebût sûresinde “korkmak” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birçok âyette nazîri bulunmaktadır.⁴²¹

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ⁴²²

Âyetinde altı çizili olan *hak* sözcüğü, Kur'ân'da Allah, Kur'ân, İslam, adalet, tevhit, doğruluk, vacip olma, hak olan, mal, daha layık olan ve pay anlamlarına gelmektedir.⁴²³ Ankebût sûresinde “tevhit” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴²⁴

⁴¹⁴ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 191-193; en-Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 38.

⁴¹⁵ en-Nisâ 4/97,100; ez-Zümer 39/10; el-İsrâ 17/76. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 192.

⁴¹⁶ “...Benim arzım geniştir...” (el-Ankebût 29/56)

⁴¹⁷ Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân ev islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983), 488-489.

⁴¹⁸ ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 489.

⁴¹⁹ “İbrâhim'i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: “Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının...” (el-Ankebût 29/16)

⁴²⁰ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 211-213; en-Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 27-29.

⁴²¹ en-Nisâ 4/1; el-Hac 22/1; eş-Şuarâ 26/106, 124, 142, 177, 161. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 211-212.

⁴²² “Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir...” (el-Ankebût 29/68)

⁴²³ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 222-226.

⁴²⁴ es-Sâffât 37/37; el-Müminün 23/70; ez-Zuhuruf 43/30; el-Kasas 28/75. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 223-224.

وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ⁴²⁵ ve مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ⁴²⁶

Âyetlerinde altı çizili olan *veli* sözcüğü çok anlamlı bir kelime olup Kur'ân'da çocuk, dost, yakın, Rab, yardımcı, ilah, asabe, din konusunda velayet, İslam konusunda velayet, nasihat konusunda velayet ve azat edilen köle anlamlarına gelmektedir.⁴²⁷ Ankebût sûresinde iki yerde geçen bu kelime yirmi ikinci âyette “yakın”, kırk birinci âyette ise “ilah” anlamına gelmektedir.⁴²⁸ Bu kelimenin yakın anlamını ifade eden benzer lafızları birkaç âyette geçmektedir.⁴²⁹ Aynı şekilde, ilah anlamını ifade eden benzer lafızları da birkaç âyette geçmektedir.⁴³⁰

إِذَا لَارْتَابَ الْمُتَظَلِّمُونَ⁴³¹ ve وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ⁴³²

Âyetlerinde altı çizili olan *bâtıl* sözcüğü çok anlamlı bir kelime olup Kur'ân'da yalanlama, iptal etme, şirk ve zulüm gibi anlamlara gelmektedir. Ankebût sûresinde iki yerde geçen bu kelime kırk sekizinci âyette “yalanlama”, elli ikinci âyette ise “şirk” anlamına gelmektedir.⁴³³ Bu kelimenin yalanlama anlamını ifade eden benzer lafızları birkaç âyette geçmektedir.⁴³⁴ Aynı şekilde, şirk anlamını ifade eden benzer lafızları da birkaç âyette geçmektedir.⁴³⁵

وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ⁴³⁶

Âyetinde altı çizili kelimenin kökü olan *darabe* fiili, Kur'ân'da yolculuk yapmak, elle vurmak, vasıflamak, ifade etmek ve açıklamak anlamlarına gelmektedir.⁴³⁷ Ankebût sûresinde “açıklamak” anlamında kullanılan bu kelimenin mâzi fiil formatında ve aynı anl-amda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴³⁸

⁴²⁵ “...Allah'ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur” (el-Ankebût 29/22)

⁴²⁶ “Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu...” (el-Ankebût 29/41)

⁴²⁷ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 245-248.

⁴²⁸ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 246-247.

⁴²⁹ ed-Duhân 44/41; eş-Şûrâ 42/46. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 246.

⁴³⁰ el-Câsiye 45/10; ez-Zümer 39/3; eş-Şûrâ 42/6. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 247.

⁴³¹ “... Öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi” (el-Ankebût 29/48)

⁴³² “...Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince...” (el-Ankebût 29/52)

⁴³³ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 125-126.

⁴³⁴ el-Mümin 40/78; el-Câsiye 45/27; Fussilet 41/42. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 125.

⁴³⁵ el-İsrâ 17/81; en-Nahl 16/72. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 125-126.

⁴³⁶ “İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz...” (el-Ankebût 29/43)

⁴³⁷ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 273-275; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 288.

⁴³⁸ İbrâhim 14/45; el-Furkân 25/39; el-Ankebût 29/43. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 275.

اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الْفَحِشَةَ⁴³⁹ ve اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرَّجَالَ⁴⁴⁰

Âyetlerinde altı çizili sözcüğün kökü olan *etâ* fiili, çok anlamlı bir kelime olup Kur'ân'da yaklaşmak, başına gelmek, sökmek, azap, sevk etmek, cimâ (cinsel ilişki), bir şeyi yapmak, itiraf etmek, yaratmak, gelmek, ortaya çıkmak, girmek, gitmek, inmek, göndermek ve ansızın olmak anlamlarına gelmektedir.⁴⁴¹ Ankebût sûresinde iki yerde geçen bu kelime, yirmi sekizinci âyette “bir şeyi yapmak”, yirmi dokuzuncu âyette ise cimâ anlamına gelmektedir.⁴⁴² Bu kelime, “bir şeyi yapmak” anlamında aynı lafızlarla birkaç âyette geçmektedir.⁴⁴³ Aynı şekilde, “cimâ” anlamında benzer lafızlarla birkaç âyette geçmektedir.⁴⁴⁴

فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذُنْبِهِ⁴⁴⁵

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *ehaze* fiili, Kur'ân'da kabul etmek, hapsedmek, azap, öldürmek, yakmak ve esir etmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁶ Ankebût sûresinde “azap etmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁴⁷

كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا⁴⁴⁸

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *ittehaze* fiili, Kur'ân'da seçmek, ikram etmek, biçimlendirmek, yolu takip etmek, isimlendirmek, dokumak, ibadet etmek, yapmak, inşa etmek, razı olmak, sıkmak, aşağı salmak ve inanmak anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁹ Ankebût sûresinde “dokumak” anlamında kullanılan⁴⁵⁰ bu kelimenin aynı anlamda nazîrini tespit edemedik.

كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا⁴⁵¹

Âyetinde altı çizili olan *beyt* kelimesi, Kur'ân'da menzil, mescit, gemi, cennette

⁴³⁹ “...Siz, kesinlikle bir hayâsızlığı yapıyorsunuz...” (el-Ankebût 29/28)

⁴⁴⁰ “Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak mısınız...” (el-Ankebût 29/29)

⁴⁴¹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 14-16.

⁴⁴² ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 15.

⁴⁴³ el-Ankebût 29/29; en-Neml 27/54. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 15.

⁴⁴⁴ Örnek için bk. eş-Şuarâ 26/165; el-A'râf 7/81. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 15.

⁴⁴⁵ “Her birini günahundan dolayı cezalandırdık...” (el-Ankebût 29/40)

⁴⁴⁶ en-Neysâbü'rî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 45-46; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 20-21.

⁴⁴⁷ el-Mümin 40/21; Hûd 11/102. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 21.

⁴⁴⁸ “...Örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva edinir...” (el-Ankebût 29/41)

⁴⁴⁹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 21-23.

⁴⁵⁰ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 22.

⁴⁵¹ “...Örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva edinir...” (el-Ankebût 29/41)

menzil, oda, kabe, hapisane, yuva, çadır, mağara, ev, mülkiyet ve hane anlamlarına gelmektedir.⁴⁵² Ankebût sûresinde “yuva” anlamında kullanılan bu kelimenin çoğul formatında ve aynı anlamda nazîri bir âyette bulunmaktadır.⁴⁵³

فَإِذَا أُودِيَ فِي اللَّهِ⁴⁵⁴

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan olan *ezâ* fiili, Kur’ân’da haram, bitlenme, zorluk, sövmek, iftira, isyan etmek, geri kalmak, kalbin meşgul olması, minnet etme ve azap anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁵ Ankebût sûresinde “azap” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızla ve aynı anlamda bir âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁵⁶

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ⁴⁵⁷

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *beseta* fiili, Kur’ân’da vurmak, genişlendirmek, açmak, yaymak, üstünlük ve uzaktan iki eli uzatmak anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁸ Ankebût sûresinde “genişlendirmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁵⁹

وَلِيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتَ أَعْلَمُ⁴⁶⁰

Âyetindeki altı çizili sözcük, *sikl* kelimesinin çoğulu olup Kur’ân’da eşya, azık, hazine, ölümler, büyük zorluk, ağır basma, günahlar, ağır ve dayanma anlamlarına gelmektedir.⁴⁶¹ Ankebût sûresinde “günahlar” anlamında kullanılan⁴⁶² bu kelimenin nazîrini tespit edemedik.

وَأَنْحَمِلَ خَطِيئَتِكُمْ⁴⁶³

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *hamele* fiili, Kur’ân’da kabul etmek, bindirmek, tutmak, çekmek, nafaka sağlamak, yüklenmek, taşımak ve gebelik

⁴⁵² ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 81-83.

⁴⁵³ en-Nahl 16/68. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 82.

⁴⁵⁴ “...Ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca...” (el-Ankebût 29/10)

⁴⁵⁵ ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 27-29.

⁴⁵⁶ el-A’râf 7/129. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 29.

⁴⁵⁷ “Allah rızık kullarından dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü verir...” (el-Ankebût 29/62)

⁴⁵⁸ en-Neysâbüri, *Vücûhu ’l-Kur ’âni ’l-Kerîm*, 74; ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 69-70.

⁴⁵⁹ eş-Şûrâ 42/27; er-Ra’d 13/26; el-Bakara 2/245. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 69.

⁴⁶⁰ “Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler...” (el-Ankebût 29/13)

⁴⁶¹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 92-93.

⁴⁶² ed-Dâmegânî, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 93.

⁴⁶³ “...Günahınızı biz yüklenelim derler...” (el-Ankebût 29/12)

anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁴ Ankebût sûresinde “yüklenmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda bir âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁶⁵

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ⁴⁶⁶

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *ehâta* fiili, Kur’ân’da bilmek, toplamak, helak, kapsamak ve korumak anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁷ Ankebût sûresinde “kapsamak” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda bir âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁶⁸

فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَمِينَ⁴⁶⁹

Âyetinde altı çizili olan *dâr* kelimesi, Kur’ân’da menzil(hane), şehir, cennet, cehennem, Mekke ve Medine anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁰ Ankebût sûresinde “menzil (hane)” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁷¹

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ⁴⁷²

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *zâke* fiili, Kur’ân’da azap, sağlamak, yemek ve görmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁷³ Ankebût sûresinde “görmek” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁷⁴

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ⁴⁷⁵

Âyetinde altı çizili *mevt* sözcüğü ve türevleri, Kur’ân’da nutfе, dalâlet, bitkinin azlığı, ceza olarak öldürme ve ölme anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁶ Ankebût sûresinde “ölme” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç

⁴⁶⁴ ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 145-146.

⁴⁶⁵ el-Ankebût 29/13. Bk. ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 146.

⁴⁶⁶ “...Kuşukları olmasın, cehennem inkârcıları kuşatmış durumda!” (el-Ankebût 29/54)

⁴⁶⁷ en-Neysâbüri, *Vücûhu ’l-Kur ’âni ’l-Kerîm*, 39; ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 147-148.

⁴⁶⁸ el-Kehf 18/29. Bk. ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 148.

⁴⁶⁹ “... Yurtlarında yere serildiler!” (el-Ankebût 29/37)

⁴⁷⁰ en-Neysâbüri, *Vücûhu ’l-Kur ’âni ’l-Kerîm*, 138; ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 177.

⁴⁷¹ Hûd 11/67; el-A’râf 7/78. Bk. ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 177.

⁴⁷² “Her canlı ölümü tadacak...” (el-Ankebût 29/57)

⁴⁷³ ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 186-187.

⁴⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/185; el-Enbiyâ 21/35. Bk. ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 187.

⁴⁷⁵ “Her canlı ölümü tadacak...” (el-Ankebût 29/57)

⁴⁷⁶ ed-Dâmegâni, *Kâmûs ’ul-Kur ’ân*, 445-446.

âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁷⁷

رَجَزًا مِّنَ السَّمَاءِ⁴⁷⁸

Âyetinde altı çizili sözcük, Kur'ân'da azap ve put anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁹ Ankebût sûresinde “azap” anlamında kullanılan bu kelimenin aynı lafızla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁸⁰

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ⁴⁸¹

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *recâ* fiili, Kur'ân'da arzulamak, korkmak, alıkoymak, terk etmek, bilmek ve yan/taf anlamlarına gelmektedir.⁴⁸² Ankebût sûresinde “korkmak” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁸³

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفَلَكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ⁴⁸⁴

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *rakibe* fiili, Kur'ân'da hal değiştirme, kurtuluş, yerleşme ve binme anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁵ Ankebût sûresinde “yerleşmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁸⁶

أَنْ يَسْبِقُونَنَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ⁴⁸⁷

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *sebeka* fiili, Kur'ân'da vacip olmak, avlanmak, acele etmek, kaçmak, cennete veya cehenneme geçmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸⁸ Ankebût sûresinde “kaçmak” anlamında kullanılan⁴⁸⁹ bu kelimenin nazîrini tespit edemedik.

⁴⁷⁷ Örnek için bk. Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 446.

⁴⁷⁸ “...Gökten alçaltıcı bir belâ...” (el-Ankebût 29/34)

⁴⁷⁹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 491.

⁴⁸⁰ Örnek için bk. el-Bakara 2/59; el-A'râf 7/162. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 191.

⁴⁸¹ “Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse...” (el-Ankebût 29/5)

⁴⁸² en-Neysâbü'rî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 159; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 197-198.

⁴⁸³ Örnek için bk. el-Kehf 18/110; en-Nebe' 78/27. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 198.

⁴⁸⁴ “Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırlar...” (el-Ankebût 29/65)

⁴⁸⁵ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 209-210.

⁴⁸⁶ Yâsin 36/42; Hûd 11/41. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 209.

⁴⁸⁷ “...Bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar!” (el-Ankebût 29/4)

⁴⁸⁸ en-Neysâbü'rî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 180; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 227-228.

⁴⁸⁹ en-Neysâbü'rî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 180; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 228.

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *ğāṣiye* fiili, Kur'ân'da perde, kıyamet, azap, birikmek, yükselmek, atmak/bırakmak ve kararmak anlamlarına gelmektedir.⁴⁹¹ Ankebût sûresinde “azap” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda bir âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁹²

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامِنًا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ⁴⁹³ ve فَإِذَا أُودِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ

اللَّهِ⁴⁹⁴

Âyetlerinde altı çizili sözcüğün kökü olan *fetene* fiili ve türevleri, Kur'ân'da şirk, inkar, bela, azap görmek, ateşle yakmak, öldürmek, alıkoymak, dalâlet, mazeret, fitne, imtihan ve delil anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁵ Ankebût sûresinde bu kelime üç yerde geçmektedir. İkinci ve üçüncü âyetlerde “imtihan” anlamını ifade ederken, onuncu âyette “azap görmek” anlamını taşımaktadır.⁴⁹⁶ Bu kelimenin “azap görmek” anlamında benzer lafızla bir âyette nazîri geçmektedir.⁴⁹⁷ Aynı kelimenin “imtihan” anlamında da benzer lafızla birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁴⁹⁸

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ⁴⁹⁹

Âyetinde altı çizili olan *karye* kelimesi, Kur'ân'da insanların bir arada olduğu herhangi bir yer, Mekke, Mekke ve Taif (karyeteyn), Antakya, Herkül manastırı, Eriha bölgesi, Hz. Lut'un memleketi, Ninova, Eyle halkı ve Mısır anlamlarına gelmektedir.⁵⁰⁰ Ankebût sûresinde “Hz. Lut'un memleketi” anlamında kullanılan⁵⁰¹ bu kelimenin nazîrini tespit edemedik.

⁴⁹⁰ “O gün azap onları tepeden tırnağa saracak...” (el-Ankebût 29/55)

⁴⁹¹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 340-341.

⁴⁹² Yûsuf 12/107. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 340.

⁴⁹³ “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?” (el-Ankebût 29/2)

⁴⁹⁴ “...ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler...” (el-Ankebût 29/10)

⁴⁹⁵ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 74-75; ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 347-349.

⁴⁹⁶ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 75; ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 348.

⁴⁹⁷ en-Nahl 16/110. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 75.

⁴⁹⁸ Tâhâ 20/40; ed-Duhân 44/17. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 75; ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 348.

⁴⁹⁹ “Bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!...” (el-Ankebût 29/34)

⁵⁰⁰ en-Neysâbü'rî, *Vüçûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 263; ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 379-380.

⁵⁰¹ en-Neysâbü'rî, *Vüçûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 263; ed-Dâmegânî, *Kâmûs'ul-Kur'ân*, 380.

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *kate'e* fiili ve türevleri, Kur'ân'da terk etmek, korkutmak, öldürmek, yok etmek, helak etmek, kesmek, gönül rahatlığı, bir kısım, yakınlık, ayırmak, hazırlamak ve bitirmek anlamlarına gelmektedir.⁵⁰³ Ankebût sûresinde “korkutmak” anlamında kullanılan⁵⁰⁴ bu kelimenin nazîrini tespit edemedik.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ⁵⁰⁵

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *kefera* fiili ve türevleri, Kur'ân'da inkar, reddetme, unutma, geçersiz olma, secde etme, nimete nankörlük etme ve beri (uzak) olmak anlamlarına gelmektedir.⁵⁰⁶ Ankebût sûresinde “beri (uzak) olmak” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızlarla ve aynı anlamda birkaç âyette nazîri bulunmaktadır.⁵⁰⁷

فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي⁵⁰⁸

Âyetinde altı çizili sözcüğün kökü olan *hecera* fiili ve türevleri, Kur'ân'da sövmek, ayrılmak, bir yerden bir yere göç etmek ve kişinin yüzünü zevcesinden çevirmesi anlamlarına gelmektedir.⁵⁰⁹ Ankebût sûresinde “bir yerden bir yere göç etmek” anlamında kullanılan bu kelimenin benzer lafızla ve aynı anlamda bir âyette nazîri geçmektedir.⁵¹⁰

Yukarıdaki verilerden ortaya çıkmaktadır ki, Ankebût sûresinde otuz altı âyet ve bu âyet gruplarındaki otuz beş kelime “Vücûh ve Nezâir” ilmine konu olmaktadır. Bu kelimelerden hepsinin vücûhu olmakla birlikte, altı kelimenin nezâiri tespit edilememiştir.

⁵⁰² “...meşrû yolu kapatacak mısınız?...” (el-Ankebût 29/29)

⁵⁰³ en-Neysâbûrî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 261-262; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 386-387.

⁵⁰⁴ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 386.

⁵⁰⁵ “...Sonra kıyamet gününde birbirinizi reddedeceksiniz...” (el-Ankebût 29/25)

⁵⁰⁶ en-Neysâbûrî, *Vücûhu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 274-275; ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 405-406.

⁵⁰⁷ İbrâhim 14/22; el-Mümtehine 60/4. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 406.

⁵⁰⁸ “Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrâhim) “Artık ben rabbime göç edeceğim...” (el-Ankebût 29/26)

⁵⁰⁹ ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 471-472.

⁵¹⁰ en-Nisâ 4/100. Bk. ed-Dâmegânî, *Kâmûs 'ul-Kur'ân*, 471-472.

2.5. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH

Birinci bölümde belirtildiği gibi, Muhkem, terim olarak “kendisinden kastedilenin tahsis ve te’vile ihtiyaç duyulmazsızın anlaşıldığı âyetler” şeklinde tanımlanabilir.⁵¹¹

Müteşâbih, tefsir usûlü terimi olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir görüşe göre müteşâbih, “kıyametin saati, deccalin çıkması, sure başlarındaki huruf-u mukatta gibi bilgisi yalnızca Allah katında olan âyetler” dir.⁵¹² Bu tarife göre yaptığımız araştırmalar sonucunda Ankebût sûresinde müteşâbih olan yalnızca bir âyet tespit ettik. Bu da Ankebût sûresinin Hurûf-u Mukattaa olan الم “Elif-lâm-mîm”⁵¹³ âyetidir. Hurûf-u Mukattaa’nın ilimde mütehasıs olanlar tarafından yorumlanabileceği görüşünde olanlar, Hurûf-u Mukattaa’nın anlamı konusunda yirmi küsur görüş belirtmişlerdir.⁵¹⁴ Bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bu harfler nida manasında tenbih (dikkat çekme) harfleridir.
- Bu harfler Allah’ın bazı isimlerine işaret etmektedir.
- Bu harfler sûrelerin isimlerine işaret etmektedir.
- Bu harflerin zikredilmesi, bir meydan okuma bağlamındadır. Yani şöyle denilmiş olmaktadır: Bu harfler, bizzat sizin dilinizdeki harflerdir. Kur’ân da bu harflerle indirilmiştir. Eğer Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğuna inanmıyorsanız o zaman bir benzerini getirin!⁵¹⁵

Başka bir görüşe göre ise müteşâbih, lafızları tekrar edendir. Muhkem ise bunun zıttıdır.⁵¹⁶ Bu tarife göre Ankebût sûresinde müteşâbih olan birçok âyet bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şöyledir:

- Ankebût sûresinin ikinci âyetinde geçen أَحْسِبَ ile dördüncü âyetinde geçen اَمْ حَسِبَ ifadeleri birbirine müteşâbihtir.
- Ankebût sûresinin üçüncü âyetinde geçen وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِيْنَ ile on birinci âyetinde geçen وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ cümleleri birbirine müteşâbihtir.
- Ankebût sûresinin beşinci âyetinde geçen وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ile altmışıncı âyetinde

⁵¹¹ el-Cürçânî, *Mu’cemu’t-Ta’rifât*, 172; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

⁵¹² es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

⁵¹³ el-Ankebût 29/1.

⁵¹⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 440; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 161.

⁵¹⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 441.

⁵¹⁶ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 425.

geçen وَالسَّمِيعُ الْعَلِيمُ cümleleri birbirine müteşabihtir.

• Ankebût sûresinin altıncı âyetinde geçen الْعَلَمِينَ ile onuncu ve yirmi sekizinci âyetlerinde geçen الْعَلَمِينَ ifadeleri birbirine müteşabihtir.

• Ankebût sûresinin sekizinci âyetinde geçen بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ile elli beşinci âyetinde geçen مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ifadeleri birbirine müteşabihtir.

• Ankebût sûresinin dokuzuncu âyetinde geçen الصَّالِحِينَ ile yirmi yedinci âyetinde geçen الصَّالِحِينَ ifadeleri birbirine müteşabihtir.⁵¹⁷

Ankebût sûresiyle ilgili Muhkem ve Müteşabih konusu bağlamında yapılan araştırmalar sonucunda, müteşabih kavramının farklı şekillerde tarif edildiği tespit edilmiştir. Müteşâbih ile kastedilen, kıyametin saati, deccalin çıkması, sure başlarındaki huruf-u mukatta gibi bilgisi yalnızca Allah katında olan âyetlerse, bu tanıma göre Ankebût sûresinde müteşabih olan sadece bir âyet bulunmaktadır. Bu âyet de hurûf-u mukattaa'dandır. Eğer Müteşâbih ile lafızları tekrar eden âyetler kastediliyorsa, o zaman Ankebût sûresinde müteşabih olan pek çok âyet bulunmaktadır.

2.6. MÜBHEMÂTU'L-KUR'ÂN

Birinci bölümde belirtildiği gibi, Mübhemâtu'l-Kur'ân ile kastedilen, erkek, kadın, melek, cin, topluluk ve kabilenin isminin Kur'ân'da sarîh olarak değil, ism-i mev-suller, ism-i işaretler, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman zarfları, belirsiz mekân zarfları ve belirsiz miktar bildiren kelimelerle zikredilmesidir.⁵¹⁸ Kur'ân'daki mübhem ifadeler, onun üslûp özelliklerinden biridir. Ayrıca bazı mübhemât esbâb-ı nüzulle irtibatlıdır. Ankebût sûresi, Mübhemâtu'l-Kur'ân başlığı altında şu şekilde incelenebilir:

- أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”⁵¹⁹ Âyette kastedilen kişiler Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657) gibi Mekke’de imanlarından dolayı eziyete tabi tutulan müminlerdir.⁵²⁰

⁵¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Slideshare, “متشابهات في سورة العنكبوت” (Erişim 1 Şubat 2025)

⁵¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 215; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 136; Albayrak, “Mübhemâtu'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri”, 156-162.

⁵¹⁹ el-Ankebût 29/2.

⁵²⁰ Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm İbn Cemâa, *Çurerü't-Tibyân fî men lem yüsemme fî'l-Kur'ân*, thk. Abdülcevâd Halef (Bejrût: Dâru Kuteybe, 1410), 400; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 710.

- وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sinamiştık”⁵²¹ Âyet-
teki daha önceden imtihandan geçirilen kişilerle kastedilen, önceki peygamberler
ve onlara iman edenlerdir.⁵²²
- أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا “Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp
kurtulabileceklerini mi sandılar?”⁵²³ Bu âyette kastedilenler Velîd b. Muğîre,
Ebu Cehil ve Velîd b. Utbe gibi bazı müşriklerdir.⁵²⁴
- وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا “Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik”⁵²⁵
Bu âyette kastedilen Sa’d b. Ebî Vakkâs’tır. Ayıca bu sahâbî üzerinden bütün
Müslümanlar da kastedilmiştir.⁵²⁶
- وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً لِلنَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ
öyleleri de vardır ki, “Allah’a inanıyoruz” derler; ama Allah uğrunda bir sıkın-
tıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah’tan gelen bir ceza gibi
düşünürler”⁵²⁷ Bu âyette kastedilen kişiler, Mekke’de iman etmiş olup, müşrik-
lerin eziyetleriyle karşılaştıklarında tekrar şirke dönenlerdir.⁵²⁸
- أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi”⁵²⁹ Bu âyette kastedilenler, diri-
lişi inkar eden Kureyş müşrikleridir.⁵³⁰
- وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz
O güçlüdür, hikmet sahibidir” dedi.”⁵³¹ Bu âyette kastedilen kişi, Hz. İbra-
him’dir.⁵³²

⁵²¹ el-Ankebût 29/3.

⁵²² İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 400; Ebû Abdillâh Mühammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmet el-Berdûnî, İbrahim Atfîş (Kâhîre: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384), XIII:326-327.

⁵²³ el-Ankebût 29/4.

⁵²⁴ İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 401; Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdülbari Atrıyye (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), X:342.

⁵²⁵ el-Ankebût 29/8.

⁵²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Mekke: Dâru't-terbiye ve't-türâs, ts.), XX:12; Ebû Abdillâh İbn Asker Muhammed b. Alî b. Hıdır el-Gassânî, *et-Tekmil ve'l-itmâm li-Kitâbi't-Ta'rîf ve'l-i'lâm*, thk. Hasan İsmâil Merve (Dîmeşk: Dâru'l-Fıkr, 1418), 307; İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 401.

⁵²⁷ el-Ankebût 29/10.

⁵²⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX:13; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII:329; İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 401.

⁵²⁹ el-Ankebût 29/19.

⁵³⁰ İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 401.

⁵³¹ el-Ankebût 29/26.

⁵³² el-Gassânî, *et-Tekmil ve'l-itmâm*, 308; İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 402.

- *“Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirdiklerinde, ‘Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz..’⁵³³ Helak edilen kasaba, Sedum (Sodom) şehridir.⁵³⁴*
- *فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ مِمَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِمَّنْ أَخَذْتَهُ الصَّيْحَةُ وَمِمَّنْ حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِمَّنْ أَعْرَقْنَا “Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk.”⁵³⁵ Üzerlerine taş savuran fırtınalar gönderilenler Lut kavmidir. Korkunç sesle helak edilenler Medyen ve Semud kavimleridir. Yerin dibine gömülerek helak edilen ise Kârûn’dur. Suda boğulanlar ise Nûh kavmiyle Firavun ve ordusudur.⁵³⁶*
- *“İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz”⁵³⁷ Bu âyette kastedilenler, Mekke halkıdır.⁵³⁸*
- *“İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap’la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün”⁵³⁹ Bu âyette, haksızlığa sapanlarla kastedilenler hakkında dört farklı görüş vardır. Bu görüşler şöyle sıralanabilir: Savaş taraftarları, cizye vermeyi kabul etmeyenler, yanlış yolda olduklarına dair delil ortaya koyulduktan sonra küfürde inat edenler ve mücadelelerinde haksızlığa sapanlar.⁵⁴⁰*
- *“Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da ona inananlar var.”⁵⁴¹ Bu âyetin birinci kısmında kastedilenler, Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıdır. İkinci kısımda ise Mekke halkı kastedilmektedir.⁵⁴²*

⁵³³ el-Ankebût 29/31.

⁵³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX:31; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed es-Süheylî, *et-Ta'rif ve'l-i'lâm fimâ übhime mine'l-esmâ' ve'l-a'lâm fi'l-Kur'ân* (Mısır: Mektebetü'l-Ezheri'l-Kübra, 1356), 99; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV:193; İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 402.

⁵³⁵ el-Ankebût 29/40.

⁵³⁶ en-Neseî, *Medârik*, II:676-677.

⁵³⁷ el-Ankebût 29/43.

⁵³⁸ İbn Cemâa, *Ğurerü't-Tibyân*, 403; en-Neseî, *Medârik*, II:678; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XX:255.

⁵³⁹ el-Ankebût 29/46.

⁵⁴⁰ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV:338; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III:519.

⁵⁴¹ el-Ankebût 29/47.

⁵⁴² en-Neseî, *Medârik*, II:680; es-Süyûtî - el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 527.

- بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ “Hayır! O (Kur’an), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık âyetlerdir.”⁵⁴³ Bu âyetteki ilim sahipleriyle kastedilenler hakkında farklı görüşler vardır. Bunlar, sahâbe ve Hz. Peygamber’e iman eden müminler veya ehl-i kitaptan âlimlerdir.⁵⁴⁴
- وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٍ مِّن رَّبِّهِ “Onlar hâlâ, “Rabbinden ona bazı mûcizeler indirilmeli değil miydi?” diyorlar”⁵⁴⁵ Bu âyette kastedilenler, Mekke müşrikleridir.⁵⁴⁶
- وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ “Onlar senden, azabı çabuklaştırmanı istiyorlar.”⁵⁴⁷ Bu âyette azabı isteyen kişiler Kureyş müşrikleridir.⁵⁴⁸ Bir görüşe göre de Nadr b. Hâris ve Ebu Cehil’dir.⁵⁴⁹
- يُعْبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا “Ey inanan kullarım!”⁵⁵⁰ Bu âyette kastedilen kişiler, geçim zorluğu ve vatanlarından ayrı kalma durumu nedeniyle hicret etmede geri kalanlardır.⁵⁵¹

Yapılan incelemeler sonucunda, Ankebût sûresinde “Mübhemâtu’l-Kur’ân” ilmi-ne ilişkin on altı âyet tespit edilmiştir. Bu âyetlerdeki “mübhem” ifadeler genellikle ismi- ni mevsul, zamir ve cins isim şeklinde yer almaktadır.

2.7. NESH

Konumuz olan Ankebût sûresini nesh yönünden ele aldığımızda, yalnızca bir âyet hakkında nesh iddiasıyla karşılaşırız. O da Ankebût sûresinin şu âyetidir: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا ءَامَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَالْهِنَا وَالْهَيْكُمُ وَجِدَّ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap’la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: “Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O’na teslim olmuşuzdur.”⁵⁵² Söz konusu âyetin nesh edilip edilmediği tartışmalıdır. Katâde’den (ö. 117/735) bu konuda şöyle bir ri-

⁵⁴³ el-Ankebût 29/49.

⁵⁴⁴ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX:51-52; el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII:354.

⁵⁴⁵ el-Ankebût 29/50.

⁵⁴⁶ İbn Cemâa, *Ğurerü’t-Tibyân*, 404.

⁵⁴⁷ el-Ankebût 29/53.

⁵⁴⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, VI:261; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atrıyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422), IV:323.; İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, VI:261.

⁵⁴⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII:356.

⁵⁵⁰ el-Ankebût 29/56.

⁵⁵¹ İbn Cemâa, *Ğurerü’t-Tibyân*, 405.

⁵⁵² el-Ankebût 29/46.

vâyet aktarılmaktadır: “Bu âyet, Tevbe Sûresindeki قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ “Ehl-i kitap’tan Allah’a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın”⁵⁵³ âyetiyle neshedilmiştir.”⁵⁵⁴

İmam Mücâhid ise bu âyetin nesh edilmediğini savunur. O bu konuda şu şekilde der: “Âyette bahsedilen kişiler, Müslümanlarla anlaşma yapıp cizye vermeyi kabul edenlerdir. Bu kişilerle mücadele edilmez. Ancak, Müslümanlarla anlaşma yapmayı cizye vermeye yanaşmayanlara gelince, cizye vermeyi kabul edinceye kadar onlarla savaşılır.”⁵⁵⁵

Ebû Ca‘fer en-Nahhâs da (ö. 338/950) bu âyetin nesh edilmediği kanaatindedir. O bu konuda şu şekilde der: “İmam Mücâhid’in görüşü güzeldir. Zira Allah’ın âyetleri hakkında güçlü bir haber olmadıkça veya akli bir hüccet bulunmadıkça neshedildi demek uygun olmaz.”⁵⁵⁶

Bazı tefsirlerde İmam Mücâhid’in görüşü kabul edilmiştir. Ancak “haksızlığa sapanlar” ifadesiyle cizye vergisi vermeye yanaşmayanların kastedildiğini söylemenin isabetli olmadığı belirtilmiştir. Zira o dönemde cizye uygulaması bulunmamaktadır ve cizye âyeti (et-Tevbe 9/29) hicretin 9. yılında inmiştir. O halde burada Ehl-i kitap içinden Müslümanlar’a karşı düşmanca davranışlar sergileyen sertlik taraftarları olarak tanımlanabilecek kimseler kastedilmektedir. Sertliğe karşı sertlikle mukabele etmeye, sonunda savaş olsa dahi izin verilmiştir.⁵⁵⁷

Konumuz olan Ankebût sûresiyle ilgili yaptığımız araştırmalara göre, yalnızca Ankebût sûresinin kırk altıncı âyetinin neshedilme ihtimalinin olduğu görülmektedir. Bu âyetin nesh edilip edilmediği konusunda müfessirler arasında görüş birliği yoktur.

⁵⁵³ et-Tevbe 9/29.

⁵⁵⁴ Ebû Muhammed Mekki b. Ebi Tâlib, *el-Îzâh li-nâsihi'l-Kur’ân ve Mensûhih*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Cidde: Dâru’l-Minare, 1406), 377.

⁵⁵⁵ Mekki b. Ebi Tâlib, *el-Îzâh li-nâsihi'l-Kur’ân ve Mensûhih*, 378.

⁵⁵⁶ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahhâs, *en-Nâsih ve’l-Mensûh fî Kitâbillahi azze ve celle ve İhtilâfu’l-Ulemâi fî Zâlike*, thk. Muhammed Abdüsselâm Muhammed (Kuveyt: Mektebetu’l-Felâh, 1408), 515.

⁵⁵⁷ Ebû Ali Fazıl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeü’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân* (Beyrût: Dâru’l-Ulûm, 1426), VIII:26.; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, IV:275-276.

Bununla birlikte kanaatimizce, Ankebût sûresinin söz konusu âyetinin neshedilmediğini savunanların argümanları daha tutarlı ve isabetli olmaktadır.

2.8. MÜNÂSEBÂTU'L-KUR'ÂN

Birinci bölümde belirtildiği gibi, Münâsebâtu'l-Kur'ân ile kastedilen, âyet ve sûreler arasındaki anlam ilişkisidir.⁵⁵⁸ Ankebût sûresi Münâsebâtu'l-Kur'ân başlığı altında şu şekilde incelenebilir:

2.8.1. Sûrenin İsmiyle Muhtevası Arasındaki Münâsebet

Sûrenin ana konusu, hakkı kabul etmek ve bu doğrultuda bir hayat yaşamaktır. Sûrede, insanın bir imtihandan geçirildiğinden bahsedilmektedir.⁵⁵⁹ Tenâsüb ilmi konusunda önemli bir isim olan Bikâî (ö. 885/1480), *Mesâ'idü'n-Nazar* adlı eserinde, söz konusu sûrenin ismiyle muhtevası arasında şu şekilde bir ilişki kurmaktadır: “Sûrenin maksadı, emr-i bi'l-ma'rûf ve neyh-i ani'l-münkere teşvik olup, sadece Allah'a ibadete davettir. Allah'tan başkasına yönelenlerin durumu Ankebût'un durumu gibidir. Ankebûtun yuvası, onu koruma konusunda çok zayıf olduğu gibi bu kimselerin taptıkları varlıklar da âciz olup onlara hiçbir fayda verememektedir. Müminlerin kulluk yaptıkları Allah ise her şeye kadîr olandır. Sûrenin Ankebût olarak isimlendirilmesi de bu sırdandır.”⁵⁶⁰ Görüldüğü gibi, ismini 41. âyetteki “Ankebût” kelimesinden alan bu sûrenin ismiyle muhtevası arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

2.8.2. Sûrenin Başıyla Sonu Arasındaki Münâsebet

Süyûtî *Merâsidü'l-Metâli'* adlı eserinde sûrenin başıyla sonu arasında şu şekilde bir münâsebet kurmaktadır: Sûre, insanların “iman ettik” demekle kurtulamayacaklarını ve imtihan edileceklerini bildirerek başlamakta; hicret ve cihadın da bu imtihanlardan olduğunu bildirerek son bulmaktadır.⁵⁶¹ Görüldüğü gibi, sûrenin başında anlatılan imtihan, sonunda hicret ve cihad örnekleriyle pekiştirilmekte, bu iki cihadın ne derece önemli olduğu ifade edilmektedir.

⁵⁵⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 203.

⁵⁵⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:250.

⁵⁶⁰ Ebu'l Hasan İbrâhim b. Ömer el-Bikâî, *Masâ'idü'n-Nazar li'l- İşrâf alâ Makâsidü's-Süver*, thk. Abdussemi' Muhammed Ahmed Hasaneyn (Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1408), II:345.

⁵⁶¹ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Merâsidü'l-Metâli' fi Tenâsübi'l-Mekâti' ve'l-Metâli'*, thk. Abdulmuhsin b. Abdulaziz el-Asker (Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1426), 58-59.

2.8.3. Sûrenin Önceki Sûreyle Münâsebeti

Konumuz olan sûreyi münâsebet açısından inceleyen çağdaş ilim adamlarından Mustafa el-Merâğî (ö. 1952), Ankebût sûresinin kendisinden önceki Kasas sûresiyle münâsebetini maddeler halinde şu şekilde değerlendirmektedir:

- Allah Teâlâ, Kasas sûresinin başında Firavundan bahseder ve şöyle buyurur: *“Kuşkusuz ülkesinde Firavun ululuk taslamış, (ayırımcılık yaparak) halkını da gruplara ayırmıştı. Gruplardan birini, erkek çocuklarını kıyımdan geçirip kızlarını sağ bırakarak güçsüz düşürmek istiyordu. Hiç kuşkusuz o huzur ve güveni bozanlardandı.”*⁵⁶² Ankebût sûresinde de imanlarından dolayı müşriklerin eziyet edip işkenceye maruz bıraktığı müminlerin durumu anlatılmakta ve bu şekilde müminler teselli edilip sabırlı olmaya teşvik edilmektedir.
- Kasas sûresinde Hz. Musa'nın Firavun'dan kaçıp kurtuluşu, risâlet göreviyle tekrar Mısır'a dönüşü, ardından Firavun ve kavminin helak edilişiyle Allah'ın Hz. Musa ve yanındakilere yardımı anlatılmaktadır. Ankebût sûresinde de Hz. Nuh'un ve ona iman edenlerin kurtuluşu, onu yalanlayanların ise suda boğulması anlatılmaktadır.
- Kasas sûresinde putlara tapanlar yerilmekte ve kıyamet gününde şahitlerin huzurunda onların kusurlarının ifşa edileceği bildirilmektedir. Ankebût sûresinde de o putperestler yerilmiş ve istinadgâhlarının Allah'tan başkası olması nedeniyle, örümcek yuvası gibi zayıf ve aciz durumda oldukları ifade edilmiştir.
- Kasas sûresinde Firavun ve Kârûn'un kıssası anlatılmaktadır. Ankebût sûresinde de onların kıssası anlatılmakta ve yaptıkları işlerin âkıbeti haber verilmektedir.
- Kasas sûresinin sonunda Hz. Peygamberin hicretine işaret edilmektedir. Ankebût sûresinin sonunda da müminlerin hicretine işaret edilmektedir.⁵⁶³

2.8.4. Sûrenin Sonraki Sûreyle Münâsebeti

Ankebût sûresi, cihat ile ilgili âyetlerle başlamakta ve yine bu konudaki âyetlerle sona ermektedir. Ayrıca, Müminlerin rablerine kavuşuncaya kadar mücâhede etmek üzere yaratıldıkları vurgulanmaktadır. Rûm sûresi de Müminlere ilâhî yardım ve düş-

⁵⁶² el-Kasas 28/4.

⁵⁶³ el-Bikâî, *Nazmü'd-Düerer*, XIV:386-389; Muhammed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: Mektebetu Mustafa Bâbî el-Halebî, 1365), XX:109.

manları olan müşriklerin alaylarını defetmeyi içeren bir girişle başlamakta ve Müminlerin Allah'ın rızası için cihada devam edeceklerine işaret edilmektedir. Bu yönden, Rûm sûresi kendinden önce gelen Ankebût sûresinin mütemmimi durumundadır. Ayrıca, Ankebût sûresinde Allah'ın varlığına ve birliğine dair deliller, insanın kâinatı ve kendi yaratılışını incelemeye yönlendirilmesi gibi konular anlatılmaktadır. Rûm sûresinde ise bu konular daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.⁵⁶⁴

2.9. İ'câzu'l-Kur'ân

İ'câz mastarının kökü olan عجز/ acz kelimesi, sözlükte “yapamama, geri kalma ve zayıflık” anlamlarına gelmektedir.⁵⁶⁵ A'ceze fiilinin mastarı olan i'câz kelimesi ise, “âciz bırakmak” anlamına gelmektedir.⁵⁶⁶

İ'câz kelimesinin terim anlamı, genellikle “Kur'ân'ın sahip olduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶⁷ Allah (cc), Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) tasdik etmek için O'na mu'cizeler ihsan etmiştir. Kur'ân-ı Kerim mu'cizesi de bunların en büyüğüdür.

Kur'ân, nazım ve nesir olmayan özgün bir üslûba sahiptir. Belâgat ve fesahat konusunda eşsiz bir kitaptır.⁵⁶⁸ Zira Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: قُلْ لَنْ أَجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا “De ki: “Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.”⁵⁶⁹

Kur'ân, Arap edebiyatının şaheseri olmuş ve üslûp açısından eşsizlik elde etmiştir.⁵⁷⁰ Kur'ân'ın edebî alandaki i'câzı, tüm Arap ediplerini hayrete düşürmüş ve kıyame- te kadar da aciz ve hayran bırakmaya devam edecektir. Kur'ân'ın belâgati ve edebî i'câzına dair bu kısa bilgiden sonra, Ankebût sûresindeki i'câz yönlerini ele almaya geçebiliriz.

2.9.1. Beyânî İ'câz

⁵⁶⁴ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XV:2; es-Süyûtî, *Tenâsukü'd-Dürer*, 121.; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXI:26.

⁵⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V:369-370.

⁵⁶⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugâ*, IV:232; Ömer, *Mu'cemü'l-Luga*, II:459.

⁵⁶⁷ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, 21/403.

⁵⁶⁸ el-Bakıllâni, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 35-36.

⁵⁶⁹ el-İsrâ 17/88.

⁵⁷⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 192.

Daha çok Kur'ân'ın dil ve üslûbuyla alakalı olan beyânî i'câz, en önemli ve hak-
kında en az tartışma yapılan i'câz yönü olarak kabul edilmektedir.⁵⁷¹ Beyânî i'câz'ın iyi
anlaşılabilmesi için konuyla ilgili olan *belâgat*, *fesâhat* ve *nazım* kavramlarının tanımla-
rını yapmak faydalı olacaktır. *Belâgat*, sözlükte “ulaşmak ve nihayete ermek” anlamlarına
gelmektedir.⁵⁷² Belâgatın terimsel anlamını Rummânî (ö. 384/994) ve Mustafa
Müslim (ö. 2021) şu şekilde yapar: “Belâgat, en güzel lafızla mananın kalbe ulaştırılmasıdır.”⁵⁷³
Rummâniye göre, belâgatın güzellikte ulaştığı en üstün derece Kur'ân'da görülmektedir.⁵⁷⁴

Fesâhat ise sözlükte “beyân” (açıklama) anlamına gelir.⁵⁷⁵ Terimsel olarak, sözün
karmaşıklığından uzak ve açık bir şekilde ifade edilmesidir.⁵⁷⁶ Bazı âlimler, fesâhat ve
belâgatın aynı anlama geldiğini savunurken, bazı âlimler ise belâgatın manada, fesâhatın
ise lafızlarda öne çıktığı görüşündedirler.⁵⁷⁷

Nazım kavramı ise sözlükte “bir araya getirme” anlamına gelir.⁵⁷⁸ Terimsel olarak
ise, aklın gerektirdiği şekilde, manalarına ve delâletlerine uygun olarak kelime ve cüm-
lelerin bir araya getirilmesidir.⁵⁷⁹

Şimdi de konumuz olan Ankebût sûresinde yer alan belâgat konularına dair örnek-
leri ele alabiliriz.

2.9.1.1. İstifhâm-ı Tevbîhî

Sözlükte *tevbih*, “tehdit etme, azarlama ve kınama” anlamlarına gelir.⁵⁸⁰ Kur'an-ı
Kerim'de istifhâm-ı tevbîhî, yapılması gereken bir işin yapılmaması veya yapılmaması
gereken bir işin yapılması durumunda kullanılır.⁵⁸¹ Kur'ân-ı Kerim'de istifhâm-ı

⁵⁷¹ Âişe Abdurrahman bint eş-Şatîf, *el-İ'câzü'l-Beyâni li'l-Kur'an ve Mesâilu İbni'l-Ezrak* (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 82; Mehmet Salmazzem, *Modern Dönem Tefsirlerde Kur'ân İ'câzi (Menâr örneği)* (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Thesis, 2015) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), 317 y./34.

⁵⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VIII:419.

⁵⁷³ Ebü'l-Hasen Alî b. İ'sâ b. Alî er-Rummânî, *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân (Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân içinde)*, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1976), 75; Mustafa Müslim, *Mebâhis*, 117.

⁵⁷⁴ er-Rummânî, *en-Nüket*, 76; Mehmet Salmazzem, *Kur'an'ın İ'câzına Çağdaş Bir Yaklaşım Menâr Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 76.

⁵⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II:544.

⁵⁷⁶ Mustafa Müslim, *Mebâhis*, 117.

⁵⁷⁷ Mustafa Müslim, *Mebâhis*, 118.

⁵⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII:578.

⁵⁷⁹ el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rîfât*, 203.

⁵⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III:66.

⁵⁸¹ Alican Dağdeviren, “Kur'ânî Anlatımda İstifham Hemzesi”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 27 (2017), 57.

tevbîhiye örnek olarak A‘râf sûresinin قَالَ فِرْعَوْنُ ءَامَنْتُمْ بِى قَبْلَ اَنْ ءَاَدَنْ لَكُمْ “*Firavun dedi ki: “Ben size izin vermeden ona iman ettiniz öyle mi?”*”⁵⁸² âyeti zikredilebilir. Allah Teâlâ’ya iman eden söz konusu sihirbazlar, istifham üslubuyla Firavun tarafından tevbih edilmişlerdir.⁵⁸³

Konumuz olan Ankebût sûresinin اَحْسِبَ النَّاسُ اَنْ يُشْرِكُوْا اَنْ يَقُوْلُوْا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُوْنَ “*İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”*”⁵⁸⁴ âyetinde istifhâm-ı tevbîhî bulunmaktadır.⁵⁸⁵

2.9.1.2. İstifhâm-ı İnkârî

İnkâr, sözlükte “tanımama ve reddetme” gibi anlamlara gelir.⁵⁸⁶ İnkâr ile kastedilen, bir şeyin yalanlama veya kınama yoluyla reddedilmesidir.⁵⁸⁷ Kur’an-ı Kerim’de, istifham-ı inkari ile anlatılan olayın meydana gelmediği veya anlatıldığı şekilde meydana gelmediği ortaya koyulmuş olur.⁵⁸⁸ Kur’ân-ı Kerim’de istifhâm-ı inkârîye örnek olarak İsrâ sûresinin اَفَاْمِنْتُمْ اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا تَمَّ لَا تَجِدُوْا لَكُمْ وَاكِيْلًا “*Peki O’nun sizi karada yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.*”⁵⁸⁹ âyeti zikredilebilir. Âyetteki istifhâm üslubuyla inkarcıların kendilerini güvende görmelerinin uygun olmadığı anlatılmış olmaktadır.⁵⁹⁰

Konumuz olan Ankebût sûresinin اَحْسِبَ النَّاسُ اَنْ يُشْرِكُوْا اَنْ يَقُوْلُوْا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُوْنَ “*İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”*”⁵⁹¹ âyetinde hem istifhâm-ı tevbîhî hem de istifhâm-ı inkârî bulunmaktadır.⁵⁹²

2.9.1.3. Tıbâk

Belâgat terimi olarak *tıbâk*, birbirine zıt kelimelerin aynı cümlede kullanılmasına denir. Gece-gündüz, siyah-beyaz, güzel-çirkin, mutlu olmak-bedbaht olmak, açığa çı-

⁵⁸² el-A‘râf 7/123.

⁵⁸³ en-Nesefî, *Medârik*, I:594.

⁵⁸⁴ el-Ankebût 29/2.

⁵⁸⁵ Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, VII:398; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XX:185; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr* (Kâhire: Dâru’s-Sâbûnî, 1417), II:420.

⁵⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, V:233.

⁵⁸⁷ Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022), 86.

⁵⁸⁸ Dağdeviren, “Kur’ânî Anlatımda İstifham Hemzesi”, 54.

⁵⁸⁹ el-İsrâ 17/68.

⁵⁹⁰ en-Nesefî, *Medârik*, II:268.

⁵⁹¹ el-Ankebût 29/2.

⁵⁹² ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XX:185; es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II:420.

karmak-gizlemek, yaşatmak-öldürmek gibi kelimeler buna örnek olarak verilebilir.⁵⁹³ Tıbâk hem şiir hem de nesirde görülmektedir. Ayrıca tıbâk, kelimenin isim, fiil ya da harf olmasına göre değişik şekillerde gelmektedir.⁵⁹⁴ Kur'ân-ı Kerim'de tıbâk sanatına örnek olarak Kehf sûresinin وَتَحْسِبُهُمْ أَيَّاقًا وَهُمْ رُقُودٌ “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın”⁵⁹⁵ âyeti zikredilebilir. Bu âyette uyku ve uyanık kelimeleri aynı cümlede kullanılmış birbirine zıt kelimelerdir.

Konumuz olan Ankebût sûresinin üçüncü âyetinde geçen صَدَقُوا ve الْكَذِبِينَ kelimele-
rinde⁵⁹⁶; sûrenin on birinci âyetinde geçen ءَامَنُوا ve الْمُنْفِقِينَ lafızlarında⁵⁹⁷; sûrenin on
dokuzuncu âyetinde geçen يُبْدِيهِ ve يُعِيدُهُ kelimelerinde; sûrenin yirmi birinci âyetinde
geçen وَيَكْفُرُوا ve ءَامَنُوا kelimelerinde⁵⁹⁸; sûrenin elli ikinci âyetinde geçen وَيَقْدِرُ ve
يَبْسُطُ الرِّزْقَ kelimelerinde⁵⁹⁹; sûrenin altmış ikinci âyetinde geçen وَيُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ
cümlesinde⁶⁰⁰; sûrenin altmış yedinci âyetinde geçen أَفَبِالْبَلْبِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ
bu sanat bulunmaktadır.

2.9.1.4. Tam Olmayan Cinaz

İki lafzın harf, hareke, sayı ve sıralanış olmak üzere dört husustan sadece birinde uyumlu olmadığı cinastır.⁶⁰² Kur'ân-ı Kerim'de nâkıs cinaz sanatına örnek olarak Tâhâ sûresinin إِنَّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْفُقْ قَوْلِي “...Emin ol ki ben senin, ‘Sözümle riayet etmedin de İsrâiloğulları’nın arasına ayrılık soktun!’ diyeceğinden endişelenmiştim.”⁶⁰³ âyeti zikredilebilir. Bu örnekteki بَيْنَ kelimesi ile izafetten dolayı sonundaki nûn harfi düşmüş olan بَيْنَ kelimesi arasında cinaz vardır. Bu iki kelimedeki harflerin tertibinin farklı olmasından dolayı burada nâkıs cinaz vardır.⁶⁰⁴

⁵⁹³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 198; Ayhan Erdoğan, “Bedî”, *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 156.

⁵⁹⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 198-199.

⁵⁹⁵ el-Kehf 18/18.

⁵⁹⁶ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:185; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁵⁹⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁵⁹⁸ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:212; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁵⁹⁹ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXI:14; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:430.

⁶⁰⁰ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXI:29; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:430.

⁶⁰¹ es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:430.

⁶⁰² Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 252; Yusuf Sami Samancı, “Me’ânî”, *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 146.

⁶⁰³ Tâhâ 20/94.

⁶⁰⁴ Samancı, “Anlatımlı Belâgat”, 146.

Konumuz olan Ankebût sûresinin on dokuzuncu âyetinde geçen *يَسِيرٌ* kelimesiyle yirminci âyette geçen *وَسِيرُوا* kelimesi arasında nâkıs cinâs vardır.⁶⁰⁵

2.9.1.5. Mübâlağa

Mübâlağa, “bir vasıf, fiil veya durumu gerçekleşmesi zor, hatta imkansız dereceye çıkararak ifade etmek” şeklinde tanımlanır. İtnâb, îcaz, kasr, mecaz, teşbih, istiâre gibi pek çok edebi sanatın temelinde mübalağa bulunmaktadır.⁶⁰⁶ Kur’ân’da altı mübalağa şekli yer almaktadır. Bunlar:

- Mübalâğa sigalarıyla.
- Özeline yerine genel sığın kullanılması.
- En büyük olandan haber verme.
- Mümkünü mümkün olmayan olarak gösterme.
- Tartışmada ılımlı bir üslûp kullanmak amacıyla sözü ihtimalli şekilde ifade etme.
- Cevap ifadelerinin anlatımdan çıkarılması.⁶⁰⁷

Ankebût sûresinin beşinci ve altmışıncı âyetlerinde geçen *وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* ifadesindeki *السَّمِيعُ* ve *الْعَلِيمُ* kelimelerinde bu sanat bulunmaktadır.⁶⁰⁸

2.9.1.6. Teşbih

Teşbih, “aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğere benzettir.”⁶⁰⁹ Ankebût sûresinde yer alan

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ

“İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, “Allah’a inanıyoruz” derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah’tan gelen bir ceza gibi düşünürler”⁶¹⁰ âyetinde *فِتْنَةَ النَّاسِ* “insanlardan görülen eziyet” *كَعَذَابِ اللَّهِ* “Al-

⁶⁰⁵ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:212; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁶⁰⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 220.

⁶⁰⁷ İsmail Durmuş, “Mübalağa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/425.

⁶⁰⁸ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:185; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁶⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 144.

⁶¹⁰ el-Ankebût 29/10.

lah'tan gelen bir ceza"ya benzetilerek mürsel mücmel teşbih⁶¹¹ sanatı yapılmıştır.⁶¹²

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ

"Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer"⁶¹³ âyetinde, Allah'tan başka ilahlar edinenlerin durumu, örümceğin çok zayıf yuvasına benzetilerek teşbih-i temsili⁶¹⁴ sanatı ortaya koyulmuştur.⁶¹⁵

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ

"(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir"⁶¹⁶ âyetinde, dünya hayatı bir oyun ve eğlenceye benzetilerek teşbih-i belîğ⁶¹⁷ sanatı yapılmıştır.⁶¹⁸

2.9.1.7. İtnab

İtnab, "tekit edilmesi veya anlam kargaşasını önleme gibi birtakım faydalara binaen, lafzın manadan fazla olması" şeklinde tanımlanır.⁶¹⁹

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا... إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

Sûrenin on yedinci âyetindeki Allah'ı bırakıp putlara tapma anlamında zikredilen cümlelerin tekrarıyla itnab sanatı yapılmıştır. Buradaki tekrar, müşriklere putlara tapmanın ne derece çirkin bir iş olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.⁶²⁰

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَحِشَةَ... إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ

Sûrenin yirmi sekizinci âyetindeki eşcinsellik konusunda Hz. Lût'un kavmini uyarmasına dair söz konusu ifade, yirmi dokuzuncu âyette de tekrar edilerek itnab sanatı yapılmıştır.⁶²¹

⁶¹¹ Teşbih-i mürsel, teşbih edatı zikredilen teşbihtir. Teşbih-i mücmel de, vechu's-şebeh (benzeme yönü) açıkça zikredilmeyen teşbihtir. Bk. Tacettin Uzun, *Beyân*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 112; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 148, 151.

⁶¹² ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:197; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁶¹³ el-Ankebût 29/41.

⁶¹⁴ Teşbih-i Temsili: Vechu's-şebeh'i birden fazla nitelikten alınmış olan teşbihtir. Bk. Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, 112.

⁶¹⁵ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:242; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:425.

⁶¹⁶ el-Ankebût 29/64.

⁶¹⁷ Teşbih-i Belîğ: Edat ve vechu's-şebeh'in zikredilmediği teşbihtir. Bk. Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, 112; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 151.

⁶¹⁸ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXI:33; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:430.

⁶¹⁹ Samancı, "Anlatımlı Belâgat", 99.

⁶²⁰ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:212; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ... يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ
بِالْكَافِرِينَ... يَوْمَ يَغْسِلُهُمُ الْعَذَابُ

Sûrenin elli üçüncü, elli dördüncü ve elli beşinci âyetlerinde müşrikleri azapla tehdit eden ifadelerin tekrarıyla itnab sanatı yapılmıştır.⁶²²

2.9.1.8. İcâz

İcâz, “insanların alışık olduğu lafızlardan daha az lafızla anlamı da bozmadan maksadı söylemek” şeklinde tanımlanır.⁶²³

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ

“Kavminin (İbrâhim hakkındaki) cevabı, “Onu öldürün ya da yakın!”

ibaret oldu”⁶²⁴ âyetinde altı çizili النار في demekten ifadesi hazfedilerek icâz sanatı kelimededen sonra yapılmıştır.⁶²⁵

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا

يَعْلَمُونَ

“Allah’tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva edinir, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”⁶²⁶ âyetinde altı çizili ifadeden sonra لَمَّا اتُّرُوا الدنيا kelimesi hazfedilerek icâz sanatı gerçekleştirilmiştir.⁶²⁷

2.9.1.9. Takdîm-Te’hîr

Cümleler müsned ve müsnedün ileyhten meydana gelir. Genelde müsnedün ileyh önce zikredilir, müsned ise ondan sonra gelir. Bazen de müsned, müsnedün ileyhin önüne geçer. Bazen de cümlede zarf ve car mecrur önce getirilir. Örneğin أَكْرَمَ الضَّيْفِ خَالِدٌ cümlesinde müsned, müsnedün ileyhden önce gelmiştir. Cümlenin aslı ise أَكْرَمَ خَالِدٍ الضَّيْفِ

⁶²¹ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:229; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:425.

⁶²² ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXI:14; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:430.

⁶²³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 119; Samancı, “Anlatımlı Belâgat”, 98.

⁶²⁴ el-Ankebût 29/24.

⁶²⁵ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XX:221; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:420.

⁶²⁶ el-Ankebût 29/41.

⁶²⁷ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXI:34; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II:431.

şeklindedir.⁶²⁸

Ankebût sûresinin *فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ* “Her birini günahından dolayı cezalandırdık”⁶²⁹ âyetinde, altı çizili olan meful konumundaki kelime, özellikle kastedildiği için öne getirilmiştir.⁶³⁰

2.9.1.10. Mecâz-ı Aklî

Mecaz terim olarak, hakiki anlamı kastetmeye engel bir karineyle birlikte, bir alakadan dolayı konulduğu mananın (sözlük manasının) dışında kullanılan her lafızdır.⁶³¹ Terim anlamından da anlaşılacağı gibi, bir lafzın mecaz anlamda kullanıldığının anlaşılabilmesi için bir alaka ve karîne bulunması gerekir.

Mecâz, manaların ifade edilmesinde en etkili yöntemlerden biridir. Bu sayede anlamlar, dinleyenin zihninde adeta gözle görülür hale gelir. Ayrıca mecaz vasıtasıyla kelimeler yeni anlamlar kazanır. Böylece dilde genişlik meydana gelir.⁶³²

Belâgat âlimleri mecâzı ikiye ayırmışlardır. Bunlardan biri mecâz-ı aklîdir. *Mecaz-ı aklî*, “bir alakaya binâen bir işin asıl fâilinden başkasına isnat edilmesi” şeklinde tanımlanır.⁶³³ Ankebût sûresinde bulunan

أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا

“Görmezler mi ki, biz (Mekke’yi) emin, dokunulmaz belde yapmışızdır!”⁶³⁴ âyetinde, emin olma fiilinin Mekke şehrine isnâdı mecâzîdir. Çünkü esasında emin kılınan Mekke’deki insanlardır.⁶³⁵

2.9.1.11. İstiâre-i Tasrîhiyye

İstiâre-i Tasrîhiyye, sadece benzetilenin zikredildiği istiâredir.⁶³⁶ Kur’ân-ı Kerim’de İstiâre-i Tasrîhiyye sanatına örnek olarak Fâtiha sûresinin *أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* “Bizi dosdoğru yola ilet”⁶³⁷ âyeti zikredilebilir. Bu âyette İslâm doğru yola benzetilerek

⁶²⁸ Şehabeddin Kırdar, “Me’ânî”, *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 83.

⁶²⁹ el-Ankebût 29/40.

⁶³⁰ es-Sâbûnî, *Safvetü ’l-Tefsîr*, II:425.

⁶³¹ Ayhan Erdoğan, “Beyân”, *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 121.

⁶³² Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 163.

⁶³³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 163.

⁶³⁴ el-Ankebût 29/67

⁶³⁵ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru ’l-Münîr*, XXI:34; es-Sâbûnî, *Safvetü ’l-Tefsîr*, II:430.

⁶³⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 176.

⁶³⁷ el-Fâtiha 1/6.

istiâre yapılmıştır. Yine İbrâhim sûresinin كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ “Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır.”⁶³⁸ âyetinde de imansızlık karanlığa, iman da nura benzetilerek istiâre yapılmıştır.⁶³⁹

Konumuz olan Ankebût sûresinde bulunan وَلِيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ “Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler”⁶⁴⁰ âyetinde, günahlar yüklere benzetilerek bu sanat icra edilmiştir.⁶⁴¹

2.9.1.12. Kasr

Kasr, “bir şeyin başka bir şeye özel yollarla tahsis edilmesi” şeklinde tanımlanır.⁶⁴²

Kasr sanatına örnek olarak انما الحياة تَعَبٌ (Hayat ancak yorgunluktur) ifadesinde “hayat” mevsufunun “yorgunluk” sıfatına tahsis edildiği görülmektedir. Yine لَا يَفُورُ إِلَّا الْمَجْدُ (Ancak ciddi çalışan başarılı olur) ifadesinde “kazanma” sıfatının “ciddi çalışma” mevsufuna tahsis edildiği görülmektedir. Bu âyette de *kasr* bulunmaktadır.⁶⁴³

Konumuz olan Ankebût sûresinin وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ “Bâtıla inanan ve Allah’ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır”⁶⁴⁴ âyetinde, hüsrana uğrayacak olanların başkaları değil de kâfirler olduğu ifade edilerek bu sanata başvurulmuştur.⁶⁴⁵

2.9.2. Bilimsel İ‘câz

Çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği üzere, Kur’ân’ın kâinatla ilgili ilimleri ve bilgileri ele alırken amacı, insanları hidayete yönlendirmektir. Bu nedenle, kâinatla ilgili ilimlere ve hakikatlere yer verilmesi, bu amacı gerçekleştirmek ve ibret alınmasını sağlamak içindir.⁶⁴⁶ Kanıtlanmamış bilgilerin ve hipotezlerin Kur’ân ile ilişkilendirilmesi doğru olmadığı gibi, Kur’ân’ın detaylı bir şekilde olmasa da bazı alanlarda bi-

⁶³⁸ İbrâhim 14/1.

⁶³⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 177.

⁶⁴⁰ el-Ankebût 29/13.

⁶⁴¹ ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XX:197; es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II:420.

⁶⁴² Sedat Şensoy, “Me’ânî”, *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Ofset, 2015), 89.

⁶⁴³ Şensoy, “Anlatımlı Belâgat”, 91.

⁶⁴⁴ el-Ankebût 29/52.

⁶⁴⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II:430.

⁶⁴⁶ el-Kattân, *Mebâhis*, 247-248; Salmazzem, *Kur’ân’ın İ‘câzi*, 64.

limsel bilgiler içerdiğinin inkar edilmesi zordur. Şimdi ise Ankebût sûresindeki “Bilimsel İ‘câz” konusuna dair âyetleri değerlendirmeye geçebiliriz. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, ilgili sûrenin yalnızca 41. âyetinin “Bilimsel İ‘câz” bağlamında değerlendirildiğini tespit ettik.

Öncelikle âyetteki العنكبوت (örümcek) kelimesi müfred (tekil) olarak getirilmiştir. Bu durum, örümceğin hayatında –çiftleşme zamanı ve yumurtadan çıkma vakitleri hariç- yalnız yaşadığına işaret etmektedir. Ayrıca örümceğin fiilinin اِتَّخَذَتْ بَيْتًا şeklinde müennes (dişil) olarak gelmesi, yuvayı inşa eden örümceğin dişi olduğuna işaret eder. Erkek örümcek bazen ağın onarım ve genişletilmesinde yardımcı olsa da, evin inşası dişi örümcek tarafından yapılmaktadır. Âyette bunu ifade etmek amacıyla ilgili fiil müennes olarak getirilmiştir.⁶⁴⁷

İlgili âyette “yuvaların en çürüğü” ifadesinin kullanılması da ilginç bir bilimsel gerçeğe işaret etmektedir. Zira örümceğin ağı, birbirine geçmiş ipek kozasıyla muhteşem şekilde örülmüş olsa da, ne güneşin hararetinden, ne soğuktan, ne de saldırılardan kendisini koruyamadığından yapı bakımından en zayıf evdir. Manevi anlamda da en zayıf evdir; çünkü bu ev halkı, sevgi ve merhamet duygularından yoksundur. Bazı örümcek türlerinde, dişi olan taraf çiftleşmenin ardından erkeğini öldürür ve parçalar. Dişi örümcek, yumurtayı döllemeyi bitirince ölür. Yumurtalar parçalandığında, ortaya çıkan yavrular da birbirlerini öldürmeye başlar ve bu savaş, az sayıda yavru kalana kadar devam eder.⁶⁴⁸

Yukarıdaki verilerden ortaya çıkmaktadır ki, bilimsel gelişmelerle çok daha sonraları tespit edilen bu gerçeklere Kur’ân’ın asırlar önceden ümmî bir peygamberin elçiliğiyle haber vermesi onun mu‘cize oluşunun kanıtlarındandır.

2.9.3. Teşrî İ‘câz

Birinci bölümde belirtildiği gibi, Kur’ân’ın teşrî yönü; hukuk normları, kuralları ve benimsediği yöntem olarak bilinmektedir. Kur’ân’ın bu özellikleriyle diğer hüküm

⁶⁴⁷ Zağlul en-Neccar, *Tefsirü'l-Âyâti'l-Kevniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Mektebetu's-Şürûki'd-Devliyye, 1428), II:416-417; Mehmet Demirci, “Zağlul En-Neccar’ın “Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye”si Örneğinde Ankebut Suresi 41. Ayetin İlmî Tefsir Geleneği Bağlamında Tahlili”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (01 Haziran 2015), 135-136.

⁶⁴⁸ en-Neccar, *Tefsirü'l-Ayati'l-Kevniyye*, II:417-418.

düzenleyici olanlara karşı üstün ve eşsiz olması, i‘câz çerçevesinde ele alınmaktadır.⁶⁴⁹ Ankebût sûresiyle ilgili yaptığımız araştırmalar sonucunda, “Teşri‘ İ‘câz” bağlamında yalnızca kırk beşinci âyetin ele alındığını tespit ettik. Allah Teâlâ, farz kıldığı ibadetlerle ferdi planda kişilerin ıslahını murat etmektedir. Bununla birlikte, bu ibadetlerin toplumun ıslahıyla da doğrudan alakası bulunmaktadır. Ankebût sûresinin 45. âyette şöyle buyrulmaktadır:

أَتَىٰ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

“Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir”.

Yukarıdaki âyette hakkı verilerek kılınan namazın, hayasızlıktan, aklın ve şeriâtın kötü gördüğü işlerden uzaklaştırdığı ifade edilmektedir. Günde beş vakit Allah’ın huzurunda durmak, mümini terbiye eder. Zira kişi namazdayken Allah’ın emrine amade (hazır) olduğunu ilan etmiş olur. Ayrıca müminler nerede olurlarsa olsunlar namazlarında aynı kibleye doğru dönmekte ve aynı ilâha el açıp dua etmektedirler. Bu da müminler arasında bir yakınlık ve beraberlik şuuru meydana getirmektedir.⁶⁵⁰ Ancak bu fonksiyonlar, namazın gerek ta‘dîl-i erkan gibi zahiri şartlarına, gerekse ihlas ve huşu gibi manevi şartlarına gerekli önem verildiğinde ortaya çıkar. Namaz hakkıyla kılınmadığında kişi veya toplumların hayatına olumlu bir etki oluşturmaz.⁶⁵¹

Yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır ki, Kur’ân’ın buyrukları sadece âhîret mutluluğunu değil, ıslah edilmiş insanlarla dolu bir dünya yaşamını da amaçlamaktadır. Kur’ân bu yönüyle bütün hukuk normlarına karşı üstünlüğünü ortaya koymakta ve onları aciz bırakmaktadır .

⁶⁴⁹ el-Hâlidî, *el-Beyân*, 321; Mustafa Müslim, *Mebâhis*, 231-232; Salmazzem, *Kur’ân’ın İ‘câzı*, 79.

⁶⁵⁰ el-Kattân, *Mebâhis*, 253-254.

⁶⁵¹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX:42; er-Râzî, *Me‘âtihu’l-Gayb*, XXV:61; İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l-Azîm*, VI:255; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XX:259; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV:460; Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü’t-te’vil fi Me‘âni’t-tenzil*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1425), III:381; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XX:249-250.

2.10. EMSÂLU'L-KUR'ÂN

Kur'an'da pek çok mesel'in olduğu görülmektedir. Bu meseller, uyarı, nasihat, teşvik, yasaklama, ibret alma ve kastedileni akla yaklaştırma gibi çeşitli faydalar gözetilerek kullanılmıştır. Kur'an'daki meseller, medih ve zemmi, mükâfat ve cezayı, bir işin önemini büyütmeyi veya küçültmeyi, bir işi kabul etmeyi veya iptal etmeyi ifade etmektedir.⁶⁵⁶ Konuyla ilgili birinci bölümde detaylı bilgi verildiğinden, Ankebût sûresindeki meselleri tespit etmeye geçmek istiyoruz.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا

يَعْلَمُونَ

“Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva edinir, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”⁶⁵⁷

Allah Teâlâ, bu âyette şöyle bir mesel sunmaktadır: Allah'ı bırakıp putlara sığınan müşriklerin durumu, örümceğin edindiği yuvanın durumu gibidir. Örümceğin yuvası en dayanaksız yuva olduğu gibi, onların dayandıkları bu putlar da en zayıf varlıklardır. Kendilerine fayda veremedikleri gibi başkalarına da fayda vermekten acizdirler.⁶⁵⁸

Ankebût sûresi üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, yalnızca kırk birinci âyetin “Emsâlu'l-Kur'ân” ilmine konu olduğu tespit edilmiştir.

2.11. AKSÂMU'L-KUR'ÂN

Aksâmu'l-Kur'ân terimi, Türkçe'de Kur'an'daki yeminler olarak ifade edilmektedir. Allah Teâlâ bazen zâtına, bazen de fiiline, Kur'an'a, kıyamet gününe, yarattığı varlıklara yemin etmiştir. Bu varlıklar arasında şems, kamer, leyl, incir, zeytin gibi unsurlar yer almaktadır.⁶⁵⁹ Allah'ın bazı mahlûkâtına yemin etmesi, bu varlıkların O'nun varlığını ve birliğini gösteren büyük deliller olduklarını ifade etmektedir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I:486-487; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 671.

⁶⁵⁷ el-Ankebût 29/41.

⁶⁵⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Emsâlu'l-Kur'ân*, thk. Saîd Muhammed Nemr el-Hatîb (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1981), 188; en-Nesefî, *Medârik*, II:677; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XIV:442-443; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu, 1931), XIV:150.

⁶⁵⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 675-676; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 149.

⁶⁶⁰ İbnu'l-Cevzî, *et-Tibyân*, 1.

Birinci bölümde bu konuyu detaylı olarak ele aldığımız için, aslı konumuz olan Ankebût sûresindeki yemin üslûplarını tespit etmeye geçmek istiyoruz.

- *“Andolsun ki biz, onlardan önceki-leri de sınaştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.”*⁶⁶¹ âyetindeki *لَقَدْ* sözcüğünde mukadder bir kase m bulunmaktadır. Buradaki *lâm*, söz konusu mukadder kase min cevabında gelen *lâm* olarak ifade edilmektedir. Kase min cevabında gelen *لَقَدْ* sözcüğünün kökü *fetene* (فتن) fiilidir. *Fetene* sözlükte, “eteşte eritmek, yakmak ve imtihan etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶² Aynı âyetteki *وَلْيَعْلَمَنَّ* ve *فَلْيَعْلَمَنَّ* sözcüklerinde de mukadder bir kase m bulunmaktadır.⁶⁶³ Kase min cevabında gelen bu sözcüklerin kökü *alime* (علم) fiilidir. *Alime* fiili sözlükte bilmek anlamına gelir.⁶⁶⁴ Bu âyetteki anlamı ise ortaya çıkarmak ve ayırmaktır.⁶⁶⁵ Ankebût sûresinin on dördüncü, otuz beşinci ve otuz dokuzuncu âyetlerinde de benzer yemin üslûpları bulunmaktadır.⁶⁶⁶
- *“Biz, iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sizleriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz.”*⁶⁶⁷ âyetindeki *لَنُكَفِّرَنَّ* sözcüğünde mukadder bir kase m bulunmaktadır. Buradaki *lâm*, kase min cevabında gelen *lâm* olarak ifade edilmektedir.⁶⁶⁸ Kase min cevabında gelen *لَنُكَفِّرَنَّ* fiilinin kökü *kefera* (كفر) fiilidir. *Kefera* sözlükte, “örtmek, inkâr ve nankörlük” anlamlarına gelir.⁶⁶⁹ Bu âyette ise tef’îl kalıbında gelen bu fiilin anlamı “örtmek ve

⁶⁶¹ el-Ankebût 29/3.

⁶⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, XIII:317.

⁶⁶³ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarfih ve beyânih ma'a fevâ'id nahviyye hâmm* (Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 1416), X:308; Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd., *İ'râbu'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'l-Munîr ve Dâru'l-Fârâbi, 1425), II:446.

⁶⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, IV:110.

⁶⁶⁵ el-Beyzâvî, *Envâru'l-Tenzîl*, IV:188.

⁶⁶⁶ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân*, X:318,335,338; Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1415), VII:409; Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, II:449,454-455; Ahmed Muhammed el-Harrât, Ebû Bilâl, *El-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'an* (Medine: Mecmau'l-Melik Fahd li-tabâati'l-mushafi'ş-şerîf, 1426), III:912,918.

⁶⁶⁷ el-Ankebût 29/7.

⁶⁶⁸ Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimeşk: Daru'l-Kalem, ts.), IX:10; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân*, X:311; Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, II:447.

⁶⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, V:144.

affetmek”tir.⁶⁷⁰ Aynı âyetteki *وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ* sözcüğünde de mukadder bir kasem bulunmaktadır. Buradaki *lâm*, kasemin cevabında gelen *lâm* olarak ifade edilmektedir.⁶⁷¹ Kasemin cevabında gelen *لَنَجْزِيَنَّهُمْ* fiilinin kökü *cezâ* (جزى) fiilidir. *Cezâ* sözlükte, “mükâfatlandırmak, ceza, faydası olmak, ihtiyaçsız bırakmak, yerine getirmek ve yetmek” gibi anlamlara gelir.⁶⁷² Bu âyette mükâfatlandırmak anlamındadır.⁶⁷³ Ankebût sûresinin dokuzuncu, onuncu, on birinci, on üçüncü, elli üçüncü, elli sekizinci, altmış birinci, altmış üçüncü ve altmış dokuzuncu âyetlerinde de benzer yemin üslûpları bulunmaktadır.⁶⁷⁴

Yapılan incelemeler sonucunda, Ankebût sûresinde “Aksâmu'l-Kur'ân” ilmine konu olan on dört âyet tespit edilmiştir. Bu âyetlerdeki kasemlerin tamamı mukadder (takdirî) olarak ortaya çıkmaktadır.

2.12. FEZÂILU'L-KUR'ÂN

Birinci bölümde belirtildiği gibi, *Fezâilu'l-Kur'ân*, “Kur'ân-ı Kerîm'in üstünlüklerini, onun tamamını veya bazı sûre ya da âyetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları, bazı sûre yahut âyetlerinin şifalı oluşuna dair âyet ve hadislerde verilen bilgileri konu edinen ilim” şeklinde tarif edilmektedir.⁶⁷⁵ Bu çalışmanın amacı dışında kalmamak için, gerek Kur'ân'ın bütününe yönelik rivâyetlere, gerekse bazı sûre ve âyetlerin faziletine dair rivâyetlere yer vermeden, yalnızca Ankebût sûresinin faziletine dair haberler ele alınacaktır.

Ubey b. Ka'b'dan (ö. 33/654(?)) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim Ankebût sûresini okursa ona tüm mümin ve münafıkların sayısının on katı kadar sevap yazılır.”⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, V:149.

⁶⁷¹ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân*, X:311; Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, II:447.

⁶⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, XIV:143,145-146.

⁶⁷³ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV:189.

⁶⁷⁴ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân*, X:314-316, XI:9,12,14-15,21; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, VII:406,457; Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, II:447-449, III:6,7,9; Ahmed Muhammed el-Harrât, Ebû Bilâl, *El-Müctebâ*, III:911,923-925,927;

⁶⁷⁵ Aydemir, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 12/532.

⁶⁷⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmed (Kâhire: Daru'r-Reyyân li't-Turâs, 1407), III:465; et-Tabersî, *Mecmeü'l-Beyân*, VIII:5; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV:200.

Hız. Âişe'den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber (s.a.v.) güneş ve ay tutulmalarında birinci rekatta Ankebût veya Rûm sûresini, ikinci rekatta ise Yâsîn sûresini okuduğu iki rekât namaz kılarıdı.⁶⁷⁷

Ankebût sûresiyle ilgili Fezâilu'l-Kur'ân konusu bağlamında yaptığımız araştırmalar neticesinde, sadece iki rivayet tespit ettik. Bu rivayetlerin birinde, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) güneş ve ay tutulmaları namazlarında bu sûreyi okuduğu belirtilmektedir. Diğer rivâyet ise, Ankebût sûresini okumanın sevabına dair bilgiler içermektedir.

2.13. AHKÂMU'L-KUR'ÂN

Ahkâmu'l-Kur'ân terimi, Kur'ân-ı Kerim'de fikhî hükümler çıkarılan âyetler için kullanılan bir tabirdir.⁶⁷⁸ Birinci bölümde belirtildiği gibi Ahkâmu'l-Kur'ân terim olarak ibâdet, muâmelât ve ukûbâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu edinen ilim dalı ve bu alanda yazılan eserlerin ortak adı olarak tanımlanabilir.⁶⁷⁹ Şimdi de asıl konumuz olan Ankebût sûresindeki ahkâma dair âyetleri incelemeye geçmek istiyoruz. Yaptığımız incelemeler sonucunda söz konusu sûrede ahkâma dair üç âyet tespit etmiş bulunmaktayız.

- Ankebût sûresindeki *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا* "Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım."⁶⁸⁰ âyeti ahkâmla ilişkilendirilmektedir. Fahreddin er-Râzî, bu âyette Allah'ın anne-babaya iyiliği emrettiğini ve bunun sonucu olarak onlara iyilik etmenin farz olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸¹
- Ankebût sûresindeki *"Lût'a* وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأْتُونَ الْفُجْشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ "gelince o, kavmine demişti ki: "Siz, kesinlikle daha önce hiçbir millettten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz."⁶⁸² âyetini İbn Arabi (ö. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde ahkâmla ilişkilendirmiŝtir. Şöyle ki,

⁶⁷⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnâut vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424), II:418; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:251.

⁶⁷⁸ Esen, "Ahkâm Ayetleri Açısından Meâllere Bir Bakış", 185.

⁶⁷⁹ Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", 1/551.

⁶⁸⁰ el-Ankebût 29/8.

⁶⁸¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV:32.

⁶⁸² el-Ankebût 29/28.

Hâlid b. Velîd (ö. 21/642), Hz. Ebu Bekir'e bir mektup yazarak livâta yapan kişinin cezasını sormuştur. Hz. Ebu Bekir de ceza olarak recm edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Soru kendisine ulaştığında Hz. Ali, suçlunun yakılması gerektiği görüşünü belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, tekrar mektup yazarak suçlunun yakılması gerektiğini söylemiş ve Hâlid b. Velîd bu hükmü uygulamıştır.⁶⁸³

- Ankebût sûresindeki وَلَا تُجِدُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا ءَامَنَّا بِالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَنَا وَالْهَكُمْ وَجَدَّ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap’la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: “Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da biridir. Biz O’na teslim olmuşuzdur.”⁶⁸⁴ âyeti ahkâmla ilişkilendirilmiştir.⁶⁸⁵ Nesh konusunda değinildiği gibi bu âyetin mensûh olup olmadığı ihtilaflı olmakla birlikte mensuh olmadığı görüşü daha isabetlidir. Âyetteki إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ “İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında” ifadesiyle Ehl-i kitap içinden Müslümanlara karşı düşmanca davranışlar sergileyen sertlik taraftarları olarak tanımlanabilecek kimseler kastedilmektedir. Sertliğe karşı sertlikle mukabele etmeye, sonunda savaş olsa dahi izin verilmiştir.⁶⁸⁶

Yapılan incelemeler sonucunda, Ankebût sûresinde “Ahkâmü’l-Kur’ân” ilmine konu olan yalnızca üç âyet tespit edilmiştir. Bu âyetlerden ilki, anne-baba hakkıyla ilgilidir. İkincisi, livâta ile ilgilidir. Üçüncüsü ise, Ehl-i kitapla mücadele hakkındadır.

2.14. KIRÂAT FARKLILIKLARI

Kırâat, sözlükte “toplamak ve bir şeyi diğerine katmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁸⁷ Terim olarak ise kırâat ilimi, “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve okunuş farklılıklarını râvilerine dayandırarak nakleden bir ilimdir.” Bu tanım, tefsir, nahiv ve dil gibi ilimleri kapsam dışı bırakmaktadır.⁶⁸⁸

⁶⁸³ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III:515-516.

⁶⁸⁴ el-Ankebût 29/46.

⁶⁸⁵ el-Herrâsî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV:338; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III:519.

⁶⁸⁶ et-Tabersî, *Mecmeü’l-Beyân*, VIII:26.; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, IV:275-276.

⁶⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I:128.

⁶⁸⁸ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’t-Tâlibîn* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420), 9.

Bir kırâatin sahih olabilmesi için, Arap gramerine ters düşmemesi, Hz. Osman'a (ö. 35/656) nispet edilen Mushaflardan birine uygun olması ve senedinin sahih ve muttasıl bir şekilde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşması gerekir. Söz konusu üç şartı taşıyan kırâatlerin, ister yedi imamdan⁶⁸⁹ isterse on imamdan⁶⁹⁰ nakledilsin kabulünün vacip olduğu ifade edilmektedir.⁶⁹¹

Kırâatler, mütevatir, meşhur, âhâd, şaz, mevdû' ve müdrec olmak üzere çeşitli kırsımlara ayrılmaktadır.⁶⁹² Kırâat ilminde ferşu'l-hurûf başlığı altında ele alınan kelimelelerin harf, hareke, yapı ve i'râbı konusundaki farklılıkların, genelde manaya etkisi olurken bazen de manaya etki etmeyen farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle görünürde lafızdaki ve anlamdaki değişiklikler, telaffuz ve anlam zenginliğine sebep olmaktadır.⁶⁹³

Bu kısa girişten sonra, Ankebût sûresindeki kırâat farklılıklarını tespit etmeye geçebiliriz.

- *أَوْ لَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ* âyetinde, altı çizili kelimeyi Âsım'ın râvisi Ebû Bekir (ö. 193/809), Hamza, Kisâi ve Halef *تَرَوْا* şeklinde *tâ*'lı olarak; diğer kırâat imamları ise âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁶⁹⁴
- *قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّسَاءَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* âyetinde, altı çizili kelimeyi İbn Kesîr ve Ebû Amr (النَّسَاءَ) şeklinde *şîn* harfinin fethası ve *elif* harfi ile okumuşlardır. Diğer kırâat imamları ise âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁶⁹⁵
- *وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ* *مَوْدَّةَ* âyetinde, altı çizili (مَوْدَّةَ) lafzını İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys (ö. 238/852) *tâ* harfinin dammesiy-

⁶⁸⁹ Kırâat-ı Seb' imamları: Nâfi' (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), Abdullah b. Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Hamza (ö. 156/773) ve Kisâi (ö. 189/805).

⁶⁹⁰ Kırâat-ı Aşer imamları: Yedi kırâat imamlarına şu imamların eklenmesiyle oluşmaktadır: Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), Ya'kûb (ö. 205/821) ve Halef (ö. 229/844).

⁶⁹¹ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), I:9; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 163.

⁶⁹² es-Süyûtî, *el-İtkân*, 166-167.

⁶⁹³ Yaşar Akaslan, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*
 Journal of Islamic Sciences Researches 4 (2017), 28; Eynir, *Kur'ân İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi*, 188.

⁶⁹⁴ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Otto Pretzl (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404), 173; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer*, thk. Enes Mehre (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427), 439.

⁶⁹⁵ ed-Dânî, *et-Teysîr*, 173; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 439.

le, (بَيْنَكُمْ) lafzını da *nûn* harfinin kesrasıyla okumuşlardır. Âsım'ın râvisi Hafs (ö. 180/796), Hamza, Ya'kûb'un râvisi Ravh (ö. 233/847-48 [?]) ve A'meş (ö. 148/765) âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır. Diğer kırâat imamları ise مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ şeklinde okumuşlardır.⁶⁹⁶

- أَيْنُكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ ve وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأْتُونَ الْفَحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ve وَتَقَطُّعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّنَا بَعْدَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ âyetlerinde, altı çizili kelimelerden birincisini Nâfi', İbn Kesîr, Abdullah b. Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb (أَيْنُكُمْ) şeklinde haber cümlesi olarak; ikincisini (أَيْنُكُمْ) şeklinde istifham cümlesi olarak okumuşlardır. Diğer kırâat imamları ise her ikisini de istifham cümlesi olarak okumuşlardır.⁶⁹⁷
- أَيُّهَا لَوْطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرًا تَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ âyetinde, altı çizili kelimeyi Hamza, Kisâî, Halef ve Ya'kûb tahfif ile (لَنُنَجِّيَنَّهُ) şeklinde; diğer kırâat imamları ise teşdid ile (لَنُنَجِّيَنَّهُ) şeklinde okumuşlardır.⁶⁹⁸
- وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرًا تَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ âyetinde, altı çizili kelimeyi İbn Kesîr, Âsım'ın râvisi Ebû Bekir, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef tahfif ile (مُنْجُوكَ) şeklinde; diğer kırâat imamları ise teşdid ile (مُنْجُوكَ) şeklinde okumuşlardır.⁶⁹⁹
- إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ âyetinde, altı çizili kelimeyi Abdullah b. Âmir teşdid ile (مُنْزِلُونَ) şeklinde; diğer kırâat imamları ise tahfif ile âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁷⁰⁰
- وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِّن مَّسْكِنِهِمْ وَرَبِّ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ âyetinde, altı çizili kelimeyi Hafs, Hamza ve Ya'kûb tensiz ve gayr-ı munsarif olarak okumuşlardır.⁷⁰¹
- إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ âyetinde, altı çizili kelimeyi Ebû Amr, Âsım ve Ya'kûb âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır; diğer kırâat imamları ise hitap sigasında (تَدْعُونَ) şeklinde okumuşlardır.⁷⁰²

⁶⁹⁶ ed-Dânî, *et-Teyssîr*, 173; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁶⁹⁷ ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁶⁹⁸ ed-Dânî, *et-Teyssîr*, 173; en-Nesefî, *Medârik*, II:674; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁶⁹⁹ ed-Dânî, *et-Teyssîr*, 173; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁷⁰⁰ el-Cezerî, *en-Neşr*, II:343; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁷⁰¹ el-Beyzâvî, *Envâru 't-Tenzîl*, IV:194; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440.

⁷⁰² el-Cezerî, *en-Neşr*, II:343; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 440-441.

- وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٍ مِّن رَّبِّهِ فَلِمَ آتَيْنَا آيَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ âyetinde, altı çizili kelimeyi İbn Kesîr, Ebû Bekir, Hamza, Kisâî ve Halef müfred (tekil) olarak okurken, diğer kırâat imamları âyette geçtiği şekliyle çoğul olarak okumuşlardır.⁷⁰³
- وَيَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِّن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ نُوفُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ âyetinde, altı çizili kelimeyi Nâfi‘, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır; diğer kırâat imamları ise (نُقُولُ) şeklinde okumuşlardır.⁷⁰⁴
- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ âyetinde, altı çizili kelimeyi Âsım’ın râvisi Ebû Bekir (يُرْجَعُونَ) şeklinde muzaraat harfî *yâ* olacak şekilde; Ya‘kûb ise (تُرْجَعُونَ) şeklinde muzaraat harfî *tâ* olacak şekilde ve *cim* harfinin kesrasıyla okumuştur. Diğer kırâat imamları da âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁷⁰⁵
- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْإِثْمَاءِ (لَنُبَوِّئَنَّهُمْ) âyetinde, altı çizili kelimeyi Hamza, Kisâî ve Halef (لَنُبَوِّئَنَّهُمْ) şeklinde (ağırlamak) kökünden türetilmiş bir fiil olarak okurken; diğer kırâat imamları ise âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır. Yalnız Ebû Ca‘fer söz konusu kelimeyi cumhurdan farklı olarak (لَنُبَوِّئَنَّهُمْ) şeklinde hemze yerine *yâ* harfî ile okumuştur.⁷⁰⁶
- لِيُكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَنَّوْا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ âyetinde altı çizili kelimeyi İbn Kesîr, Hamza, Kisâî, Halef ve Nâfi‘in râvisi Kâlûn (ö. 220/835) (وَلِيَتَمَنَّوْا) şeklinde; diğer kırâat imamları ise âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁷⁰⁷

Yapılan incelemeler sonucunda Ankebût sûresinin 14 âyeti, “Kırâat Farklılıkları” bahsine konu olmuştur. Bu âyetlerde kırâat farklılıkları daha çok fiil kipindeki değişimler ve hareketlerdeki farklılıklar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu âyetlerin bir kısmında ise, kırâatler harfteki değişikliklerden doğan farklılıklar, harf ziyadesi veya noksanlık, tekillik ve çoğulluk farklılığı ve fiil kökündeki değişimlerden kaynaklanan farklılıklar şeklinde görülmektedir. Bu farklılıkların bir kısmı anlam üzerinde herhangi bir etki yapmazken, bazıları ise yalnızca küçük bir etki oluşturmaktadır.

⁷⁰³ el-Cezerî, *en-Neşr*, II:343; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 441.

⁷⁰⁴ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, 174; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 441.

⁷⁰⁵ el-Cezerî, *en-Neşr*, II:343; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 441.

⁷⁰⁶ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, 174; el-Cezerî, *en-Neşr*, II:344; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 441.

⁷⁰⁷ el-Cezerî, *en-Neşr*, II:344; ed-Dimyâtî, *İthâf*, 441.

2.15. TEKRÂRU'L-KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerim'de bazen bir kelime, bazen bir âyet, bazen de bir kıssa tekrar edilmektedir. Bu durum, Kur'ân'ın üslûp özelliklerinden ve fesâhatin güzelliklerinden biridir.⁷⁰⁸ Kur'ân'daki tekrarların amaçları arasında te'kîd, söz uzadığında önceki sözlerin unutulmaması için hatırlatma yapmak, hâdisenin büyüklüğünü ve korkunçluğunu öne çıkarmak ve uyarının şiddetini arttırmak gibi hususlar sayılabilir.⁷⁰⁹

Birinci bölümde konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verildiği için, Ankebût sûresindeki tekrârları tespit etmeye geçilebilir. Tekrâru'l-Kur'ân bağlamında Ankebut sûresi incelendiğinde içerisindeki bazı kıssaların Kur'ân'ın bütünlüğü içinde tekrarlandığı görülmektedir. Bu kıssalar, Hz. Nûh ve kavmi, Hz. İbrâhîm ve kavmi, Hz. Lût ve kavmi, Hz. Şuayb ve kavmi, Hz. Hûd kavmi ve Hz. Salih kavmi, Hz. Musa ve kavmidir. Ankebût sûresinde geçen bu kıssalar, Kur'ân'ın farklı yerlerinde de bulunmaktadır. Ancak, başka bir yerde zikredildiklerinde, tamamen aynı şekilde değil; bazı eklemelerle birlikte tekrar edilmektedir.⁷¹⁰

2.16. KASASU'L-KUR'ÂN

Kasasu'l-Kur'ân terimiyle, Kur'ân'da anlatılan kıssalar kastedilmektedir. Terim olarak, Kur'ân'ın geçmiş ümmetlerin halleri, geçmiş peygamberlerin hayatları ve bu peygamberlerle ilgili meydana gelen olaylardan haber vermesi şeklinde tanımlanabilir.⁷¹¹

Birinci bölümde konuyla ilgili detaylı bilgi verildiği için, asıl konumuz olan Ankebût sûresinde yer alan kıssaları tespit etmeye geçmek istiyoruz.

2.16.1. Ankebût Sûresi 14-15. Âyetlerdeki Kıssalar

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (١٤) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (١٥)

⁷⁰⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:9; es-Süyûtî, 553.

⁷⁰⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III:11-18; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 553.

⁷¹⁰ Hz. Nûh kıssası için bk. Nûh 71/5-9; el-Kamer 54/9; el-A'râf 7/64. Hz. İbrâhîm kıssası için bk. et-Tevbe 9/70; el-Bakara 2/258. Hz. Lût kıssası için bk. Hûd 11/82-83; el-Hicr 15/74. Hz. Şuayb kıssası için bk. Hûd 11/84,94; el-A'râf 7/85-86. Hz. Hûd kıssası için bk. el-A'râf 7/65; Hûd 11/50; el-Kamer 54/18. Hz. Salih kıssası için bk. el-A'râf 7/73,79; Hûd 11/68. Hz. Musa kıssası için bk. el-Bakara 2/51; Yûnus 10/80-81.

⁷¹¹ el-Kattân, *Mebâhis*, 279.

“Vaktiyle biz Nûh’u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı.”⁷¹²

“Fakat biz Nûh’u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret yaptık.”⁷¹³

Bu âyetlerde, Hz. Nûh’un, kavminin içinde dokuz yüz elli yıl peygamberlik görevini sürdürdüğü anlatılmaktadır. Ardından, Hz. Nûh ve kavminin kurtarılıp inkârcıların helak edilmelerinin, ibret alınması gereken bir olay olduğuna dikkat çekilmektedir. Kur’ân’da Âd ve Semûd kavmi, İbrahim kavmi, Medyen halkı ve Lût kavminin helaklarında da ibretlerin bulunduğu haber verilmektedir.⁷¹⁴ Ankebût sûresindeki bu âyetlerde çıkarılması gereken önemli ibret ve dersler vardır. Hz. Nûh’un bin yıla yakın devam eden tebliğ çalışmaları bizler için güzel bir örnektir. Ayrıca bu âyetlerden, zulmün sürekli olmayacağını, her zorluğun ardından bir kolaylık geleceğini öğreniyoruz.

Kur’ân’da Hz. Nûh’tan başka yerlerde de bahsedilmektedir. Hz. Nûh, kavmini gece gündüz⁷¹⁵, açıkça ve gizlice⁷¹⁶ hakka davet etmiştir. Ancak onlar yüz çevirmişlerdir.⁷¹⁷ Hatta ona deli demişlerdir.⁷¹⁸ Nuh kavmi, inkârlarından dolayı ceza olarak suda boğulmuşlardır.⁷¹⁹

2.16.2. Ankebût Sûresi 16-27. Âyetlerdeki Kıssalar

وَابْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (١٦) إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (١٧) وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ (١٨) أَو لَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (١٩) قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٠) يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ (٢١) وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (٢٢) وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٢٣) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَلَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ

⁷¹² el-Ankebût 29/14.

⁷¹³ el-Ankebût 29/15.

⁷¹⁴ et-Tevbe 9/70.

⁷¹⁵ Nûh 71/5.

⁷¹⁶ Nûh 71/8-9.

⁷¹⁷ Nûh 71/7.

⁷¹⁸ el-Kamer 54/9.

⁷¹⁹ el-A‘râf 7/64; el-Ankebût 29/14; Yûnus 10/73; el-Furkân 25/37; en-Necm 53/52.

لَقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٢٤) وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَىٰكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ (٢٥) فَأَمَّن لَّهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٢٦) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ الْأَنْبِيَاءَ وَالْكَتَّابَ وَءَاتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (٢٧)

“İbrâhim’i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: “Allah’a kulluk edin ve O’na itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”⁷²⁰

“Siz Allah’ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah’ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten âcizdirler. O zaman rızıkınızı Allah’ın katında arayın, O’na kul olun, O’na şükredin; sonunda O’na döneceksiniz.”⁷²¹

“Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilirsiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibaret tir.”⁷²²

“Peki onlar, Allah’ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır.”⁷²³

“(Resulüm!) De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah’ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir.”⁷²⁴

“O, dilediğine azap eder, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşın O’na -varacaksınız.”⁷²⁵

“Ne yeryüzünde ne de gökte Allah’ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah’ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur.”⁷²⁶

“Allah’ın âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır.”⁷²⁷

⁷²⁰ el-Ankebût 29/16

⁷²¹ el-Ankebût 29/17.

⁷²² el-Ankebût 29/18.

⁷²³ el-Ankebût 29/19.

⁷²⁴ el-Ankebût 29/20.

⁷²⁵ el-Ankebût 29/21.

⁷²⁶ el-Ankebût 29/22.

⁷²⁷ el-Ankebût 29/23.

*“Kavminin (İbrâhim hakkındaki) cevabı, “Onu öldürün ya da yakın!” demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır.”*⁷²⁸

*“İbrâhim onlara şöyle demişti: “Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah’ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi reddedecek, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır.”*⁷²⁹

*“Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrâhim) “Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir” dedi.”*⁷³⁰

*“Ona İshak ve Ya’kûb’u bağışladık, soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ona bu dünyada mükâfatını verdik; o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır.”*⁷³¹

Bu âyetlerde, Hz. İbrâhîm’in kavminin putlara taptığı, ancak bu putların rızık veremeyen aciz varlıklar olduğu anlatılmaktadır. Hz. İbrâhîm’in görevinin yalnızca tebliğ etmek olduğu vurgulanmaktadır. Buradan çıkarılacak derslerden biri, davetçinin yalnızca tebliğle sorumlu olduğudur. Davetçinin anlattığı gerçeklere dair muhatabın kalbinde bir etki oluşturmak ise Allah’ın hikmetine bağlı olarak gerçekleştirdiği bir durumdur. Ardından, yaratmanın yalnızca Allah’a ait olduğu ifade edilmektedir. Hz. İbrâhîm’in bütün gayretine rağmen kavminin onu yakma girişiminde buldukları, ancak Allah’ın onu kurtarıp bu durumu insanlara ibret olarak gösterdiği bildirilmektedir. Bu âyetten, samimi bir şekilde hak dinin yayılması için gayret gösterenlerin Allah’ın özel yardımına mazhar olacağı anlaşılmaktadır. Onun azgın kavminin de helak olduğu Kur’ân’ın farklı yerlerinde haber verilmektedir.⁷³² Yine bu âyetlerde, putlara tapmanın bir sebebinin de menfaatten kaynaklandığı bildirilmektedir. Zira putlara tapma, aralarında bir dayanışma ve sevgi meydana getirmişti. Bu nedenle, onlar açısından dini inançların doğru olup olmadığı önemli olmayıp, toplumda bir sevgi bağı oluşturması yeterliydi. Bu durumda,

---

⁷²⁸ el-Ankebût 29/24.

⁷²⁹ el-Ankebût 29/25.

⁷³⁰ el-Ankebût 29/26.

⁷³¹ el-Ankebût 29/27.

⁷³² et-Tevbe 9/70; el-Enbiyâ 21/70.

bir çıkar söz konusu olan bir inancın kurtuluşa erdiremeyeceği açık olmaktadır.⁷³³ Söz konusu âyetlerde, Hz. İbrâhîm'in çocuklarından bahsedilmekte, peygamberliğin ve kitapların onun soyundan gelenlere verileceği anlatılmaktadır.

Kur'ân'da başka bir yerde Hz. İbrâhîm'in, ulûhiyetin Allah'a özgü olduğu konusunda deliller getirerek Nemrut ile tartıştığı ve onu rezil ettiği anlatılmaktadır.⁷³⁴ Yine Hz. İbrâhîm'in kavmini dalâletten kurtarmak için aklî delillerle istidlal ettiği bildirilmektedir. O, kavmini ikna etmek için önce yıldızın rabbi olduğunu, o batınca rabbi olamayacağını söyledi. Benzeri şekilde, ay ve güneş için de aynı yöntemi kullandı.⁷³⁵ Başka âyetlerde, Hz. İbrâhîm'in putları parçaladığı anlatılmaktadır. Kavminin sorgulaması üzerine, bu işi kimin yaptığını putlara sormaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine kavmi, vicdanlarına başvurunca aslında zalimin, bu putlara tapan kendileri olduğunu anlamıştır.⁷³⁶

Kur'ân'da başka yerlerde, Hz. Lût'un kavmini helak etmeye gelen meleklerin önce Hz. İbrâhîm'e misafir olarak gittikleri, ona ve hanımına Hz. İshâk ve torunu Hz. Ya'kûb'u müjdeledikleri anlatılmaktadır.⁷³⁷ Hz. İbrâhîm'in oğlu İsmail'i kurban etmekle imtihan edildiği ve bu imtihanın ikisinin de teslimiyetiyle sonuçlandığı bildirilmektedir.⁷³⁸ Yine Kur'ân'da, Hz. İbrâhîm'in Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini isteyince, Allah'ın bunu dört kuş üzerinden gösterdiği anlatılmaktadır.⁷³⁹

2.16.3. Ankebût Sûresi 28-35. Âyetlerdeki Kıssalar

وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَنْتَوْنَ الْفَجِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (٢٨) أَيْنَكُمْ لَأَنْتَوْنَ الرَّجَالِ وَتَقَطُّعُونَ السَّبِيلِ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَنْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٩) قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ (٣٠) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنْ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (٣١) قَالَ إِنْ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرًا تَهُ كَانَتْ مِنَ الْعَجْرِبِينَ (٣٢) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرًا تَهُ كَانَتْ مِنَ

⁷³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr* (Dımaşk / Beyrût: Dâru İbn Kesir / Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414), IV:229; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, IV:264

⁷³⁴ el-Bakara 2/258.

⁷³⁵ el-En'âm 6/76-78.

⁷³⁶ el-Enbiyâ 21/57-67; es-Sâffât 37/93-96.

⁷³⁷ Hûd 11/69-76; el-Hicr 15/51-60; es-Sâffât 37/112; ez-Zâriyât 51/28-30.

⁷³⁸ es-Sâffât 37/102-107.

⁷³⁹ el-Bakara 2/260.

الْعَبْرِينَ (۳۳) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رَجْرًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (۳۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِثَاقًا بَيْنَهُ لِقَوْمٍ يَعُولُونَ (۳۵)

“Lût’a gelince o, kavmine demişti ki: “Siz, kesinlikle daha önce hiçbir milletten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.”⁷⁴⁰

“Siz hâlâ erkeklere yaklaşıp, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?” Kavminin tek cevabı şu oldu: “Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah’ın azabını getir de görelim!”⁷⁴¹

“Lût, “Şu ahlâkı bozan topluluğa karşı bana yardım et rabbim!” diye dua etti.”⁷⁴²

“Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır” dediler.”⁷⁴³

“İbrâhim, “Ama orada Lût da yaşıyor!” dedi. “Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz; onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız, karısı geride kalanlar arasında yer alacak” dediler.”⁷⁴⁴

“Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırıldı. Ama onlar “Korkma, tasalanma!” dediler; “Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak.”⁷⁴⁵

“Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!”⁷⁴⁶

“İşte o memlekette geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık.”⁷⁴⁷

Bu âyetlerde, Lût kavminin eşcinsellik yaptığı, Hz. Lût’un tüm uyarılarına rağmen bu çirkin işlerine devam ederek tehdit edilen azabı istedikleri haber verilmektedir. Onların bu halleri, Kur’ân’ın farklı yerlerinde de anlatılmaktadır.⁷⁴⁸ Ardından, Hz. Lût’un

⁷⁴⁰ el-Ankebût 29/28

⁷⁴¹ el-Ankebût 29/29

⁷⁴² el-Ankebût 29/30

⁷⁴³ el-Ankebût 29/31

⁷⁴⁴ el-Ankebût 29/32

⁷⁴⁵ el-Ankebût 29/33

⁷⁴⁶ el-Ankebût 29/34

⁷⁴⁷ el-Ankebût 29/35

⁷⁴⁸ Örnek için bk. el-A‘râf 7/80-81; Hûd 11/78-79; el-Enbiyâ 21/74.

duası üzerine azap emrini yerine getirmekle görevli meleklerin önce Hz. İbrâhîm'e uğradıkları, sonra da Hz. Lût'un bulunduğu yere gelip karısının da helak edilenler arasında yer alacağını bildirdikleri ifade edilmektedir.

Son âyetlerde, bu kavmin üzerine gökten bir belanın indirildiği ve helak oldukları, bu hallerinin diğer insanlara ibret olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu âyetlerden, Allah'ın zâlime mühlet verdiği, ancak vakti geldiğinde onu ihmal etmeyip cezasını verdiği dersi çıkarılmaktadır. Kur'ân'da başka yerlerde ise bu azabın taş yağmuru olduğu bildirilmektedir.⁷⁴⁹

2.16.4. Ankebût Sûresi 36-37. Âyetlerdeki Kıssalar

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَوْمَ عَبُدُوا اللَّهَ وَارْحُومَ الْآخِرَ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٣٦) فَكَذَّبُوهُ
فَأَخَذْنَاهُمُ الرِّجْفَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَمِينَ (٣٧)

*“Medyenliler’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. “Ey kavmim” dedi, “Allah’a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!”*⁷⁵⁰

*“Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler!”*⁷⁵¹

Bu âyetlerde, Hz. Şuayb’ın Medyen bölgesine gönderildiği, onlara Allah’a kulluk etmeyi, âhirete inanmayı ve bunun gereği olarak yeryüzünde mümince tavırlar sergilemeyi tebliğ ettiği anlatılmaktadır. Bütün bunlara rağmen kavmi, onu yalanlamada ısrar etmiş ve sonunda şiddetli bir deprem ile helak edilmiştir. Kur'ân'da başka bir yerde ise, kavminin korkunç gürültüyle helak edildikleri ifade edilmektedir.⁷⁵² Bu durumda, helaklerinde şiddetli deprem ve korkunç gürültünün birlikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyetlerden, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmanın Allah'ın azabına yol açan büyük bir günah olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kur'ân'da başka yerlerde ise, Medyen halkının ölçü ve tartıda hile yaptıkları, yani ticaret ahlaklarının eksik olduğu⁷⁵³ ve insanların yolunu keserek hak dini öğrenmelerine

⁷⁴⁹ Örnek için bk. el-A‘râf 7/84; Hûd 11/82-83.

⁷⁵⁰ el-Ankebût 29/36.

⁷⁵¹ el-Ankebût 29/37.

⁷⁵² Hûd 11/94.

⁷⁵³ el-A‘râf 7/85; Hûd 11/84.

engel oldukları bildirilmektedir.⁷⁵⁴

2.16.5. Ankebût Sûresi 38. Âyetteki Kıssalar

وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِّنْ مَّسْكِنِهِمْ^ط وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلُهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ

“Âd ve Semûd kavimleri de öyle. Onların durumlarını meskenlerinin kalıntıları size apaçık gösteriyor. Şeytan onlara, (kötü) işlerini güzel gösterip kendilerini doğru yoldan saptırmıştı; oysa gerçeği görme yeteneğine de sahiplerdi.”⁷⁵⁵

Bu âyetlerde, Âd ve Semûd kavimlerinin şeytana uyarak yanlış işlerini devam ettirdikleri ve bunun sonucunda helak oldukları anlatılmaktadır. Kur’ân’ın başka yerlerinde, bu kavimlerin büyüklük taslayan milletler olduğu ifade edilmektedir.⁷⁵⁶ Bu âyetlerden, şeytanın her an insanları saptırma gayretinde olduğu, ancak insanlarda da gerçeği görme kabiliyetinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kur’ân’da Âd kavminin helak edilişinin, kasıp kavuran ve kökleri kurutan kasırga ile olduğu belirtilmektedir.⁷⁵⁷

Başka âyetlerde ise, Allah’ın Semûd kavmini bir dişi deve ile imtihan ettiği anlatılmaktadır.⁷⁵⁸ Semûd kavmi ve dişi deve, orada bulunan sudan dönüşümlü olarak faydalanacaklardı. Bu şekilde, Semûd kavminin peygamberlerinin getirdiklerine itaati ortaya çıkacaktı. Ancak onlar, deveyi öldürerek inançsızlıklarını ortaya koymuşlardır.⁷⁵⁹ Yine Kur’ân’da, Semûd kavminin yerin düzlüklerine saraylar kurduğu, dağları yontarak evler yaptığı ve Hz. Salih’in, bu nimetlerin karşılığı olarak büyüklük değil, şükür gerektiğini onlara öğüt verdiği anlatılmaktadır.⁷⁶⁰

Kur’ân’da, Semûd kavminin helak ediliş biçimiyle ilgili olarak şiddetli sarsıntı,⁷⁶¹ korkunç bir ses⁷⁶² ve yıldırımla⁷⁶³ cezalandırıldıkları ve üç gün sonunda helak edildikleri

⁷⁵⁴ el-A‘râf 7/86.

⁷⁵⁵ el-Ankebût 29/38.

⁷⁵⁶ Fussilet 41/15.

⁷⁵⁷ ez-Zâriyât 51/41-42.

⁷⁵⁸ el-A‘râf 7/73,77; Hûd 11/64-65; el-İsrâ 17/59; eş-Şuarâ 26/155-157; el-Kamer 54/27-29; eş-Şems 91/13-14.

⁷⁵⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI:179; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, V:190-191.

⁷⁶⁰ eş-Şuarâ 26/149; el-Fecr 89/9.

⁷⁶¹ el-A‘râf 7/78.

⁷⁶² Hûd 11/67; el-Hicr 15/83; el-Kamer 54/31.

⁷⁶³ Fussilet 41/17; ez-Zâriyât 51/44.

bildirilmektedir.⁷⁶⁴ Bu üç ceza türüyle kastedilen, yer sarsıntısıyla birlikte şiddetli bir sestir.⁷⁶⁵

2.16.6. Ankebût Sûresi 39. Âyetteki Kıssalar

وَقُرُونٌ وَفِرْعَوْنَ وَهَمْلًا وَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَأَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ

“Kârûn, Firavun ve Hâmân’ın âkabeti de aynı oldu. Gerçekte Mûsâ onlara açık seçik deliller getirmişti; ama onlar yeryüzünde ululuk tasladılar. Oysa kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu.”⁷⁶⁶

Bu âyetlerde, azgın ve zorba yöneticiler olan Kârûn, Firavun ve Hâmân’ın helak edilişinden bahsedilmektedir. Bu kişilerin, insanlara tepeden bakıp onları aşağılayan zalimler olduğu anlatılmaktadır. Bu âyetlerden, nefsin terbiye edilmemesi durumunda, Firavunda olduğu gibi, azgınlığın zirve noktası olan kendini ilah kabul etme gibi bir hale düşebileceği anlaşılmaktadır.

Kur’ân’da başka yerlerde, Hz. Musa’nın Tevrat’ı almak için Tûr dağına gittiğinde kavminin buzağıya taparak tekrar putperestliğe döndükleri,⁷⁶⁷ sonra tövbe etmeleri üzerine Allah’ın onları bağışladığı bildirilmiştir.⁷⁶⁸ İsrâiloğullarının Allah’ın nimetlerine karşı nankörlükleri⁷⁶⁹ ve cihat emri gelince Hz. Musa’ya karşı gelip cihada çıkmayacaklarını söyledikleri bildirilmektedir.⁷⁷⁰ Ayrıca, Hz. Musa’dan Allah’ı kendilerine açıkça gösterme-den kendisine inanmayacaklarını söylediklerinde, yıldırım çarpmasıyla cezalandırıldıkları haber verilmektedir.⁷⁷¹

Kur’ân’da, Allah’ın İsrailoğullarını bir inek kesmekle imtihan ettiği, ineğin özelliği hakkında fazla soru sordukları için, nitelikleri zorlaştırılan ineği neredeyse bulup kesemeyecekleri anlatılmaktadır.⁷⁷²

Kur’ân’ın farklı yerlerinde, Hz. Musa’nın Firavunun sihirbazlarıyla karşı karşıya

⁷⁶⁴ Hûd 11/65.

⁷⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, VII:155; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, VIII:275;

⁷⁶⁶ el-Ankebût 29/39.

⁷⁶⁷ el-Bakara 2/51; el-A’râf 7/148,150; Tâhâ 20/91

⁷⁶⁸ el-Bakara 2/54; en-Nisâ 4/153.

⁷⁶⁹ el-Bakara 2/57,61; el-A’râf 7/160.

⁷⁷⁰ el-Mâide 5/24.

⁷⁷¹ el-Bakara 2/55; en-Nisâ 4/153.

⁷⁷² el-Bakara 2/67-71.

geldiği ve gösterdiği mucizenin onların sihri iptal ettiği anlatılmaktadır.⁷⁷³ Ayrıca, Hz. Musa'ya dokuz mucizenin verildiği bildirilmiştir.⁷⁷⁴ Bu dokuz mucize şunlardır: Yılana dönüşen âsa, ışık saçan el, çerkinge, ekin böceği, kurbağa, kan, taştan su fişkırması, denizin yarılması ve Tûr'un İsrâiloğullarını korkutması.⁷⁷⁵

Kur'an'da, Firavun'un saltanatına son verileceği endişesiyle, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürüp kızlarını da sağ bıraktığı belirtilmektedir.⁷⁷⁶

Hz. Musa'nın, Allah tarafından ilim verilmiş bir zatla (ki müfessirlerin çoğunluğuna göre bu kişi Hızır (as)'dır)⁷⁷⁷ yolculuk yaptığına ve karşılaştığı sırlı olaylara Kur'an'da yer verilmektedir.⁷⁷⁸

Kur'an'da Hz. Musa'nın yanlışlıkla bir kişinin ölümüne sebep olması nedeniyle Medyen'e gittiği⁷⁷⁹, burada Hz. Şuayb'ın yanında uzun süre çalıştığı ve sonrasında Hz. Şuayb'ın kızlarından biriyle evlendiği bildirilmiştir.⁷⁸⁰

Kur'an'da, birçok yerde, Hz. Musa ve kavminin Mısır'dan çıkarken, öneline çıkan denize âsasıyla vurması sonucu denizde yolların açılması ve onların kurtuldukları, fakat arkalarından gelen Firavun ve askerlerinin suda boğuldukları anlatılmaktadır.⁷⁸¹

Yukarıdaki veriler ışığında şunlar söylenebilir: Ankebût sûresinde, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Şuayb ve Hz. Musa'nın kavimlerini hak yola davet etmeleri anlatılmaktadır. İlgili sûrede, Hz. Nûh'un tevhit mücadelesi ve kavminin tufanla helak edilişi ifade edilmekte, ancak kavmini hak yola davet süreci gibi ayrıntılara yer verilmemektedir. Hz. İbrahim'in de tevhit mücadelesi, kavminin onu yakma teşebbüsü ve Allah'ın yardımına mazhar oluşu anlatılmakta, ancak Nemrutla tartışması, putları kırması ve oğlu İsmail'i kurban etme imtihanı gibi konulara değinilmemektedir. Hz. Lut'un kavminin eşcinsellik yapması, Hz. Lut'un mücadelesine rağmen bu yanlışlarından

⁷⁷³ Örnek için bk. el-A'râf 7/115,117; Yûnus 10/80-81; Tâhâ 20/65-70.

⁷⁷⁴ el-İsrâ 17/101.

⁷⁷⁵ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, III:268; en-Nesefî, *Medârik*, II:280; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III:526.

⁷⁷⁶ el-A'râf 7/127,141; İbrâhîm 14/6; el-Kasas 28/4; el-Mü'min 40/25.

⁷⁷⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, III:529; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XI:16; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, III:287; en-Nesefî, *Medârik*, II:310; İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l-Azîm*, V:157; es-Süyûtî - el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 390; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII:301.

⁷⁷⁸ el-Kehf 18/65-82.

⁷⁷⁹ el-Kasas 28/15.

⁷⁸⁰ el-Kasas 28/22-29

⁷⁸¹ Örnek için bk. Yûnus 10/90-92; el-İsrâ 17/103; el-Mü'minûn 23/48; el-Furkân 25/36; el-Kasas 28/40; ez-Zuhruf 43/55; ez-Zâriyât 51/40.

dönmeyp helak edilmeleri anlatılmakta, ancak gökten gönderildiği ifade edilen hangi azap türüyle helak edildikleri gibi detaylar üzerinde durulmamaktadır. Hz. Şuayb'ın da kavmiyle mücadelesi ve onların helak edilmeleri anlatılmakta, helak edilmelerindeki azap türüne kısmen değinilmekte, ancak helak edilmelerindeki tüm sebeplere yer verilmemektedir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, insanların dünya ve âhîret mutluluğunu sağlamak amacıyla Allah tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderilen son ilâhî kitaptır. Bu özelliği nedeniyle en çok okunan ve en çok özen gösterilen kitap olmuştur. Kur'ân, farklı dillere çevrilmiş, tefsir faaliyetleri ve çeşitli araştırmalarla anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak, Kur'ân, üzerinde yapılan birçok çalışmaya rağmen hâlâ yorumlanmaktadır. Zira Kur'ân'ın hitabı her asra yöneliktir. Bununla birlikte, Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamının önemi her zaman göz önünde bulundurulmuş ve Kur'ân tefsiriyle ilgilenen âlimler, sağlıklı bir tefsir faaliyeti ortaya koyabilmek için bazı esaslar ve yöntemler belirlemişlerdir. Bu esaslar ve yöntemler zamanla gelişmiş ve Kur'ân ilimleri ile tefsir usûlü başlıkları altında kendini göstermiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra, başta sahâbe ve tabiîn olmak üzere sonraki nesiller, Kur'ân'ı anlama noktasında yoğun çabalar sarf etmişlerdir. Kur'ân ilimlerine yönelik çalışmalar da bu ilk dönemlerde başlamış ve sonraki dönemlerde gelişerek devam etmiştir.

Mübhemâtu'l-Kur'ân bağlamında Ankebût sûresi incelendiğinde, on altı âyette mübhem ifadelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu âyetlerdeki "mübhem" ifadelerin genellikle ism-i mevsul, zamir ve cins isim şeklinde yer aldığı kaydedilmiştir.

Sûrenin nüzûl sebebiyle ilgili olarak 1-2, 8, 10, 51, 60 ve 67. âyetlerle ilgili çeşitli rivayetler kaydedilmiştir. Ayrıca, onuncu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak iki farklı rivayet bulunduğu belirtilmiştir. Ankebût sûresi, nesh yönüyle ele alındığında ise yalnızca kırk altıncı âyetin neshedilme ihtimalinin olduğu ve bu konuda ihtilafın bulunduğu tespit edilmiştir. İmam Süyûti, İmam Mücahit ve Ebû Ca'fer en-Nahhâs gibi önemli müfessirlerin kabul ettikleri gibi söz konusu âyetin mensûh olmadığı görüşü daha kuvvetlidir.

Garîbu'l-Kur'ân bağlamında değerlendirildiğinde, sûrede birçok garip kelimenin bulunduğu tespit edilmiştir. Münâsebâtu'l-Kur'ân açısından incelendiğinde ise sûrenin ismi ile muhtevası arasında sıkı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, sûrenin öncesinde yer alan Kasas sûresiyle ve hemen ardından gelen Rûm sûresiyle yakın bir ilişkisinin olduğu ve Rûm sûresinin Ankebût sûresinin mütemmimi durumunda olduğu belirtilmiştir.

Fezâilu'l-Kur'ân bağlamında sûre değerlendirildiğinde, bu konudaki rivayetlerin

belli bir âyet veya âyet grubu için değil, sûrenin bütünü için olduğu tespit edilmiştir. Sûre, kırâat farklılıkları yönüyle ele alındığında, on dört âyete dair farklı kırâatlerin olduğu ve kırâatlerdeki bu değişikliklerin farklı şekillerde ortaya çıktığı belirtilmiştir. Sûre, vakf ve ibtida yönüyle değerlendirildiğinde, Ebu'l-Alâ tarikine göre, dört çeşit vakfin hepsine dair sûrede çok sayıda örnek bulunduğu görülmüştür. Vücûh ve nezâir yönüyle incelendiğinde, otuz altı âyet ve bu âyet gruplarındaki otuz beş kelimenin vücûh ve nezâir ilmi bağlamında ele alındığı kaydedilmiştir. Ancak bu kelimelerden hepsinin vücûhu olmakla birlikte, altı kelimenin nezâiri tespit edilememiştir. Muhkem ve Müteşâbih bağlamında değerlendirildiğinde müteşâbih kavramının farklı şekillerde tarif edildiği tespit edilmiştir. Müteşâbih ile kastedilen, kıyametin saati, deccalin çıkması, sure başlarındaki huruf-u mukatta gibi bilgisi yalnızca Allah katında olan âyetlerse, bu tanıma göre Ankebût sûresinde müteşâbih olan sadece bir âyet bulunmaktadır. Bu âyet de hurûf-u mukattaa'dandır. Eğer Müteşâbih ile lafızları tekrar eden âyetler kastediliyorsa, o zaman Ankebût sûresinde müteşâbih olan pek çok âyet bulunmaktadır.

Ahkâmu'l-Kur'ân bağlamında ise sûrede üç âyet tespit edilmiştir. Bu âyetlerden ilki, anne-baba hakkıyla ilgilidir. İkincisi, livâta ile ilgilidir. Üçüncüsü ise Ehl-i kitapla mücadele hakkındadır. Kur'ân'da yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân) ile ilgili olarak ise on dört âyette yeminlere rastlanmıştır. Ancak bu âyetlerdeki kasemler mukadder (takdirî) olarak var olmaktadır.

Kur'ân'daki meseller (Emsâlu'l-Kur'ân) ile ilgili olarak, kırk birinci âyette Allah, kendisini bırakıp putlara tapanların durumunu örümceğin yuvasına benzetmektedir. Örümceğin yuvası en zayıf yuva olup, kendisini sıcaklık ve soğukluk gibi dışsal etkenlerden koruyamadığı gibi, bu putlar da ne kendilerine ne de başkalarına fayda vermekten acizdirler.

Ankebût sûresi Tekrâru'l-Kur'ân bağlamında ele alındığında, yalnızca içerisindeki Hz. Nûh ve kavmi gibi bazı kıssaların tekrar edildiği kaydedilmiştir. İ'câz yönüyle incelendiğinde ise sûrede beyânî i'câz, bilimsel i'câz, teşriî i'câz ve psikolojik i'câza dair örneklerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Kasasu'l-Kur'ân yönüyle sûre incelendiğinde ise, 14-15. âyetlerde Hz. Nûh'un tevhit mücadelesi ve kavminin tufanla helâk edilmesi anlatılmaktadır. Sûrenin 16-27.

âyetlerinde Hz. İbrahim'in tevhit mücadelesi, kavminin onu yakma teşebbüsü sonucu Allah'ın yardımına mazhar olması konu edilmektedir. Sûrenin 28-35. âyetlerinde Hz. Lût'un kavminin eşcinsellik yaptığı ve Hz. Lût'un mücadelesine rağmen bu yanlışlarından dönmeyip helâk oldukları anlatılmaktadır. Sûrenin 36-37. âyetlerinde Hz. Şuayb'ın kavmiyle mücadelesi ve kavminin helâkı konu edilmektedir. Sûrenin 38. âyetinde Hz. Hûd ve Hz. Sâlih'in kavmi olan Âd ve Semûd kavimlerinden ve onların helâkından bahsedilmektedir. Sûrenin 39. âyetinde ise yeryüzünde ululuk taslayan Kârûn, Firavun ve Hâmân'ın helâk edilişi anlatılmaktadır.

Son olarak, Kur'ân ilimlerinin Ankebût sûresinin tefsirine nasıl katkı sağladığını ele almak istiyoruz. Mübhemâtu'l-Kur'ân ilmi sayesinde Ankebût sûresinde geçen ism-i mevsûl, zamir ve cins isim gibi mübhem ifadelerin anlamları daha net bir şekilde ortaya konmuş ve böylece verilmek istenen mesajlar daha iyi anlaşılmıştır. Örneğin, bu ilim sayesinde Ankebût sûresinin 56. âyetindeki ism-i mevsûl ile, geçim zorluğu çeken ve vatanlarından ayrı kalma durumundan ötürü hicret etmede geri kalan kişilerin kastedildiği anlaşılmıştır. Bu, Allah'ın emirleri karşısında karşılaşılabilecek sıkıntılara rağmen tüm Müslümanların tam bir bağlılık göstermeleri gerektiği mesajını pekiştirmektedir. Garîbu'l-Kur'ân ilmi sayesinde Ankebût sûresinde bulunan garib kelimelerin anlamları doğru bir şekilde tespit edilmiştir. Bu sayede, bu kelimelere yanlış yorumlar yüklenmesinin de önüne geçilmiştir.

Esbâbu'n-Nüzûl ilmi sayesinde ise Ankebût sûresindeki bazı âyetlerin kim hakkında ve hangi olaylar üzerine indiği daha iyi anlaşılmış; çıkarılması gereken ibretler ve dersler elde edilmiştir. Örneğin, bu ilim sayesinde Ankebût sûresinin birinci ve ikinci âyetlerinin başlangıçta Medineye hicretten geri kalan bazı Müslümanlar hakkında indiği anlaşılmıştır. Bu bilgiyle, âyetlerin kimler hakkında indirildiği öğrenilmiş ve âyetlerin anlamı, ruhuna uygun bir şekilde kavranmıştır. Ayrıca, tefsir usûlünde yer alan "sebebin hususi olması, hükmün genel olmasına engel değildir" kaidesi ışığında, bu âyetin her döneme hitap ettiği ve Müslümanların her zaman imtihanlarla ve sıkıntılarla karşılaşacağı sonucuna varılmıştır.

Münâsebâtu'l-Kur'ân ilmi ise, Ankebût sûresinin ismi ile içeriği arasında bir ilişki olduğunu, ayrıca başı ve sonu arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Ankebût sûresinin öncesindeki Kasas sûresiyle konuları açısından benzerliği olduğu görülmüştür.

Ayrıca Ankebût sûresinde anlatılan müminlerin rablerine kavuşuncaya kadar mücahede etmek üzere yaratıldıkları mesajının, ardından gelen Rûm sûresinde de anlatıldığına farkına varılarak Rûm sûresinin Ankebût sûresinin mütemmimi durumunda olduğu sonucuna varılmıştır.

Kur'ân ilimleri arasında yer alan kırâat alanı sayesinde, Ankebût sûresinin bazı âyetlerindeki kırâat farklılıkları tespit edilmiş ve bu farklılıkların bazılarının anlam değişikliğine yol açtığı görülmüştür. Bu kırâat farklılıklarının sonucunda ortaya çıkan telaffuz ve anlam zenginliği, âyetlerin tefsirinde önemli bir katkı sağlamıştır.

Vakıf ve İbtida ilmi, âyetlerde durulacak yerlerin doğru bir şekilde belirlenmesine yardımcı olmuştur. Vakıf yerlerinin, âyetin anlamıyla doğrudan ilişkili olduğu ve doğru vakıf yapmanın Kur'ân'ı anlamada ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır.

Ankebût sûresinde otuz altı âyet ve bu âyet gruplarındaki otuz beş kelime, “Vücûh ve Nezâir” ilmine konu olmuştur. Bu ilim sayesinde, bu kelimelere doğru anlam verilerek âyetlerin doğru anlaşılması sağlanmıştır. Aksi takdirde, hatalı anlamlar ortaya çıkabilir ve Kur'ân doğru bir şekilde anlaşılabilir.

Ahkâmu'l-Kur'ân ilmi, Ankebût sûresindeki üç âyetin ahkâm âyeti olduğunu ortaya koymuş ve bu âyetlerdeki hükümleri açıklayarak söz konusu âyetlerin doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlamıştır.

Aksâmu'l-Kur'ân ilmi sayesinde ise, Ankebût sûresindeki yemin edilen varlıklara dair bilgiler elde edilmiştir. Allah'ın bazı mahlukâtına yemin etmesi, onların varlığının ve birliğinin büyük delilleri olduğunun göstergesi olmalarından ötürü hangi âyetlerde ve kelimelerde kasemin olduğu bilindiğinde, bu âyetlerin anlamı daha iyi anlaşılır.

Emsâlu'l-Kur'ân ilmi sayesinde Ankebût sûresinin 41. âyetinde yer alan mesel örneğinin nasıl anlaşılması gerektiği ve buradaki mesel ile uyarı ve ibret faydalarının gözetildiği öğrenilmiştir. Bu ilim, Kur'ân'daki mesellerin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Kasasu'l-Kur'ân ilmi sayesinde, Ankebût sûresinde yer alan kıssaların bu sûrede nasıl anlatıldığı ve bu kıssaların eksik kısımlarının hangi sûrelere ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu ilim sayesinde Ankebût sûresinde verilmek istenen ders ve ibretler de açıklığa kavuşturulmuştur.

Tekrâru'l-Kur'ân ilmi, Ankebût sûresindeki kıssaların Kur'ân'ın diğere yerlerinde de anlatıldığını ancak her defasında farklı eklemelerle tekrarlandığını göstermiştir.

İ'câzu'l-Kur'ân ilmi, Ankebût sûresinde bulunan i'câz yönlerini tespit etmiştir. Sûrede tespit edilen bu i'câz yönlerine dair açıklamalar okunduğunda ilgili âyetler daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

Bu çalışmada, Ankebût sûresini “Kur'ân ilimleri” kapsamına giren tüm ilim dalları bağlamında ele alamadığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Zira söz konusu sûrede, Müşkulu'l-Kur'ân gibi bazı ilim dallarına dair örnekler tespit edilememiştir. Ayrıca bu çalışma vesilesiyle, Kur'ân'daki tüm sûrelerin Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınması gerektiği kanaatine varmış bulunmaktayız. Çalışmamızın Kur'ân ilimleri alanına ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlamasını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Abdulaziz el-Musallah, Abdulcevad es-Sâvî. *el-İ'câzu'l-İlmî fi'l Kur'an ve's Sünnne*. Cidde: Dâru Ciyad li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1429.
- Abdürrezzâk Nevfel. *el-İ'câzu'l-Adedî li'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 5. Basım, 1407.
- Ahmed Muhammed el-Harrât, Ebû Bilâl. *El-Müctebâ min Müşkili İ'rabi'l-Kur'an*. 3 Cilt. Medine: Mecmau'l-Melik Fahd li-tabâati'l-mushafi's-şerîf, 1426.
- Ahmed Ubeyd ed-De'âs vd. *İ'râbu'l-Kur'an*. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Munîr ve Dâru'l-Fârâbi, 1. Basım, 1425.
- Âişe Abdurrahman bint eş-Şatiî. *el-İ'câzü'l-Beyâni li'l-Kur'an ve Mesâilu İbni'l-Ezrak*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, ts.
- Akaslan, Yaşar. "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar". *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* / *Journal of Islamic Sciences Researches* 4 (2017), 6-31.
- Albayrak, Halis. "Mübhemâtu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1-2 (01 Haziran 1992), 155-182.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebü'l-Alâ el-Hemedânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/286-287. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud. *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. thk. Ali Abdülbari Atıyye. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Aydemir, Abdullah. "Fezâilü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/532-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bağış, Mehmet. "Tefsir Usûlü ve 'Ulûmu'l-Kur'an İlişkisi (Kapsam ve Sınırlılıklar)". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (31 Aralık 2020), 545-571.
- Bakillâni, Ebûbekir Muhammed b. Tayyib. *İ'câzü'l-Kur'an*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 5. Basım, 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Câmi' li-Şu'âbi'l-İmân*. thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl. 14 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421.

- Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1. Basım, 1418.
- Bikâî, Ebu'l Hasan İbrâhîm b. Ömer. *Masâidü'n-Nazar li'l-İşrâf alâ Makâsidü's-Süver*. thk. Abdussemi' Muhammed Ahmed Hasaneyn. 3 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1. Basım, 1408.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*. 22 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera*. İstanbul: İFAV Yayınları, 13. Basım, 2022.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrût: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1. Basım, 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 39. Basım, 2022.
- Cevherî, Tantâvî. *el-Cevâhir fî Tefsiri'l Kur'âni'l-Kerîm*. 25 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu, 2. Basım, 1931.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürcidü't-Tâlibîn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1420.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Mu'cemu't-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kâhire: Dâru'l-Fazîle, 1. Basım, ts.
- Çelebi, İlyas. "Gayb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/404-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çelik, Ömer. "Hicri V-XI. asırlarda Kur'an ilimleri". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum)*, 47-87.
- Çetin, Abdurrahman. "Fevâtihu's-Süver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/503-504. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çetin, Abdurrahman. "Vakf ve İbtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman - Topuzoğlu, Tevfik Rüşdü. "Fâsıla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Çetin, Mustafa. “Havâtımu’s-Süver”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/526-527. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çetiner, Bedreddin. “Ahkâmü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Dağdeviren, Alican. “Kur’ânî Anlatımda İstifham Hemzesi”. *Usûl: İslam Araştırmaları* 27 (2017), 49-72.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûs’ul-Kur’ân ev ıslâhu’l-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim*. thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl. Beyrût: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 4. Basım, 1983.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Müktefâ fi’l-Vakf ve’l-İbtidâ*. thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan. Umman: Dâru Umar, 1. Basım, 1422.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teyisr fi’l-Kırâati’s-Seb’*. thk. Otto Pretzl. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım, 1404.
- Dârekutnî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnâut vd. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1424.
- Demirci, Mehmet. “Zağlul En-Neccar’ın “Tefsiru’l-Ayati’l-Kevniyye”si Örneğinde Ankebut Suresi 41. Ayetin İlmî Tefsir Geleneği Bağlamında Tahlili”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (01 Haziran 2015), 123-146.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 107. Basım, 2023.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 1415.
- Devserî, Münîre Muhammed Nâsır. *Esmâu Süveri’l-Kur’an ve Fezâilühâ*. thk. Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî. Demmam: Dâru İbni’l-Cevzi, 1. Basım, 1426.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-Fevzu’l-Kebîr fi Usûli’t-Tefsîr*. çev. Selman el-Hüseynî en-Nedvî. Kâhire: Dâru’s-Sahve, 2. Basım, 1407.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî. *İthâfu fuzalâi’l-beşer bi’l-kırâati’l-erbe’ate ‘aşer*. thk. Enes Mehre. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım, 1427.
- Durmuş, İsmail. “Mübalağa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/424-426. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Ebussuud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2021.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *Îzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan. 2 Cilt. Dimeşk: Mecmaü'l-Lügati'l-Arabiyye, 1390.
- Erdoğan, Ayhan. "Bedî". *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- Erdoğan, Ayhan. "Beyân", *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- Esen, Hüseyin. "Ahkâm Ayetleri Açısından Meâllere Bir Bakış". *Kur'an Mealleri Sempozyumu II* (2007), 185-202.
- Eynir, Mustafa. *Kur'an İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi*. Recep Tayyip Erdoğan (Rize) Üniversitesi, Thesis, 2018. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Gassânî, Ebû Abdillâh İbn Asker Muhammed b. Alî b. Hıdır. *et-Tekmîl ve'l-itmâm li-Kitâbi't-Ta'rîf ve'l-i'lâm*. thk. Hasan İsmail Merve. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1418.
- Gedük, Salih. "Ulumu'l-Kur'an, Usûlü't-Tefsir Kavramları ve Tefsirde Usûlün İmkânı Meselesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/39 (01 Aralık 2015), 207-221.
- Güllüce, Veysel. "Kur'an'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?" *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 10/26 (2006), 51-74.
- Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud. *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Hâlid Abdurrahmân el-Ak. *Usûlü't-tefsîr ve kava'iduh*. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1406.
- Hâlidî, Salah Abdulfettah. *el-Beyân fî İ'câzi'l-Kur'an*. Ürdün: Dâru ammar, ts.
- Hattâbî, Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Beyânü İ'câzi'l-Kur'an (Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'an içinde)*. thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm. Mısır: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1976.

- Hâzin, Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fi Me'âni't-tenzîl*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1425.
- Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsüislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Mûsâ Muhammed Ali, İzzet Ali İd Atıyye. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1405.
- Hudayri, Muhammed b. Abdülaziz. *es-Sirâc fi Beyâni Garîbi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1. Basım, 1429.
- Hüzelî, Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fi'l-kirâat ve'l-arba'îne'z-zâideti 'aleyhâ*. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâ'î eş-Şâyib. Mısır: Müessesetu Semâ li't-Tevzî' ve'n-Neşr, 1428.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Garîbul-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1398.
- İbn Akil Mûsâ, Muhammed b. Hasan. *İ'câzu'l Kur'ân'il-Kerîm Beyne'l-İmam es-Suyûtî ve'l-Ulemâ*. Cidde: Dâru'l-Endulûs el-Hadra, 1. Basım, 1417.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdüsselâm Abduşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422.
- İbn Cemâa, Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm. *Ğurerü't-Tibyân fi men lem yüsemme fi'l-Kur'ân*. thk. Abdülcevâd Halef. Beyrût: Dâru Kuteybe, 1. Basım, 1410.
- İbn Fâris, Ahmed. *Efrâdü Kelimâti'l-Kur'âni'l-Azîz*. thk. Hâtim Sâlih Dâmin. Dımeşk: Dâru'l-Beşâir, 1. Basım, 1423.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugâ*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Emsâlü'l-Kur'ân*. thk. Saîd Muhammed Nemr el-Hatîb. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1981.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmaduddîn İsmail b. Ömer b. Kesir. *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsü'd-Dîn. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l- 'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.

- İbn Teymiyye, Ebu'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. 35 Cilt. Medine: Melik Fahd matbaası, 1. Basım, 1423.
- İbn Teymiyye, Ebu'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Mukaddimetun fi Usûli't-Tefsir*. thk. Adnan Zarzur. b.y.: y.y., 2. Basım, 1392.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî. *Fünûnu'l-efnân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Hasan Ziyâeddin Itr. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1408.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Kânûnü't-te'vil*. thk. Muhammed es-Süleymânî. Cidde: Dâru'l-Kıbleti li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1406.
- İbrâhim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Kâhire: Mektebetu's-Şurûk ed-Devliyye, 4. Basım, 1425.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *et-Teysîr fi Kavâ'idü 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebi. Kâhire: Dâru'l-Kudsî, 1. Basım, 1419.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Basım, 2020.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd. *Mehâsinü't-Te'vil*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-sûd. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi / Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 1360.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 35. Basım, 1418.

- Kefevî, Ebu'l Beka Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî. *el-Külliyât*. thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısırî. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 2. Basım, 1419.
- Kırdar, Şehabeddin. "Me'ânî". *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- Korkmaz, Ömer Faruk. *Muhtasar Tefsir Usûlü*. İstanbul: Dirâyet Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kurt, İsmail. "Vücûh ve Nezâir Literatürünün Doğuşu, Gelişimi ve Sistemleşmesi: Hicri İlk Dört Asır". *Bilimname* 49 (30 Nisan 2023), 191-235.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Mühammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet el-Berdûnî, İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384.
- Kutub, Seyyid. *et-Tasvîrul'l-Fennî fi'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru's-Şurûk, ts.
- Mahmûd Sâfî. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarfih ve beyânih ma'a fevâ'id nahviyye hâmmeh*. 16 Cilt. Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 3. Basım, 1416.
- Mekkî b. Ebi Tâlib, Ebû Muhammed. *el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhih*. thk. Ahmed Hasan Ferhat. Cidde: Dâru'l-Minare, 1. Basım, 1406.
- Merâğî, Muhammed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafa Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1365.
- Mukâtil b. Süleyman. *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Hâtim Sâlih Dâmin. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Basım, 1432.
- Mustafa Müslim. *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 3. Basım, 1326.
- Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi Kitâbillahi azze ve celle ve İhtilâfu'l-Ulemâi fi Zâlike*. thk. Muhammed Abdüsselâm Muhammed. Küveyt: Mektebetu'l-Felâh, 1. Basım, 1408.
- Neccar, Zağlul. *Tefsîrü'l-Âyâti'l-Kevniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, 1. Basım, 1428.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*. thk. Yûsuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1419.
- Neysâbûrî, Ebû Abdirrahmân İsmâîl b. Ahmed ed-Darîr el-Hîrî. *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Fâtıme Yûsuf el-Hiyemî. Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1. Basım, 1996.

- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411.
- Nursi, Said. *Sözler*. İstanbul: Rnk Neşriyat, 3. Basım, 2018.
- Nursi, Said. *Asâ-yı Musa*. İstanbul: Rnk Neşriyat, 2023
- Nursi, Said. *İşârâtü'l-İ'câz*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 4. Basım, 2009.
- Okumuş, Mesut. "Tefsir Usûlü". *Kur'an İlimleri ve Tefsir Tarihi*. ed. Mehmet Akif Koç. 277-375. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*. 4 Cilt. Beyrut: Âle-mu'l-Kutub, 1. Basım, 1429.
- Polat, Fethi Ahmet. "Bir İ'câzü'l-Kur'an İddiası: Sarfe". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* III/3, Mu'tezile Özel Sayısı (2003), 185-218.
- Râzî, Fahreddîn. *Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 3. Basım, 1420.
- Rummânî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî. *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'an (Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'an içinde)*. thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm. Mısır: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1976.
- Sabbâğ, Muhammed b. Lutfi. *Buhûs fi Usûli't-Tefsîr*. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1408.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'an*. İstanbul: Siraç Yayınevi, 1443.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1. Basım, 1417.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1. Basım, 1422.
- Salmazzem, Mehmet. "Kur'an'daki Mübhemâtın İdeolojik Yorumu: Kummî Örneği". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (31 Temmuz 2021), 203-211.
- Salmazzem, Mehmet. *Kur'an'ın İ'câzı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Salmazzem, Mehmet. *Kur'an'ın İ'câzına Çağdaş Bir Yaklaşım Menar Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Salmazzem, Mehmet. *Modern Dönem Tefsirlerde Kur'an İ'câzı (Menâr örneği)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Thesis, 2015. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).

- Samancı, Yusuf Sami. “Me’ânî”. *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- San’ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A’zamî. 11 Cilt. Beyrût: el-Mektebetu’l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Sarı, Mehmet Ali. “İtkân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/464. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Subhî es-Sâlih. *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrût: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 10. Basım, 1397.
- Süheylî, Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. *et-Ta’rîf ve’l-i’lâm fî mâ übhime mine’l-esmâ’ ve’l-a’lâm fî’l-Kur’ân*. Mısır: Mektebetu’l-Ezheri’l-Kübra, 1. Basım, 1356.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü’l-Mensûr fî’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 1. Basım, 1429.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Lübâbu’n-nukûl fî esbâbi’n-nüzûl*. Beyrût: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1. Basım, 1422.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Merâsidü’l-Metâli’ fî Tenâsübi’l-Mekâti’ ve’l-Metâli’*. thk. Abdulmuhsin b. Abdulaziz el-Asker. Riyad: Mektebetu Dâri’l-Minhâc, 1. Basım, 1426.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tenâsukü’d-Dürer fî Tenâsübi’s-Süver*. thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Marzûk Ali İbrâhim. Kâhire: Dâru’l-Fazîle, ts.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr - Mahallî, Celâluddîn Muhammed b. Ahmed. *Tefsîru’l-Celâleyn*. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1. Basım, ts.
- Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/498-500. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şensoy, Sedat. “Me’ânî”. *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. 89-94. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu’l-Kadîr el-Câmi’ beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min ‘İlmi’t-Tefsîr*. 6 Cilt. Dimeşk / Beyrût: Dâru İbn Kesir / Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1. Basım, 1414.

- Tabersî, Ebû Ali Fazıl b. Hasan. *Mecmeü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ulûm, 1. Basım, 1426.
- Tay, Hekim. "Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 123-146.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu Istulâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*. thk. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Beyrût: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1. Basım, 1417.
- Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Şerif Ebü'l-Alâ el-Adevî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422.
- Uzun, Tacettin. "Beyân". *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. 105-119. Konya: Sebat Ofset, 2. Basım, 2015.
- Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvîdi*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1971.
- Vâhidi, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *Esbâbü'n-Nüzûl*. thk. İsam b. Abdülmuhsin el-Humeydân. Demmâm: Dâru'l-İslâh, 2. Basım, 1412.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yılmaz, Rabia. "Psikolojik İ'câz Bağlamında Tehaddî Ayetleri". *HİKEM* 2/2 (30 Eylül 2024), 67-84.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, 3. Basım, 1407.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kâhire: Dâru't-Turâs, 3. Basım, 1404.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. "Zerkeşî, Bedreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/289-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*. 32 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1411.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kâhire: İsa el-Bâbi el-Halebi ve Şurekâuhu, 3. Basım, 1362.
- Slideshare, "متشابهات في سورة العنكبوت" (Erişim 1 Şubat 2025). <https://www.slideshare.net/slideshow/29-35187066/35187066>
- Kur'ân Yolu. Erişim 10 Ağustos 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>